

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

کتابخانه
راهنمای مصطفی

آیت الله شیخ جعفر سبحانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

راهنمای حقیقت

نویسنده:

جعفر سبحانی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۳	راهنمای حقیقت: پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه
۱۳	مشخصات کتاب
۱۳	اشاره
۲۲	مقدمه
۲۸	فصل اول: تاریخ شیعه و گسترش آن
۲۸	۱- تشیع در چه زمانی پدید آمده است؟!
۲۸	اشاره
۳۰	رویکرد عقلانی در شیوه‌گزینش رهبر
۳۰	اشاره
۳۲	۱. شیعه در کلمات رسول خدا (ص)
۳۳	۲. امامت، همزاد نبوت
۳۵	۳. حدیث منزلت
۳۷	۴. حدیث غدیر
۳۹	شکل‌گیری تشیع در پرتو این سفارش‌ها
۴۰	شیعه در عصر رسالت
۴۱	۲- اقلیت شیعه و اکثریت سنی
۴۶	فصل دوم: عقاید شیعه
۴۶	مقامات اولیای خدا و قدرتهای غیبی
۴۶	اشاره
۴۸	مقصود از کمال چیست؟
۴۹	آثار بندگی و کمال نفسانی
۵۰	قرآن و کرامات اولیا

۱. تصرف یوسف برای بینایی پدر ۵۰
۲. قدرت نمایی یاران سلیمان ۵۰
۳. باز هم قدرت نمایی سلیمان ۵۳
۴. تصرف‌های حضرت مسیح ۵۵
- ولایت تکوینی و مسأله غلو ۵۷
- ۲- توسل به اولیای الهی ۵۹
- اشاره ۵۹
۱. انجام فرایض ۶۰
۲. توسل به اسما و صفات خدا ۶۰
۳. توسل به قرآن کریم ۶۱
۴. توسل به دعای برادر مؤمن ۶۲
۵. توسل به دعای پیامبر (ص) در زمان حیات ۶۲
۶. توسل به دعای پیامبر (ص) پس از رحلت ۶۴
- اشاره ۶۴
- پرسش‌هایی درباره توسل ۶۷
۱. آیا درخواست دعا از میت، پرستش او نیست؟ ۶۷
۲. آیا درخواست دعا از میت بی‌فایده نیست؟ ۶۸
۳. آیا میان ما و کسانی که از دنیا رفته‌اند، مانعی وجود دارد؟ ۶۹
- ۳- درخواست شفاعت از اولیای الهی ۷۱
- اشاره ۷۱
- حقیقت درخواست شفاعت چیست؟ ۷۲
- اشاره ۷۲
۱. حدیث انس بن مالک ۷۲
۲. حدیث سواد بن قارب ۷۳

۳. حدیث ابوبکر ۷۳
۴. حدیث علی (ع) ۷۴
۵. حدیث نوجوان ۷۴
- ۴- آیا سوگند دادن خدا به مقام اولیا شرک نیست؟ ۷۵
- ۵- نذر برای غیر خدا ۷۷
- ۶- بزرگداشت موالید و وفیات اولیای خدا ۸۰
- اشاره ۸۰
- مهر ورزی و تکریم به پیامبر (ص) یکی از اصول اسلام است ۸۱
- ۷- زیارت قبور پاکان ۸۵
- اشاره ۸۵
- حضور در حرم پیامبر (ص) ۸۷
- ۸- زنان و زیارت قبور و پاسخ به دو پرسش ۸۹
- اشاره ۸۹
- پاسخ به دو پرسش ۹۲
- پاسخ ۹۲
- پاسخ ۹۳
- ۹- ساخت بنا بر روی قبور ۹۵
۱. سیره سلف صالح در حفظ قبور پیامبران ۹۵
۲. حفظ آثار، حفظ اصالت‌ها است ۹۵
۳. ترفیع خانه‌های پیامبران ۹۷
۴. صیانت قبور، نشانه مهر و محبت است ۱۰۰
- اشاره ۱۰۰
- حدیثی از امام صادق (ع) در تعمیر قبور اولیا ۱۰۲
- ۱۰- نماز گزاردن نزد قبور اولیا ۱۰۳

- ۱۰۷ ..... ۱۱- سوگواری برای شهیدان
- ۱۱۲ ..... فصل سوم: منزلت قرآن نزد شیعه
- ۱۱۲ ..... ۱- منزلت و جایگاه قرآن در نزد شیعه
- ۱۱۹ ..... ۲- مصحف فاطمه
- ۱۱۹ ..... اشاره
- ۱۲۲ ..... «محدث» در اسلام
- ۱۲۳ ..... فاطمه «محدثه» است
- ۱۲۵ ..... ۳- مصحف علی (ع)
- ۱۲۸ ..... ۴- اندیشه اهتمام به دعا بیش از قرآن
- ۱۳۲ ..... فصل چهارم: امامت نزد شیعه
- ۱۳۲ ..... ۱- امامت در قرآن
- ۱۳۲ ..... ۱. آیه ولایت
- ۱۳۵ ..... ۲. آیه «أولوا الامر»
- ۱۳۶ ..... ۳. آیه اکمال
- ۱۳۸ ..... ۲- نام امامان در قرآن
- ۱۳۸ ..... ۱. معرفی به نام
- ۱۳۹ ..... ۲. معرفی با عدد
- ۱۳۹ ..... ۳. معرفی با صفت
- ۱۴۱ ..... معرفی به نام، برطرف کننده اختلاف نیست
- ۱۴۳ ..... ۳- زمان اعتقاد به امامت دوازده تن
- ۱۴۵ ..... ۴- وصایت امام علی (ع)
- ۱۴۹ ..... ۵- مقصود از اولی الامر کیست؟
- ۱۵۳ ..... ۶- افسانه خان الامین
- ۱۵۵ ..... ۷- عصمت امامان

- ۱۵۸ ..... ۸- ائمه (ع) و آگاهی از غیب
- ۱۵۸ ..... اشاره
- ۱۵۹ ..... آیات گروه نخست
- ۱۶۱ ..... مواردی که پیامبران از غیب خبر داده‌اند
- ۱۶۱ ..... ۱. حضرت نوح و آگاهی از غیب
- ۱۶۲ ..... ۲. یعقوب و یوسف و خبرهای غیبی
- ۱۶۳ ..... ۴. خبرهای غیبی حضرت مسیح
- ۱۶۴ ..... ۵. خبرهای غیبی پیامبر اعظم (ص)
- ۱۶۵ ..... خبرهای غیبی امیرمؤمنان (ع)
- ۱۶۵ ..... ۱. شهر بصره غرق می‌شود
- ۱۶۶ ..... ۲. معاویه بر سرزمین عراق مسلط می‌گردد
- ۱۶۶ ..... ۳. ده نفر از خوارج جان به سلامت نمی‌برند و از یارانم ده نفر کشته نمی‌شود
- ۱۷۰ ..... فصل پنجم: اهل بیت
- ۱۷۰ ..... ۱- در نظر شیعه اهل بیت چه کسانی هستند؟
- ۱۷۰ ..... اشاره
- ۱۷۱ ..... تبیین مفهوم «اهل بیت»
- ۱۷۳ ..... مقصود از «اهل بیت» چه کسانی هستند؟
- ۱۷۳ ..... ۱. «الْبیت» به بیت معینی اشاره دارد.
- ۱۷۴ ..... ۲. مذکر بودن ضمائر
- ۱۷۵ ..... ۳. اهل بیت (ع) در لسان پیامبر (ص)
- ۱۸۱ ..... ۲- سخن گفتن فرشته با فاطمه زهرا
- ۱۸۴ ..... ۳- کیفیت صلوات بر پیامبر (ص)
- ۱۸۷ ..... ۴- غلّو درباره اهل بیت (ع)
- ۱۸۷ ..... اشاره

- ۱۹۰ ..... امامان و بهره‌گیری از اسباب طبیعی
- ۱۹۴ ..... فصل ششم: مهدویت در اسلام
- ۱۹۴ ..... ۱- امام زمان (ع) و تولد او
- ۱۹۹ ..... ۲- علت غیبت امام (ع)
- ۲۰۲ ..... ۳- بهره مردم در زمان غیبت
- ۲۰۲ ..... اشاره
- ۲۰۳ ..... الف) پاسداری از آیین الهی
- ۲۰۴ ..... ب) تربیت منتظران آگاه
- ۲۰۶ ..... ج) نفوذ روحانی و نا پیدا
- ۲۰۸ ..... ۴- امام زمان و عمر طولانی
- ۲۰۸ ..... ۱. روش غیبی
- ۲۰۹ ..... ۲. روش طبیعی
- ۲۱۱ ..... ۵- تأخیر در ظهور
- ۲۱۱ ..... ۱. آمادگی روحی
- ۲۱۳ ..... ۲. تکامل علوم و فرهنگ‌های انسانی
- ۲۱۳ ..... ۳. تکامل وسایل ارتباط جمعی
- ۲۱۳ ..... ۴. پرورش نیروی انسانی
- ۲۱۶ ..... فصل هفتم: مسائل فقهی
- ۲۱۶ ..... ۱- کیفیت شستن دست‌ها
- ۲۱۹ ..... ۲- مسح پا به جای شستن
- ۲۱۹ ..... اشاره
- ۲۲۰ ..... ریشه اختلاف
- ۲۲۰ ..... ۱. سلطه‌ها و حکومت‌ها
- ۲۲۲ ..... ۲. تقدیم مصلحت اندیشی بر ظهور آیه

- ۲۲۳ ..... روایات مسح از پیامبر گرامی
- ۲۲۶ ..... ۳- «حَتَّىٰ عَلَي خَيْرِ الْعَمَلِ» در اذان
- ۲۳۱ ..... ۴- شهادت به ولایت علی (ع)
- ۲۳۴ ..... ۵- شیعیان و نماز با دست باز
- ۲۳۴ ..... اشاره
- ۲۳۵ ..... کیفیت نماز پیامبر
- ۲۳۵ ..... اشاره
- ۲۳۵ ..... الف: حدیث ابی حمید ساعدی
- ۲۳۷ ..... ب: حدیث حمّاد بن عیسی
- ۲۳۹ ..... ج. آموزش نماز به کسی که نماز صحیح نمی‌خواند
- ۲۴۰ ..... نظر ائمه اهل بیت
- ۲۴۲ ..... ۶- سجده بر تربت
- ۲۴۲ ..... اشاره
- ۲۴۴ ..... فلسفه سجده بر خاک در بیانات پیامبر
- ۲۴۵ ..... سجده بر تربت امام حسین*
- ۲۴۵ ..... پاسخ
- ۲۴۷ ..... ۷- جمع بین دو نماز
- ۲۵۱ ..... ۸- خمس در غیر غنائم جنگی
- ۲۵۱ ..... اشاره
- ۲۵۴ ..... خمس در معادن
- ۲۵۴ ..... خمس درآمد کسب و کار
- ۲۵۵ ..... ۱. هیئت اعزامی «عبدالقیس»
- ۲۶۰ ..... فصل هشتم: مسائل تاریخی
- ۲۶۰ ..... ۱- صلح امام حسن (ع)

- ۲۶۵ ..... ۲- ازدواج امّ کلثوم
- ۲۶۵ ..... اشاره
- ۲۶۶ ..... ۱. نظریه شیخ مفید
- ۲۶۷ ..... ۲. امّ کلثوم ربیبه امام (ع) بود
- ۲۶۸ ..... ۳. واکنش‌های مختلف در برابر خواستگاری خلیفه
- ۲۷۲ ..... فصل نهم: صحابه
- ۲۷۲ ..... ۱- روایات صحابی
- ۲۷۵ ..... ۲- انتقاد از صحابه
- ۲۷۷ ..... ۳- امام علی (ع) و تأیید خلفا
- ۲۸۴ ..... درباره مرکز

راهنمای حقیقت: پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه

مشخصات کتاب

سرشناسه: سبحانی تبریزی جعفر، ۱۳۰۸ -

عنوان قراردادی: راهنمای حقیقت: پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه. برگزیده.

عنوان و نام پدیدآور: گزیده راهنمای حقیقت: پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه/ جعفر سبحانی.

مشخصات نشر: تهران مشعر ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری: ۲۷۱ ص.

شابک: ۱۸۰۰۰ ریال ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۰۲۹-۵

وضعیت فهرست نویسی: برونسپاری (فاپا/ چاپ سوم)

یادداشت: چاپ سوم.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع: شیعه -- عقاید -- پرسش‌ها و پاسخ‌ها

رده بندی کنگره: ۱۳۸۶ BP۲۱۱/۵/س ۲۰۱۵ر۱۸

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۱۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۲۷۴۰۶

ص: ۱

اشاره

ص: ۱۰

مقدمه

ص: ۱۱

رسول خدا (ص) در طول ۲۳ سال، رسالت خود را به خوبی انجام داد و با هدایت مرحله به مرحله، اسلام را تبیین و به مردم معرفی نمود و در هیجدهم ذیحجه سال دهم هجرت نیز، در غدیر خم با معرفی علی ابن ابی طالب (ع) به عنوان امام و پیشوای امت اسلامی، رسالت خویش را به پایان برد و چشم از جهان فرو بست.

پیامبر (ص) پیش از وفات خویش دو گوهر گرانبها؛ یعنی قرآن و عترت را در میان مردم به ودیعت نهاد و از آنان خواست با تبعیت و پیروی از آنها به هدایت و کمال دست یافته و از ضلالت و گمراهی نجات یابند.

«إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ؛ كِتَابَ اللَّهِ وَعَتْرَتِي مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا بَعْدِي أَبَدًا».

لیکن متأسفانه پس از رحلت رسول خدا (ص) به دلایلی که هم اکنون فرصت بیان آن نیست، به وصیت آن حضرت عمل نشد و میان قرآن و پیروی از عترت جدایی افتاد و رفته رفته با گذشت زمان، مشکلات فراوانی برای جامعه اسلامی پدید آمد، اختلافات مذهبی توسعه

ص: ۱۲

یافت و دشمنان دین و رسالت با بهره‌گیری از جهل و نادانی مردم، با فته‌انگیزی و ایجاد شبهه‌های عقیدتی، مسلمانان را به جان یکدیگر انداختند و از این رهگذر توانستند ذخایر و منابع کشورهای اسلامی را غارت کنند و ساکنان آنها را در فقر و نادانی و عقب‌ماندگی نگه دارند. امروز نیز با گذشت بیش از هزار و چهارصد و اندی سال، بار دیگر استثمارگران و غارتگران بین‌المللی با استفاده از همان حربه به میدان آمده و در تعدادی از کشورها همچون عراق و افغانستان با قساوت و بی‌رحمی هرچه تمام‌تر و با بهره‌گیری از بمب و سلاح‌های مخرب، مردان، زنان و کودکان بی‌گناه را به خاک و خون می‌کشند و آنان را قطعه قطعه می‌کنند و از این طریق بهشت را می‌جویند! و یک بار دیگر ماجرای خوارج و جنایات آنان در صدر اسلام را در خاطره‌ها زنده می‌کنند. طبیعی است در چنین وضعیتی علما و دانشمندان نقشی بس مهم و ویژه دارند؛ از یک سو باید حقایق را بیان کرده، شبهات را پاسخ دهند تا با ایجاد معرفت دینی، ریشه این گونه افکار را در جهان اسلام بخشکانند و از سوی دیگر از تفرقه و شکاف میان جامعه اسلامی جلوگیری کنند.

کتابی که در پیش روی شما است چنین رسالتی را دنبال می‌کند و به قلم استاد و فقیه متفکر و فرزانه حضرت آیه‌الله آقای حاج شیخ جعفر سبحانی - دامت برکاته - به رشته تحریر در آمده است. شخصیت زمان شناس و بزرگواری که عمر خویش را در راه تحقیق و تبیین علوم و

ص: ۱۳

معارف اسلامی سپری کرده و آثار گرانسنگی در معرفی و دفاع از مکتب اهل بیت (ع) به طالبان و جویندگان حقیقت ارائه کرده‌اند. از خداوند متعال برای ایشان سلامتی و طول عمر و موفقیت روزافزون مسألت داریم. این کتاب پیش از این در ۶۵۹ صفحه به چاپ رسید که با توجه به درخواست‌های مکرر علاقمندان، گزیده آن، به شکل کنونی تقدیم می‌گردد.

معاون آموزش و پژوهش

بعثه مقام معظم رهبری

۱۳۸۶ / ۱ / ۲۰

ص: ۱۶

فصل اول: تاریخ شیعه و گسترش آن

۱- تشیع در چه زمانی پدید آمده است!؟

اشاره

ص: ۱۷

سؤال: درباره پیدایش شیعه فرضیه‌ها و نظریات مختلفی مطرح شده است، بفرمایید تشیع از چه زمانی پدید آمده است؟
 پاسخ: معمولاً این نوع پرسش‌ها درباره نحله‌های کلامی و فرقه‌های مذهبی مطرح می‌شود که پس از رحلت پیامبر اسلام پدید آمده‌اند؛ مثلاً می‌گویند: مذهب اشعری چگونه و از چه زمانی پدید آمده؟ در پاسخ گفته می‌شود: مذهب اشعری مکتبی کلامی است که ابوالحسن اشعری (۲۶۰-۳۲۴هـ) در آغاز قرن چهارم آن را پی‌ریزی کرد. در مقابل آن، مذهب معتزله قرار دارد که آن هم یک مذهب کلامی است و واصل بن عطا (۸۰-۱۳۰هـ) شاگرد حسن بصری (م ۱۱۰هـ) آن را بنیان نهاد. در این موارد، می‌توان برای پیدایش مذهب، تاریخ مشخصی تعیین کرد.

این گفته در خصوص مذاهب فقهی نیز صادق است. مذهب حنفی به وسیله ابوحنیفه (۸۰-۱۵۰هـ) و مذهب شافعی به وسیله محمد بن ادریس شافعی (۱۵۰-۲۰۴هـ) پدید آمد و همچنین دیگر مذاهب فقهی نیز تاریخ پیدایش مشخصی دارند. اما تشیع یک مذهب کلامی و فقهی نیست که پس از پیدایش اسلام و در گذشت رسول خدا (ص) پدید آمده باشد.

ص: ۱۸

تشیع، با اسلام تاریخ یکسان دارد. در واقع تشیع همان اسلامی است که پیامبر خدا (ص) آورده و یکی از تعالیم آن، استمرار رهبری و امامت به وسیله فردی است که از جانب خدا تعیین و به وسیله پیامبر (ص) معرفی می‌شود. این اصل اساسی که ضامن بقای اسلام است و هویت تشیع را تشکیل می‌دهد، در زمان خود رسول خدا (ص) به وسیله آن حضرت اعلام شد و گروهی از صحابه پیامبر، آن را پذیرفتند و پس از درگذشت رسول خدا (ص) بر همان پیمان باقی ماندند. اینان پیشگامان تشیع در عصر رسول خدا (ص) و پس از او بودند. اما گروهی دیگر، این اصل را نادیده گرفته و رهبری را از آن دیگری دانستند.

تشیع به این معنی، تاریخی جز اسلام و واقعیتی جز این آیین ندارد و این اصل؛ یعنی تعیین رهبر و امام از جانب خداوند، جزئی از تعالیم اسلام بوده و در زمان حیات پیامبر (ص) اعلام شده است.

رویکرد عقلانی در شیوه‌گزینش رهبر

اشاره

پیش از آن که صفحات احادیث و تاریخ را ورق بزنیم، نخست درباره شیوه حکومت اسلامی پس از رسول خدا (ص) سخن می‌گوییم. حاصل سخن این که آیا پیامبر اسلام (ص) برای زعامت و اداره امور کشور پس از رحلت، فردی را معین کرد، یا این که آن را به مهاجرین و انصار واگذار نمود، و به لقاء الله پیوست؟

محاسبات اجتماعی به روشنی ثابت می‌کند که پیامبر (ص) فردی را برای زعامت معین کرد و در این مورد، به امر الهی، «حکم خداوند» را بر «انتخاب امت» ترجیح داد، زیرا به هنگام رحلت پیامبر (ص) سه دشمن قوی و نیرومند، جامعه اسلامی را تهدید می‌کرد. از جانب شرق مجوس آتش پرست، از جانب غرب رومیان مسیحی و در داخل، ستون پنجم نفاق که برای خود، قدرت و ریشه‌های اجتماعی داشت، به گواه این که

ص: ۱۹

آیات فراوانی درباره منافقان در سوره‌های مختلف نازل شده است. در چنین وضعیتی، مصلحت جامعه اسلامی ایجاب می‌کرد که پیامبر فردی نیرومند، عالم، آگاه، زاهد و پارسا را برای زعامت معین کند، تا پس از درگذشت او، این مسأله خاتمه یافته تلقی شود و همه نیروها تحت فرمان او برای حفظ اسلام و مقابله با مثلث پیش‌گفته بکوشند. در حالی که اگر در این مورد سکوت می‌کرد، علاوه بر سه مشکل یاد شده، مشکل دیگری به نام اختلاف در درون مسلمانان پدید می‌آمد و چه بسا به جنگ داخلی کشیده می‌شد. با توجه به این حقایق تاریخی، احتمال انتصاب بر انتخاب اولویت می‌یابد.

و به دیگر سخن، در شیوه حکومت، دو نظر بیش نیست، نظریه «تنصیب» و نظریه «گزینش»، آن هم به وسیله مهاجرین و انصار. در این مورد، موضع پیامبر را از نزدیک بررسی می‌کنیم؛ زیرا مسأله از سه فرض بیرون نیست:

۱. اصولاً پیامبر درباره شیوه حکومت پس از خویش سخنی نگفته باشد.

۲. پیامبر (ص) درباره شیوه حکومت، موضع گرفته و آن را به شورا واگذارد.

۳. فرد لایقی را از میان تربیت یافتگان خود برای رهبری برگزیند.

فرضیه نخست، با کامل بودن دین و استمرار آن تا روز رستاخیز سازگاری ندارد؛ زیرا اسلام یک آیین فردی نیست و تعالیم آن منحصر به عبادات شخصی و نیایش‌های فردی نمی‌باشد، بلکه یک دکتترین جامع است که بشر را از هرگونه تقنین و تشریح بی‌نیاز می‌کند و به صورت خودکفا تا پایان جهان پیش خواهد رفت. آورنده چنین آیینی نمی‌تواند نسبت به مسائل حکومت، که ضامن بقای دین است، سکوت اختیار کند و بی تفاوت باشد. و موضع انفعالی به خود بگیرد.

ص: ۲۰

نظریه دوم تا حدی نظریه مقبولی است و آن این که پیامبر، موضع مثبت داشته و نسبت به مسائل حکومتی بی تفاوت نبوده، ولی اگر شیوه حکومت بر اساس شورا بود، باید پیامبر (ص) در کلمات خود به این امر اشاره فرموده، شرایط و ضوابط شورا را به نحو دقیق تبیین نماید و برای آموزش دادن مسلمانان، آن را در طول زندگی خود به صورت‌های عملی پیاده کند تا مسلمانان پس از درگذشت او دچار حیرت و سرگردانی نشوند، در حالی که در کلمات پیامبر (ص) و احادیث و تاریخ زندگانی او، نص صریحی بر این که نظام حکومت، نظام شورایی است، دیده نمی‌شود، حتی بعد از خلیفه اول شیوه تعیین خلیفه، غالباً بر اساس شورا نبوده، بلکه با تعیین خلیفه قبلی، فردی زمام امور را به دست می‌گرفته است.

حکومت در اسلام، فصلی کوتاه و گذرا نیست که با یک جمله «وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ» (۱) پایان پذیرد، بلکه بخش‌های گسترده‌ای از احکام و امور را دربر می‌گیرد، که عنایت پیامبر را برای تبیین جزئیات و شرایط، می‌طلبد.

طبعاً نظریه سوم، بیش از دو نظریه دیگر قابل پذیرش است و اتفاقاً احادیث رسول خدا (ص) و تاریخ حیات آن حضرت به روشنی آن را ثابت می‌کند.

پس از یک تحلیل اجتماعی، اکنون به پاسخ پرسش از نظر حدیث و تاریخ می‌پردازیم.

۱. شیعه در کلمات رسول خدا (ص)

نامگذاری پیروان علی (ع) به شیعه، از زمان خود پیامبر (ص) آغاز شده و روایات فراوانی حاکی از آن است که آن حضرت این نام را بر

ص: ۲۱

پیروان علی (ع) نهاده است. محدثان و مفسران نقل می‌کنند آنگاه که آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ»

(۱)

فرود آمد، پیامبر (ص) رو به علی (ع) کرد و فرمود:

«مقصود از این عبارت، تو و شیعیان می‌باشید که روز قیامت خشنود و پسندیده هستید».

در حدیث دیگر فرمود:

«تو و پیروانت مقصود هستید، وعده من و شما در روز قیامت نزد حوض کوثر است. آنگاه که امت‌ها برای حسابرسی به آنجا

می‌آیند، شما را فرا می‌خوانند در حالی که نور از چهره و پیشانی شما تابان است».

روایات مربوط به نزول این آیه در حق شیعیان علی (ع) و این که پیامبر (ص) پیروان علی (ع) را شیعه نامید، در کتاب‌های مختلف

وارد شده است، برای نمونه به مدارک زیر مراجعه شود. (۲) بنابراین، نامگذاری پیروان علی (ع) به شیعه، از جانب رسول خدا (ص)

انجام شده و این خود مبنایی در تعیین شیوه حکومت پس از پیامبر (ص) به شمار می‌رود.

۲. امامت، همزاد نبوت

شکی نیست که مقام امامت با مقام نبوت تفاوت دارد. پیامبر گیرنده وحی و پایه‌گذار دین است، در حالی که امام نه دریافت‌کننده

وحی است و نه پایه‌گذار دین، بلکه وظایفی که رسول خدا (ص) در قلمرو بیان

۱- آنان که ایمان آورده و عمل نیکو انجام داده‌اند، آنان بهترین مردم هستند. بینه، ۷.

۲- الدر المنثور، ج ۶، ص ۵۸۹؛ الصواعق المحرقة، ص ۱۶۱؛ نه‌ایه ابن اثیر، ماده قمح، ج ۴، ص ۱۰۶؛ مناقب ابن مغزلی، ص ۲۹۳؛

و غیر آن. البته سیوطی در الدر المنثور این احادیث را از تفسیر طبری و تاریخ ابن عساکر نقل کرده است.

ص: ۲۲

احکام و اجرای آنها برعهده داشت، پس از وی برعهده امام می‌باشد. امام مرجع بیان احکام و عقاید اسلامی و مدیر امور کشور است. با توجه به این اصل و بنابر روایات، روزی که پیامبر (ص) نبوت خود را برای بنی‌هاشم بیان کرد، جانشینی و رهبری علی (ع) را نیز اعلام نمود و این حاکی از آن است که نبوت و امامت همزاد بوده و دارنده هر دو منصب از جانب خدا به وسیله وحی الهی معین می‌شوند. این مسأله در منابع تاریخی چنین آمده است:

پیامبر گرامی (ص) سه سال دعوت پنهانی داشت. آنگاه که خدا او را با آیه «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» (۱) مخاطب ساخت، او بیش از چهل تن از بستگان خود را که همگی از شخصیت‌های بنی‌هاشم بودند، برای ضیافت ناهار دعوت کرد و پس از صرف غذا، سخنان خود را اینگونه آغاز کرد:

«هیچ کس از مردم برای کسان خود چیزی بهتر از آنچه من برای شما آورده‌ام، نیاورده است. من خیر دنیا و آخرت را برای شما آورده‌ام، خدایم به من فرمان داده که شما را به توحید و یگانگی وی و رسالت خویش دعوت کنم. چه کسی از شما مرا در این راه کمک می‌کند تا برادر و وصی و جانشین من در میان شما باشد؟»

آن حضرت این جمله را گفت و اندکی درنگ کرد تا ببیند کدام یک از آنان به ندای او پاسخ مثبت می‌دهند. در آن لحظات، سکوتی مطلق و آمیخته با بهت و تحیر بر مجلس سایه گسترده بود و همگی سر به زیر افکنده و در فکر فرو رفته بودند. ناگهان علی (ع) که سن او در آن روز از ۱۵ سال تجاوز نمی‌کرد، سکوت را درهم شکست و برخاست و رو به پیامبر کرد و گفت:

۱- بستگان نزدیک خود را از عذاب الهی بیم ده! شعراء، ۲۲۴.

ص: ۲۳

«ای پیامبر خدا، من تو را در این راه یاری می‌کنم». آنگاه دست خود را به سوی پیامبر (ص) دراز کرد تا دست او را به عنوان پیمان فداکاری بفشارد. در این هنگام پیامبر (ص) دستور داد که علی (ع) بنشیند. بار دیگر پیامبر (ص) گفتار خود را تکرار کرد. باز علی برخاست و آمادگی خود را اعلام کرد. این بار نیز پیامبر (ص) به وی دستور داد بنشیند. در مرتبه سوم نیز مانند دفعات پیشین، کسی جز علی (ع) برنخواست و تنها او بود که پشتیبانی خود را از اهداف مقدس پیامبر (ص) اعلام کرد. پیامبر (ص) در این حال دست خود را بر دست علی (ع) زد و جمله تاریخی خود را در مجلس بزرگان بنی‌هاشم درباره او بیان کرد و گفت:

«هان! ای خویشان و بستگان من! علی برادر و وصی و خلیفه من در میان شماست». (۱) این حدیث به روشنی تاریخ تشیع و همزاد بودن نبوت و امامت را به معنایی که یادآور شدیم بیان می‌کند. البته این تنها موردی نیست که پیامبر (ص) رهبر مسلمانان پس از خود را تعیین می‌کند، بلکه در موارد دیگری نیز بر این مطلب تصریح فرمودند که به صورت گذرا به آنها اشاره می‌کنیم.

۳. حدیث منزلت

حدیث منزلت از احادیث معروفی است که محدثان و تاریخ نگاران نقل کرده‌اند و اجمال آن چنین است:

-
- ۱- «إِنَّ هَذَا أَخِي وَوَصِيِّي وَخَلِيفَتِي فَيَكُم فَاَسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا» تاریخ طبری، ج ۲، ص ۳۱۹-۳۲۱، چاپ دارالمعارف مصر؛ تاریخ کامل ابن اثیر، ج ۲، ص ۶۲-۳۶ چاپ دارصادر بیروت؛ سیره حلبی، ج ۷۱ ص ۳۱۱، چاپ البهیه در مصر؛ تاریخ ابن عساکر، ج ۱، ص ۶۵، حدیث ۱۳۹-۱۴۰-۱۴۱، چاپ بیروت، تفسیر خازن، علاء الدین شافعی، ج ۳، ص ۳۷۱، چاپ مصر و غیره.

ص: ۲۴

آنگاه که پیامبر (ص) راهی نبرد با رومیان در سرزمین تبوک گردید، علی (ع) را همراه خود نبرد؛ زیرا وجود او در مدینه برای جلوگیری از فتنه‌گری منافقان، لازم و ضروری بود، ولی دشمنان به شایعه‌پردازی دست زدند و گفتند: روابط پیامبر (ص) با علی (ع) به تیرگی گراییده، لذا او را به همراه خود نبرده است. علی (ع) خود را به لشکرگاه اسلام رساند و این شایعه را بازگو نمود. پیامبر (ص) در پاسخ فرمود:

«آنان دروغ گفته‌اند. من تو را برای حفظ خانه و خانواده‌ام جانشین خویش ساختم. پس بازگرد و جانشین من در خانواده من و خانواده خودت باش. آیا خوش نداری برای من آن گونه باشی که هارون برای موسی بود، با یک تفاوت که پیامبری پس از من نیست؟» (۱) این حدیث به روشنی بیانگر آن است که علی (ع) تمام صلاحیت‌ها و اختیارات هارون (ع) را جز نبوت دارا بوده است. یکی از مناصب هارون، وزارت او برای موسی (ع) بوده است، چنان که می‌فرماید:

«وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي * هَارُونَ أَخِي». (۲)

«هارون را که از خاندان من است، وزیر من قرار ده».

استثنای نبوت در کلام رسول خدا (ص) حاکی از آن است که کلیه مسئولیت‌های هارون را علی نیز دارا بود و این جانشینی تنها به جنگ تبوک اختصاص نداشت، بلکه یک ضابطه کلی بود که جانشینی در غزوه تبوک یکی از مصادیق آن به شمار می‌آمد و اگر مقصود

- ۱- صحیح بخاری، غزوه تبوک، ج ۶، ص ۳، چاپ ۱۳۱۴؛ صحیح مسلم، باب فضائل علی، ج ۷، ص ۱۲۰؛ سنن ابن ماجه، باب فضائل اصحاب پیامبر، ج ۱، ص ۵۵؛ سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۵۱۹-۵۲۰.
- ۲- طه / ۲۹-۳۰.

ص: ۲۵

جانشینی در خصوص این سفر بود، نیازی به این ضابطه کلی و استثنای نبوت نبود.

۴. حدیث غدیر

از میان دلایل فراوان که بیانگر زعامت علی (ع) پس از پیامبر (ص) است، در این بحث به سه دلیل بسنده می‌کنیم: حدیث «یوم الدار» در آغاز رسالت، حدیث «منزلت» در اثنای رسالت و حدیث غدیر در اواخر عمر رسول خدا. اکنون اجمالی از تعیین جانشین در آخرین روزهای رسالت:

پیامبر اسلام (ص) در سال دهم هجرت برای انجام فریضه حج و تعلیم مناسک آن به مسلمانان، در قالب یک جمعیت ده هزار نفری حرکت کرد و در روزهای عرفه و منا سخنرانی‌های جامع و ارزنده‌ای ایراد فرمود.

مراسم حج به پایان رسید، همگان به قصد وطن، مکه را ترک کردند، چون کاروان‌ها به نزدیک برکه آبی به نام غدیر خم رسیدند، پیک وحی فرود آمد و پیامبر (ص) را فرمان توقف داد، خدا به رسول گرامی (ص) چنین فرمان داده بود:

«يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ». (۱)

«ای پیامبر، آنچه را از پروردگارت بر تو فرود آمده، به مردم برسان و اگر چنین نکنی، رسالت خدای را به جا نیاورده‌ای و خداوند تو را از گزند مردم حفظ می‌کند».

ص: ۲۶

در این لحظات حساس طنین اذان سراسر بیابان را فرا گرفت، سپس پیامبر (ص) خطبه‌ای به شرح زیر ایراد کرد: «ستایش از آن خداست و به او ایمان داریم. از او یاری می‌خواهیم و بر او توکل می‌کنیم، و از شر خویشتن و بدی کردارهایمان به خدایی پناه می‌بریم که گمراهان جز او راهنمایی ندارند. خدا هر کس را راهنمایی کند، او دیگر گمراه نمی‌شود و گواهی می‌دهیم که خدایی جز او نیست و محمد (ص) بنده و فرستاده اوست.

هان! ای مردم، نزدیک است که من دعوت حق را لیبیک گویم و از میان شما بروم. من مسئولم و شما نیز مسئول هستید ... هان! ای مردم، هر کس من مولا و رهبر او هستم، علی نیز مولا و رهبر اوست». (۱) پیامبر (ص) جمله آخر را سه بار تکرار کرد و فرمود: «پروردگارا! هر کس علی را دوست دارد، تو او را دوست بدار و هر کس با او دشمنی کند تو با او دشمن باش. هر کس او را یاری کند، تو یاور او باش، و هر کس او را تنها گذارد، تو نیز او را تنها گذار. لازم است حاضران به غایبان خبر دهند و آنها را از این امر آگاه سازند».

هنوز این اجتماع با شکوه پایان نیافته بود که فرشته وحی فرود آمد و پیامبر گرامی (ص) را بشارت داد که خداوند امروز دین خود را تکمیل کرد و نعمت خویش را بر مؤمنان به کمال رسانید. (۲)

۱- مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ.

۲- «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» مائده/ ۳

در این لحظه صدای تکبیر پیامبر ص بلند شد و فرمود: خدا را سپاسگزارم که دین خود را کامل کرد و نعمت خود را به پایان رسانید از رسالت من و ولایت علی ع پس از من خشنود شد. پیامبر از جایگاه خود فرود آمد و یاران او گروه گروه به حضرت علی ع تبریک گفتند و او را سرور خود و سرور هر مرد و زن مؤمنی خواندند.

ص: ۲۷

حدیث غدیر از احادیث متواتر است. کافی است که بدانیم ۱۲۰ صحابی، آن را از پیامبر (ص) نقل کرده‌اند و از تابعان ۸۹ نفر به نقل آن پرداخته‌اند و در مجموع ۱۴ قرن، ۳۶۰ تن عالم و دانشمند سنی آن را روایت کرده‌اند، و اگر راویان و عالمان شیعی را به آنان ضمیمه کنیم خواهیم دید که حدیث در بالاترین حد تواتر قرار می‌گیرد. (۱)

شکل‌گیری تشیع در پرتو این سفارش‌ها

ما به همین سه حدیث قطعی بسنده می‌کنیم. این سفارش‌ها سبب شد که در عصر رسول خدا (ص) گروهی گرد علی را بگیرند و به پیروی از او مشهور شوند. محقق معروف آقای محمد کردعلی در کتاب «خطط الشام» می‌نویسد:

«در زمان خود پیامبر (ص) گروهی از بزرگان صحابه به دوستی و موالات علی (ع) معروف بودند؛ مانند سلمان فارسی که می‌گفت: ما با پیامبر (ص) بیعت کردیم بر دو اصل: خیرخواهی برای مسلمانان و اقتدا به علی بن ابی طالب (ع) و ولایت وی. ابوسعید خدری می‌گوید: مردم به پنج چیز دعوت شدند ولی چهارتا را گرفتند و یکی را رها کردند. سؤال شد: آن چهار تا را که گرفتند چیست؟ گفت: نماز، زکات، روزه ماه رمضان و زیارت خانه خدا.

۱- ترمذی، صحیح، ج ۵، ص ۲۹۷؛ ابن ماجه، سنن، ج ۱، ص ۴۵، حدیث ۱۲۱؛ الحاکم النیسابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۱۰؛ احمد بن حنبل، مسند، ... حدیث ۹۶۱، ج ۱، ص ۸۸، ج ۲، ص ۶۷۲؛ و غیره، نسائی، خصائص، ص ۹۴، ۹۵، ۵۰؛ ابن ابی شیبه، المصنف، ج ۱۲، ص ۷۸، حدیث ۱۲۱۶۷، مشکاة المصابیح، ج ۳، ص ۲۴۶؛ محب الدین طبری، الریاض النضره، ج ۲، ص ۱۶۹، چاپ خانجی، ما به همین مقدار بسنده می‌کنیم، کسانی که علاقمند به آگاهی از حالات راویان از صحابه و تابعان و دانشمندان باشند، می‌توانند به کتاب‌هایی که پیرامون حدیث غدیر نوشته شده مراجعه کنند. از میان آنها مطالعه دو کتاب را پیشنهاد می‌کنیم:

الف. عبقات الأنوار، تألیف میرحامد حسین هندی متوفای ۱۳۰۶ هـ.

ب. الغدیر، تألیف محقق عالیقدر عبدالحسین امینی ۱۳۲۰-۱۳۹۰ هـ.

ص: ۲۸

پرسیدند: آن یکی که رها کردند کدام است؟ گفت: ولایت علی بن ابی طالب (ع). از وی سؤال شد: آیا ولایت علی همانند آن چهار مورد، لازم و واجب است؟ گفت: آری، به سان آنها لازم و واجب است. و از همین افرادند: ابوذر غفاری، عمار یاسر، حذیفه ابن یمان، ذوالشهادتین خزیمه ابن ثابت، ابویوب انصاری، خالد بن سعید و قیس بن سعد بن عباده». (۱)

شیعه در عصر رسالت

سفارش‌های مؤکد پیامبر (ص) - که نمونه‌های آن را یادآور شدیم و قسمت مهم آن در کتاب‌های حدیث و تفسیر وارد شده است - سبب شد که بذر تشیع در سرزمین اسلام پاشیده شود و به تدریج رشد کند. گروهی در عصر رسالت، ولایت علی را به دل بگیرند و به عنوان شیعه علی (ع) مشهور شوند و با پایمردی تمام پیمان خود را با امام پس از عصر رسالت نیز حفظ کنند. این گروه هسته تشیع را در صدر اسلام تشکیل می‌دادند. سپس تشیع در طول زمان با توجه به شناخت‌های صحیح از مسأله امامت و جانشینی علی (ع) راه خود را باز کرد و پیوسته در حال گسترش بود.

تشیع از حجاز آغاز گردید. سرزمین حجاز زادگاه تشیع است و آنگاه که امام (ع) مقرّ خلافت را به عراق منتقل کرد، تشیع رشد بیشتری یافت و پیوسته در نقاط مختلف جهان گسترده شد.

۱- محمد کردعلی، خطط الشام، ج ۵، ص ۲۵۱.

۲- اقلیت شیعه و اکثریت سنی

سؤال: اگر شیعه حق است، چرا در اقلیت می‌باشد و اکثریت، مذهب تسنن را پذیرفته‌اند؟
 پاسخ: هیچگاه اکثریت نشانه حقانیت و اقلیت نشانه خلاف آن نیست، در طول تبلیغ پیامبران، از زمان حضرت نوح (ع) تا عصر حضرت خاتم (ص) مؤمنان در اقلیت بودند. قرآن آنگاه که مبارزات پی‌گیر انبیا را یاد می‌کند، پیوسته تذکر می‌دهد: گروندگان و مؤمنان به آنان بسیار اندک بودند. درباره نوح که نهصد و پنجاه سال (۱) به تبلیغ پرداخت، می‌فرماید:

«وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ». (۲)

«جز اندکی به همراه او ایمان نیاوردند».

در آیه دیگر می‌فرماید:

«وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِ الشَّكُورِ». (۳)

«اندکی از بندگانی که سپاسگزارند».

۱- «فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا» عنكبوت/ ۱۴.

۲- هود/ ۴۰.

۳- سبأ/ ۱۳.

ص: ۳۰

قرآن درباره پیروی از اکثریت، به پیامبر هشدار می‌دهد و می‌فرماید:

«إِنْ تَطِغْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ». (۱)

«اگر از اکثریت مردم روی زمین پیروی کنی، تو را از راه خدا گمراه می‌کنند».

و باز به پیامبر یادآور می‌شود:

«وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ». (۲)

«هر چند بکوشی، اکثریت مردم ایمان نمی‌آورند».

بزرگترین جمعیت‌ها در جهان از آن کشورهایی چون چین با حدود یک میلیارد و سیصد میلیون نفر و هند با بیش از یک میلیارد نفر جمعیت است که اکثریت مردم آنها را مادی‌گرایان و بت‌پرست‌ها تشکیل می‌دهند. اگر مجموع جمعیت مسلمانان را که یک میلیارد و سیصد میلیون تخمین زده می‌شود نسبت به جمعیت ۶ میلیاردی کره زمین، بسنجیم، از اکثریت برخوردار نیستند.

امیرمؤمنان علی بن ابی طالب (ع) در یکی از سخنان حکیمانه خود، درباره شناخت حق و باطل، بیانی دارد که یادآور می‌شویم: در جنگ جمل مردی از امیرمؤمنان سؤال کرد: آیا با طلحه و زبیر نبرد می‌کنی، در حالی که آنان از برجسته‌ترین اصحاب پیامبرند؟ امام در پاسخ فرمود: تو در اشتباهی. عظمت و بزرگی اشخاص، نشانه حق و باطل نیست، حق را بشناس تا اهل آن را بشناسی؛ و باطل را بشناس، آنگاه اهل آن را خواهی شناخت». (۳)

۱- انعام/ ۱۱۶.

۲- یوسف/ ۱۰۳.

۳- اِنَّكَ لَرَجُلٌ مَلْبُوسٌ عَلَيْكَ ... جاذبه و دافعه امام علی به نقل از کتاب علی و بنوه از دکتر طه حسین.

ص: ۳۱

گذشته از این، شیعه هر چند نسبت به جمعیت کل مسلمانان، در اقلیت است، ولی برای خود، جمعیت عظیمی را در جهان تشکیل می‌دهند و لذا در غالب نقاط جهان حضور مؤثر دارند. علاوه بر کشورهای ایران و عراق و آذربایجان و بحرین و لبنان که اکثریت آنها را شیعیان تشکیل می‌دهند، در تمام کشورهای اسلامی، اقلیت قابل ملاحظه‌ای از شیعیان وجود دارد که برای خود مساجد، مؤسسات، مدارس و برنامه‌های فرهنگی دارند.

اصولاً باید توجه کرد که شیعه به عنوان اپوزیسیون و مخالف نظام حاکم شناخته می‌شد و نظام‌های سیاسی برای سرکوب بلکه ریشه کن کردن آنها، به آنان لقب «روافض» داده بودند. به عنوان نمونه، سلطان محمود غزنوی پس از تسلط بر شرق خراسان، به ریشه کن کردن دو گروه، یکی شیعه و دیگری معتزله همت گمارد، چندان که آثار علمی و کتابخانه‌های آنان را از بین برد تا اثری از تشیع و معتزله باقی نماند. او پیوسته اهل حدیث و کرامیه را تقویت می‌کرد، و شیعه و معتزله را دشمن اصلی خود می‌دانست. (۱) صلاح الدین ایوبی، پس از خیانت به فاطمیان، تصمیم بر قتل عام شیعه گرفت و گروه بی‌شماری از آنان را کشت. (۲) در دوران حکومت عثمانی، در زمان سلطان سلیم به خاطر فتوای یک فقیه حنفی به نام نوح، ۴۰۰۰۰ شیعه در ترکیه فعلی سر بریده شدند.

(۳)(۴)

۱- یکی از مردم خراسان موسوم به عبدالله بن کرام به زهد ریایی و حيله و تزویر، جمعی کثیر را تابع مذهب خود گردانید که از جمله اتباع او یکی سلطان محمود بود که بلای عظیمی برای شیعه و اهل کلام شد یادداشت‌های قزوینی، حواشی، ج ۷، ص ۶۰ به نقل از لغت‌نامه دهخدا.

۲- اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۳۰، مظفر، تاریخ الشیعه، ص ۱۹۲.

۳- البلاد العربیه والدوله العثمانیه، حصری، ص ۴۰، چاپ: ۳۶ م؛ اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۳۰-۱۳ او به جای ۴۰۰۰۰، عدد ۷۰۰۰۰ را آورده است؛ شرف الدین عاملی، الفصول المهمه، ص ۱۴۰، چاپ نجف.

۴- البلاد العربیه والدوله العثمانیه، حصری، ص ۴۰، چاپ: ۳۶ م؛ اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۳۰-۱۳ او به جای ۴۰۰۰۰، عدد ۷۰۰۰۰ را آورده است؛ شرف الدین عاملی، الفصول المهمه، ص ۱۴۰، چاپ نجف.

ص: ۳۲

در دوران حکومت جزّار در لبنان، در جبل عامل حمام خون به راه افتاد و نسل‌کشی شیعه صورت گرفت، به گونه‌ای که کتاب‌های آنان مدت‌ها به جای هیزم در تنور نان‌آیان می‌سوخت. (۱) با توجه به این کشتارهای دسته‌جمعی، بقای شیعه در جهان، آن هم با یک فرهنگ قوی و جامع و داشتن علما و دانشمندان مبرز در تمام رشته‌های اسلامی و علمی، یکی از معجزات الهی است که در پرتو عنایتش، مظهر اسلام راستین بدون تحریف تا قرن پانزدهم به جای مانده و خوشبختانه روز به روز نور آن، راه گروه بیشتری از انسان‌ها را روشن نموده و پرده‌های جهل و تعصب را از چهره تاریخ کنار می‌زند.

۱- دائرة المعارف اللبنانیه، فؤاد البستانی، در شرح حال ابراهیم یحیی.

ص: ۳۴

فصل دوم: عقاید شیعه

مقامات اولیای خدا و قدرت‌های غیبی

اشاره

ص: ۳۵

سؤال: آیا انبیا و اولیا، علاوه بر قدرت‌های عادی، توان انجام امور خارق العاده را نیز دارند؟

پاسخ: جهان آفرینش، جهان اسباب و مسببات و علت‌ها و معلول‌ها است. هر فردی در کار خود از قدرت الهی بهره می‌گیرد و اگر پیوند او از آن قدرت لایزال گسسته گردد، عاجز و ناتوان می‌شود. بنابراین، اگر اولیای الهی کارهای خارق العاده‌ای را انجام می‌دهند، همگی از قدرت الهی سرچشمه گرفته و به اذن او می‌باشد. اگر این پیوند قطع شود، هیچ فردی توان کاری را؛ اعم از عادی و غیر عادی، نخواهد داشت.

کارهای برون از توان عادی معلول تکامل روحی و روانی «ولی» خداست که در اثر طی طریق عبودیت و عمل به تعالیم اسلام و پیمودن صراط مستقیم به این مقام می‌رسد. (۱) انسان در سایه عبودیت و بندگی خدا و اخلاص در عبادت، برای خود سیری در تکامل باطنی دارد که ربطی به زندگی فردی و اجتماعی او ندارد و این سیر از حدود جسم و ماده بیرون است و هر فردی در این سیر

۱- آری برای رسیدن به انجام امور خارق العاده، راه دیگری به نام ریاضت هست ولی پیمودن آن راه حرام و ممنوع می‌باشد. و گاهی مصالح غیبی ایجاب می‌کند که فردی در دوران کودکی، به کمالی برسد که دیگران فاقد آن هستند، و این جنبه استثنایی دارد.

ص: ۳۶

معنوی خود، به فراخور حال خویش مقاماتی را به دست می‌آورد که چه بسا آنها را در این جهان و یا پس از مرگ مشاهده نماید.

مقصود از کمال چیست؟

وقتی می‌گوییم خداوند کمال مطلق و نامتناهی است، مقصود از آن، همان «صفات جمال» خدا؛ از قبیل «علم» و «قدرت» و «حیات» و «اراده» است. هرگاه بنده‌ای در پرتو پیمودن راه اطاعت، گام در درجات کمال می‌گذارد و از نردبان کمال بالا می‌رود، مقصود این است که کمال وجودی بیشتری به دست آورده و علم بیشتر، قدرت زیادتر، اراده‌ای نافذتر و حیاتی جاودانه‌تر پیدا می‌کند. در این صورت می‌تواند از فرشته بالاتر قرار گیرد و از کمالات بیشتری بهره‌مند گردد.

بشر، پیوسته خواهان آن است که بر جهان تسلط پیدا کند و کاری را که انسان‌های عادی از انجام آن عاجزند، انجام دهد. به عنوان مثال، گروهی از مرتاضان از طریق ریاضت‌های حرام و آزار دهنده به تقویت نفس و روح پرداخته و قدرت‌هایی را به دست می‌آورند.

اما راه صحیح که موجب سعادت هر دو جهان می‌گردد، آن است که راه «بندگی» و خضوع در برابر خدای جهان را در پیش گیرد و با پیمودن راه بندگی، مقاماتی به دست آورده و سرانجام قدرت بر تصرف در تکوین پیدا کند. پیامبر گرامی (ص) در ضمن حدیثی به مقامات بلند سالکان راه حق و پویندگان راه عبودیت و بندگی اشاره نموده، سخن پروردگار را چنین نقل می‌فرماید:

«هیچ بنده‌ای به وسیله کاری، نسبت به من تقرب نجسته که محبوب‌تر از انجام فرایض بوده باشد. (آنگاه فرمود:) بنده من با گزاردن نمازهای نافله آنچنان به من نزدیک می‌شود که او را

ص: ۳۷

دوست می‌دارم. وقتی او محبوب من شد، من گوش او می‌شوم که با آن می‌شنود، و چشم او می‌شوم که با آن می‌بیند و زبان او می‌گردد که با آن سخن می‌گوید، و دست او می‌شوم که با آن حمله می‌کند. هرگاه مرا بخواند اجابت می‌کنم و اگر چیزی از من بخواهد می‌بخشم» (۱). دقت در این حدیث، ما را به عظمت کمالی که انسان در سایه انجام فرایض و نوافل پیدا می‌کند، به خوبی رهبری می‌کند. در این حالت قدرت درونی انسان به حدی می‌رسد که با قدرت الهی صدهایی را که با نیروی عادی نمی‌شنید، می‌شنود و صور و اشباحی را که دیدگان عادی را یارای دیدن آنها نیست، می‌بیند. سرانجام خواسته‌های او جامه عمل پوشیده، حاجت‌هایش برآورده می‌شود، در نتیجه دوست خدا می‌شود و عمل او، عمل خدایی می‌گردد.

جای شک نیست مقصود از اینکه خدا چشم و گوش او می‌گردد، این است که دیده او در پرتو قدرت الهی، نافذتر و گوش او شنواتر و قدرت او گسترده‌تر می‌گردد.

آثار بندگی و کمال نفسانی

یکی از آثار کمال نفس، تصرف در جهان طبیعت به اذن خداست. توضیح این که در پرتو عبادت و بندگی، نه تنها حوزه بدن تحت فرمان و محل نفوذ اراده انسان قرار می‌گیرد، بلکه جهان طبیعت نیز مطیع انسان می‌گردد و آدمی به اذن پروردگار جهان، در پرتو نیرو و قدرتی که از تقرب به خدا کسب نموده است، در طبیعت تصرف می‌کند و مبدأ یک سلسله معجزات و کرامات می‌شود و در حقیقت قدرت تصرف و تسلط بر تکوین پیدا می‌کند.

۱- اصول کافی، ج ۲، ص ۳۵۲ چاپ دارالکتب الاسلامیه.

قرآن و کرامات اولیا

۱. تصرف یوسف برای بینایی پدر

قرآن و کرامات اولیا

قرآن کراماتی را از انبیای الهی نقل می‌کند که بر اثر کمال نفسانی، به اذن خداوند می‌توانستند در تکوین تصرف کنند. اکنون به صورتی گذرا به آنها اشاره می‌کنیم:

۱. تصرف یوسف برای بینایی پدر

یعقوب بر اثر مفارقت یوسف، سالیان دراز گریه کرد و در آخر عمر بینایی خود را از دست داد. پس از سال‌ها، یوسف به فردی مأموریت داد که به کنعان برود و پیراهن او را بر چهره یعقوب بیفکند تا بینایی خود را باز یابد. مژده رسان آمد و دستور او را عمل کرد و در همان لحظه او بینایی خود را باز یافت.

«فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا» (۱)

«هنگامی که مژده رسان آمد، پیراهن یوسف را به صورت او افکند او بینایی خود را بازیافت».

شکی نیست که مؤثر واقعی خداست، ولی خدا به «سبب» که همان خواست یوسف است، این توان را بخشیده است که اگر اراده چیزی کند، خواسته‌اش عملی شود. این که او این کار عظیم را با یک سبب ساده (افکندن پیراهن بر چهره پدر) به انجام رسانید، نشان از آن دارد که معجزات و کرامات پیامبران به وسیله امور ساده صورت می‌پذیرد تا مردم تصور نکنند که او از طریق علمی و صنعتی به این کار دست زده است.

۲. قدرت نمایی یاران سلیمان

همگی می‌دانیم که سلیمان ملکه سبا را احضار کرد، ولی پیش از

ص: ۳۹

آن که وی به حضور سلیمان برسد، سلیمان به حاضران در مجلس خود چنین گفت:

«... يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ» (۱).

«ای جماعت کدام یک از شما می‌تواند تخت بلقیس را برای من بیاورد، پیش از آن که (بلقیس و همراهان) او مطیعانه وارد شوند؟»
یک نفر از جنیان گفت:

«... أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ» (۲).

«پیش از آنکه تو از جای خود برخیزی (مجلس به پایان رسد) من آن را می‌آورم و من بر این کار توانا و امینم».

فرد دیگری که مفسران نام او را «آصف بن برخیا» وزیر سلیمان و خواهر زاده او می‌دانند، اعلام کرد که در یک چشم به هم زدن می‌تواند آن را بیاورد، چنانکه خداوند می‌فرماید:

«قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي ...» (۳).

«کسی که نزد او دانشی از کتاب بود (که درباره حقیقت این کتاب باید در جایی دیگر گفتگو کرد)، چنین گفت: پیش از آنکه تو

چشم

۱- نمل / ۳۸.

۲- نمل / ۳۹.

۳- نمل / ۴۰.

ص: ۴۰

بر هم بزنی، آن را در این مجلس حاضر می‌کنم. وقتی تخت را در برابر خود حاضر دید، گفت: این نعمتی است از جانب خدا بر من.»

باید در مفاد این آیات دقت کنیم تا ببینیم عامل این کارهای خارق‌العاده (احضار «تخت بلقیس» از فرسنگ‌ها فاصله به مجلس سلیمان) چیست؟ آیا عامل این کار خارق‌العاده مستقیماً خدا است؟ و او است که این جهش را در طبیعت انجام می‌دهد و «آصف برخیا» و دیگران، نمایشگرانی هستند که کوچک‌ترین تأثیری در آن کارها ندارند؟ یا اینکه عامل این کار - به سان هزاران کار دیگر که افراد عادی با قدرت الهی انجام می‌دهند - خود آنها می‌باشند؛ چیزی که هست آنان این قدرت را از قرب الهی به دست آورده و با اراده نافذ خود عامل این نوع کارهای خارق‌العاده می‌باشند. ظاهر آیات سه‌گانه نظر دوم را تأیید می‌کند، زیرا:

اولاً، سلیمان از آنان می‌خواهد که این کار را انجام دهند و آنان را بر این کار قادر و توانا می‌داند.

ثانیاً، شخصی که گفت: من تخت بلقیس را، پیش از آنکه سلیمان از جای خود برخیزد حاضر می‌کنم، خود را با جمله زیر توصیف کرد: «وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِي أَمِينٌ»: «من بر این کار، قادر و توانا می‌باشم و به خود اطمینان دارم.»

هرگاه وجود این شخص و اراده او در این کار مؤثر نباشد، دیگر دلیلی ندارد که بگوید: «من بر این کار قادر و امین هستم.» ثالثاً، دومی گفت: من آن را در اندک زمانی (یک چشم به هم زدن) می‌آورم و این کار خارق‌العاده را به خود نسبت داد و گفت: «آتیک: می‌آورم.»

اگر بنا بود که قرآن به این حقیقت تصریح کند که نفوس اولیا و اراده و خواست آنان و دیگر شخصیت‌های بزرگ، در ایجاد معجزه‌ها

ص: ۴۱

و کرامات و تمام خارق‌العاده‌ها مؤثر است، روشن‌تر از این، چگونه بگویید تا شکاکان زمان آن را بپذیرند و تأویل نکنند. رابعاً: خداوند علت توانایی دومی را بر این کار شگفت‌آور، آشنایی او به علم کتاب می‌داند، دانشی که از اختیار افراد عادی خارج است و از علومی است که مخصوص بندگان خدا می‌باشد، و ارتباط با چنین دانش‌هایی محصول قربی است که این نوع افراد با خدا دارند، چنانکه فرمود: «قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ...»: «کسی که در نزد او دانشی از کتاب بود، گفت...».

۳. باز هم قدرت نمایی سلیمان

قرآن مجید درباره سلیمان نبی با صراحت می‌فرماید: باد به فرمان او به هر طرف که می‌خواست جریان پیدا می‌کرد. مسیر باد که جزو نظام آفرینش است، به اراده نافذ سلیمان تعیین می‌گردید، چنانکه می‌فرماید:

«وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ». (۱)

«باد توفنده و تند را برای سلیمان رام کردیم؛ به طوری که به فرمان وی به سوی سرزمینی که برکت دادیم، جریان پیدا می‌کرد و ما به همه چیز عالم هستیم».

نکته قابل توجه این است که این آیه با صراحت هر چه کاملتر، جریان باد و تعیین مسیر و سمت آن را معلول امر سلیمان (اراده نافذ او) می‌داند چنانکه می‌فرماید: «تَجْرِي بِأَمْرِهِ»: «به فرمان او جریان داشت».

ص: ۴۲

در آیه دیگر (۱) می‌خوانیم: بادی که سلیمان از آن به عنوان مرکب استفاده می‌کرد، از صبح تا ظهر مسافت یک ماه و از ظهر تا شب مسافت یک ماه دیگر را طی می‌کرد و این مرد الهی می‌توانست مسافتی را که مرکب‌های آن روز تقریباً در ظرف دو ماه طی می‌کردند، در ظرف یک روز طی کند.

درست است که خداوند باد را برای او رام و مسخر کرده بود، اما جمله «تَجْرِي بِأَمْرِهِ» «به فرمان سلیمان حرکت می‌کرد و از حرکت باز نمی‌ایستاد» صراحت دارد که امر و اراده سلیمان در بهره‌برداری از این پدیده طبیعی، کاملاً مؤثر بوده است؛ مثلاً تعیین وقت حرکت و مسیر آن و باز ایستادن آن از حرکت بستگی به اراده نافذ سلیمان داشت.

از آیات مربوط به سلیمان، نکته دیگری نیز استفاده می‌شود و آن اینکه خداوند بسیاری از پدیده‌های سرکش طبیعی را برای او رام کرده بود و او هرگونه که می‌خواست از آنها با کمال سهولت و آسانی استفاده می‌کرد؛ مثلاً معدن مس با تمام صلابتی که دارد، برای او- به فرمان خدا- به صورت چشمه روانی در می‌آید و هر چه می‌خواهد از آنها استفاده می‌کند؛ چنانکه می‌فرماید:

ص: ۴۳

«... وَاسْلُنَا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ...» (۱)

«و چشمه مس (مُذَاب) را برای او روان کردیم.»

موجوداتی مانند جن که با دیدگان عادی دیده نمی‌شوند، در تسخیر وی بودند و آنچه او از آنها می‌خواست، انجام می‌دادند، چنانکه می‌فرماید:

«وَمِنَ الْجِنَّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ ... يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ...» (۲)

«گروهی از جن در برابر او به فرمان خداوند کار می‌کردند ... برای او آنچه می‌خواست انجام می‌دادند.»

ظاهر مجموع آیات این است که چگونگی بهره‌برداری او از باد و غیره یکسان بوده است. درست است که خداوند بزرگی این پدیده‌ها را برای او تسخیر کرده بود، امّا در عین حال اراده او بی‌اثر نبود. تا اراده سلیمان تعلق نمی‌گرفت، معدن مس به صورت چشمه آب روان نمی‌گشت و جن کاری را انجام نمی‌داد.

همه اینها نوعی ولایت بر تکوین است و معنی آن این است: پیامبری بر اثر قربی که به خدا دارد، منزلتی می‌یابد که طبیعت و حتی موجودات نامرئی به نام جن، به اذن خدا به فرمان او باشند و از حوزه نفوذ او خارج نشوند.

۴. تصرف‌های حضرت مسیح

قرآن مجید بعضی از کارهای فوق‌العاده را به حضرت «مسیح» نسبت می‌دهد و بیان می‌کند که همه این کارها از نیروی باطنی و اراده خلاق او سرچشمه می‌گرفت، چنانکه می‌فرماید:

«... أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ...» (۳)

«من برای شما از گل، شکل مرغی می‌سازم و در آن می‌دمم که به

۱- سبأ/ ۱۲.

۲- سبأ/ ۱۲-۱۳.

۳- آل عمران/ ۴۹.

ص: ۴۴

اذن خدا پرنده می‌شود، کور مادرزاد و پیس را شفا می‌دهم و مردگان را به اذن خدا زنده می‌کنم». در این آیات حضرت مسیح، امور زیر را به خود نسبت می‌دهد:

۱. ساختن پرنده‌ای از گل.

۲. دمیدن در پرنده و زنده کردن آن.

۳. شفای کور مادرزاد.

۴. درمان بیماری پیسی.

۵. زنده کردن مردگان.

حضرت مسیح خود را فاعل این امور می‌داند، نه اینکه او درخواست کند و خدا انجام دهد، بلکه می‌گوید: «این کارها را من به اذن خدا انجام می‌دهم». اذن خدا در این موارد چیست؟ آیا اذن در این موارد یک اجازه لفظی است؟ به طور مسلم چنین نیست، بلکه مقصود از آن اذن باطنی است. به این معنی که خدا به بنده خود آنچنان کمال و قدرت و نیرو می‌بخشد که وی به انجام چنین اموری توانا می‌گردد.

گواه این مدعا آن است که بشر نه تنها در امور غیر عادی به اذن خدا نیازمند است، بلکه در تمام امور به اذن خدا نیاز دارد و هیچ کاری بدون اذن او صورت نمی‌پذیرد. اذن الهی در تمام موارد، همان برخوردار کردن فاعل از قدرت و رحمت خویش می‌باشد. در آیه مورد بحث، حضرت مسیح تحقق امور یاد شده را به خود نسبت می‌دهد و در آیه دیگر، خود خدا نیز صریحاً امور مزبور را به خود او نسبت می‌دهد و می‌گوید:

«... وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ

ص: ۴۵

الْمَوْتِي بِإِذْنِي ...» (۱)

«هنگامی از گل صورت پرنده‌ای را به اذن من می‌سازی و در آن می‌دمی، و به اذن من پرنده می‌شود و کور مادرزاد و پیس را به اذن من شفا می‌دهی، و مردگان را زنده می‌کنی ...»

در جمله‌های این آیه دقت بیشتری کنیم تا روشن شود که از نظر قرآن، فاعل و انجام دهنده این امور کیست؟ هرگز خدا نمی‌گوید «من مرغ آفریدم»، «من شفا دادم»، «من زنده کردم» بلکه می‌گوید:

«إِذْ تَخْلُقُ»: تو آفریده‌ای، «وَتُبْرِئُ»: بهبودی بخشیدی، «إِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتِي»: تو زنده کردی. چه صراحتی بالاتر از این؟

ولی قرآن کریم در بیان این که هیچ بشری در کار ایجاد، استقلال ندارد، و برای ردّ افکار غیر صحیح «معتزله» و دوگانه پرستان که تصور می‌کنند بشر در آفرینش خود به خدا نیاز دارد، ولی در افعال و کارهای خود کاملاً مستقل و از خدا بی‌نیاز است؛ در همه این موارد کارهای حضرت مسیح را مقید به اذن الهی کرده و موضوع توحید در افعال را، که از مراتب توحید به شمار می‌رود، رعایت نموده است.

ولایت تکوینی و مسأله غلو

از اندیشه‌های باطل در مورد ولایت بر تصرف این است که تصور می‌شود چنین اعتقادی مایه «غلو» در حقّ پیشوایان است، در صورتی که چنین اعتقادی ارتباطی به غلو ندارد.

«غالی» کسی است که بندگان خدا را از مقام عبودیت بالا برده و صفات خدا و افعال او را برای آنان ثابت کند؛ مثلاً بگوید: «تدبیر نظام آفرینش از آن پیشوایان معصوم است. آنان «خالق»، «رازق»، «محبی» و

ص: ۴۶

«میت» علی الاطلاق می‌باشند».

حقیقت غلو این است که یا آنها را خدا بدانیم و یا مبدأ افعال خدایی (۱) بشناسیم، در حالی که هیچ کدام از این دو ملاک، در ولایت تکوینی موجود نیست؛ زیرا نه کسی آنها را خدا می‌داند و نه افعال و کارهای الهی را برای آنها اثبات می‌کند، بلکه می‌گوییم آنان در پرتو قرب الهی، دارای قدرتی می‌شوند که به اذن خداوند می‌توانند در مواردی که انگیزه ارشاد و اصلاح باشد، در جهان آفرینش تصرف کنند. این دو نوع تفکر، آنچنان با هم فاصله دارند که به زحمت می‌توان شباهتی بین آن دو تصور نمود؛ زیرا هرگاه خداوند بنده خود را به انجام کاری به منظور ارشاد مردم قادر ساخت، چیزی از قدرت او کم نمی‌شود و بنده صاحب ولایت، گام از مقام عبودیت فراتر نمی‌گذارد.

موقعیت انسان کامل نسبت به خدا، موقعیت فرزندی است که با سرمایه پدر در تجارتخانه او مشغول بازرگانی است و یا به سان وکیلی است که با سرمایه موکل خویش، کسب و کار می‌کند.

تسلط و قدرت فرزند و وکیل، شاخه‌ای از اراده و خواست پدر و موکل است. از این جهت، این نوع قدرت و تسلط هرگز مایه شرک نبوده، بلکه بوی شرک را هم نمی‌دهد.

چه بسا خداوند به فرشته و یا فرشتگانی قدرت بدهد که سرزمین قوم لوط را سنگ‌باران و همه را زیر و رو کنند، اما اعتقاد به وجود چنین قدرتی در آنها، هرگز مستلزم شرک و همتایی فرشتگان با خدا نمی‌گردد.

بنابراین، اگر خداوند چنین قدرتی را به بنده و یا بندگانی عنایت کند، این نیز سبب نمی‌شود که گردی بر دامن کبریا بی او بنشیند.

۱- مقصود از «افعال خدایی» این است که فاعل در فعل خود مستقل بوده و در انجام آن به مقامی متکی نباشد، خواه آن فعل به صورت فعل طبیعی انجام گیرد، یا به شیوه خارق عادت.

ص: ۴۷

۲- توسل به اولیای الهی**اشاره**

سؤال: آیا توسل به اولیای الهی صحیح و مشروع است و ریشه در کتاب خدا و سنت پیامبر (ص) دارد؟

پاسخ: توسل به اولیای الهی نوعی تمسک به «وسیله» است که در قرآن به آن دعوت شده است و قرآن پیوسته به جامعه با ایمان و با تقوا دستور می‌دهد که به دنبال وسیله بروند، چنان که می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ». (۱)

«ای افراد با ایمان، تقوای الهی را پیشه کنید و برای رسیدن به او، وسیله‌ای فراهم آورید (توسل جوئید) و در راهش جهاد کنید، باشد که رستگار شوید.»

اکنون باید دید مقصود از تحصیل وسیله چیست؟ تدبّر در آیه می‌رساند که مقصود از آن، سبب تقرّب و وسیله نزدیکی به خداست. برای تقرّب به خدا وسایل و اسباب گوناگونی هست که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. انجام فرایض

انجام واجبات یکی از اسباب تقرب به درگاه الهی است. امیرمؤمنان (ع) در یکی از سخنان خود چنین می‌گوید: «بهترین چیزی که متوسلین به خدا بدان توسل می‌جویند، ایمان به خدا و به رسول و جهاد در راه خدا و به پاداشتن نماز- که اساس طریقت و شریعت است- و دادن زکات می‌باشد». (۱)

۲. توسل به اسما و صفات خدا

یکی از اقسام توسل، خواندن خداوند به اسما و صفات اوست. این نوع توسل در روایات، به خصوص در ادعیه اهل بیت (ع)، فوق العاده بارز و چشمگیر است.

در این مورد به دو حدیث بسنده می‌کنیم:

الف. ترمذی در سنن خود از «بریده» نقل می‌کند، پیامبر (ص) شنید مردی چنین می‌گوید:

«خدایا! من از تو درخواست می‌کنم به گواهی‌ام بر این که تو آن خدایی هستی که جز تو خدایی نیست، تو احد و صمد هستی که نه می‌زاید و نه زاییده شده است و نه برای او مانندی یافت می‌شود ...

پیامبر (ص) فرمود: تو خدا را به وسیله اسم اعظم او خواندی، که اگر او به آن اسم خوانده شود، اجابت می‌کند و اگر از او چیزی خواسته شود، عطا می‌نماید». (۲) ب. در دعایی از امام باقر و صادق (معروف به دعای سمات) چنین وارد شده است:

«خدایا! من از تو سؤال می‌کنم به نام بزرگ و بزرگتر، گرامی‌تر و برترت، نامی که اگر به آن نام برای باز شدن درهای بسته آسمان

۱- نهج البلاغه، خطبه ۱۱۰.

۲- سنن ترمذی: ۵/ ۵۱۵، شماره ۳۴۷۵.

ص: ۴۹

خوانده شوی باز می‌شود، و اگر به آن نام، بر گشایش درهای زمین خوانده شوی گشوده می‌گردد، و اگر به آن نام برای آسانی خوانده شوی آسان گردد». (۱) دعای جوشن کبیر نمونه‌ای بارز از این نوع توسل است که در شب‌های قدر می‌خوانیم.

۳. توسل به قرآن کریم

یکی از راه‌های توسل این است که انسان قرآن را بخواند و به وسیله آن، از خدا حاجت بطلبد. در حقیقت، این نوع توسل، توسل به فعل خدا است؛ زیرا قرآن کلام خداست که بر قلب رسول الله (ص) نازل شده است. احمد بن حنبل از عمران بن حصین نقل می‌کند که از پیامبر (ص) شنیدم که می‌فرمود: «قرآن را بخوانید و از خدا به وسیله آن سؤال کنید، پیش از آنکه گروهی بیایند و به وسیله آن از مردم سؤال کنند». (۲) دقت و امعان نظر در حدیث فوق، نکته‌ای را روشن می‌سازد و آن اینکه: توسل به هر موجودی که نزد خدا منزلت و کرامت داشته باشد جایز است، لذا در شب‌های قدر مستحب است انسان قرآن را باز کند و این دعا را بخواند: «پروردگارا! من از تو به وسیله این کتابی که فرو فرستاده‌ای و آنچه در آن است سؤال می‌کنم. پروردگارا! نام بزرگت و اسمای زیبایت در این کتاب هست...». (۳)

۱- طوسی، مصباح المتهجد: ۳۷۴.

۲- مسند احمد بن حنبل: ۴۴۵۴.

۳- ابن طاووس: اقبال: ۴۱.

ص: ۵۰

۴. توسل به دعای برادر مؤمن

یکی از اسباب توسل و جلب مغفرت خدا، این است که انسان از برادر مؤمن خود بخواهد در حق او دعا کند و این نوع توسل مورد اتفاق همه موحدان جهان است و در این مورد کافی است که بدانیم حاملان عرش الهی درباره افراد با ایمان، طلب مغفرت می‌کنند «يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا» (۱).

این تنها فرشتگان نیستند که درباره آنان طلب آمرزش می‌نمایند، بلکه مؤمنان نیز درباره گذشتگان چنین کاری انجام می‌دهند «رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ» (۲)، «پروردگارا! بر ما و بر آن برادرانمان که در ایمان آوردن بر ما پیشی گرفته‌اند ببخشای».

پیامبر گرامی از امت اسلامی می‌خواهد که در حق او دعا کنند و می‌فرماید:

«برای من از خدا وسیله بطلبید و آن مقامی است در بهشت که جز بر یکی از بندگان خدا شایسته نیست و امیدوارم که من همو باشم. هر کس برای من چنین مقامی بطلبد، شفاعت من بر او حلال می‌گردد» (۳).

۵. توسل به دعای پیامبر (ص) در زمان حیات

رسول گرامی (ص) شریف‌ترین و گرامی‌ترین انسانی است که خدا آفریده است. آیات قرآنی به مقام و منزلت پیامبر (ص) اشارات فراوانی دارند که نقل آنها در این مختصر نمی‌گنجد. در منزلت پیامبر (ص) کافی است که بدانیم خدا او را مایه مصونیت

۱- غافر / ۷.

۲- حشر / ۱۰.

۳- مستدرک بحار الأنوار، ج ۴، ص ۶۱.

ص: ۵۱

مردم از عذاب می‌شمارد و تصریح می‌کند که تا او در میان مردم است خدا آنان را با نزول عذاب مجازات نمی‌کند:

«وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» (۱)

«تا تو در میان آنان هستی، خداوند هرگز آنان را مجازات نمی‌کند، هم چنان که ایشان را تا زمانی که طلب آمرزش می‌کنند، عذاب نمی‌کند».

در عظمت پیامبر (ص) کافی است که خدا نام او را در کنار نام خود و اطاعت او را در کنار اطاعت خویش قرار داده است:

«وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا» (۲)

این آیات و آیات دیگر، همگی از کرامت و منزلت آن حضرت حکایت می‌کنند؛ منزلتی که برای آن نظیری در عرصه آفرینش نیست. برای همین مقام قدسی پیامبر در پیشگاه خدا، دعای او رد نمی‌شود، لذا به گنهکاران دستور داده شده که به محضر پیامبر بروند و از او درخواست کنند که در حق آنان استغفار کند:

فراتر از این، حتی خودداری از طلب استغفار از پیامبر را نشانه نفاق می‌داند. (۳) «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا» (۴)

۱- انفال / ۳۳.

۲- احزاب / ۷۱.

۳- منافقون / ۵.

۴- نساء / ۶۴.

ص: ۵۲

«هرگاه آنان زمانی که بر خویش ستم کرده‌اند نزد تو بیایند و از خدا طلب مغفرت کنند و پیامبر نیز برای آنان طلب مغفرت کند، خدا را توبه پذیر و رحیم خواهند یافت».

از برخی آیات استفاده می‌شود که امت‌های پیامبران پیشین نیز از آنان درخواست استغفار می‌کردند. به عنوان نمونه فرزندان یعقوب آنگاه که خطای آنان آشکار گشت به پدر گفتند:

«يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ * قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ». (۱)

«پدرجان! برای مغفرت گناهان ما از خداوند طلب آمرزش کن؛ ما خطاکار بودیم. [یعقوب] گفت: (سوف) از پروردگارم طلب مغفرت خواهم کرد، همانا او آمرزنده و رحیم است».

در جواز این نوع توسل، جای هیچ بحث و گفتگو نیست و مخالفتی با آن به چشم نمی‌خورد. چیزی که مهم است آگاهی از سبب استجابت دعای پیامبران است و آن، منزلت و جایگاه قدسی آنهاست.

۶. توسل به دعای پیامبر (ص) پس از رحلت

اشاره

با توجه به اصول چهارگانه، که در سؤال مربوط به امکان ارتباط مطرح گردید، ثابت شد که انسان‌های والا در جهان برزخ، حی و زنده هستند، و ارتباط ما با آنان برقرار است، در این صورت درخواست دعا از آنان در هر دو حالت؛ حیات دنیوی و برزخی، کاملاً منطقی خواهد بود و آیه مربوط به درخواست استغفار، هر دو حالت را دربرمی‌گیرد، آنجا که می‌فرماید:

ص: ۵۳

«وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا». (۱)

«و اگر آنان هنگامی که بر خود ستم کرده‌اند به نزد تو بیایند، و خود از خدا آمرزش بخواهند و پیامبر نیز برای آنان طلب آمرزش کند، خدا را توبه پذیر و مهربان خواهند یافت.»

مسئلاً ریشه استجاب دعای پیامبر را باید در روح پاک و نفس کریم و قرب ایشان نسبت به خداوند جستجو کرد. به پاس این کرامت معنوی است که خداوند دعای او را می‌پذیرد؛ زیرا دعای برخاسته از روح پاک و قلب مملو از مهر الهی، بدون چون و چرا به هدف اجابت می‌رسد و در این مورد، فرقی بین حیات مادی و حیات برزخی نیست.

گواه بر این که آیه یاد شده اختصاص به زمان حیات رسول خدا (ص) ندارد، این است که مسلمانان جهان از عصر صحابه و تابعان تا به امروز، عملاً این باب رحمت را باز می‌دانند و زائران روضه مطهر نیز اکنون پس از تقدیم سلام و درود به پیشگاه ارجمند پیامبر، آیه یاد شده را تلاوت می‌کنند و ضمن استغفار به درگاه الهی، از پیامبر می‌خواهند که برای آنان طلب آمرزش کند و هر فردی در هر زمانی که به حرم آن حضرت مشرف شود، زائران را در این حالت می‌یابد.

اکنون نمونه‌هایی از گفتار بزرگان اهل سنت، درباره این آیه و درخواست دعا و توسل به آن حضرت، پس از رحلت ایشان را ذکر می‌کنیم:

۱. محیی الدین نووی که از محدثان برجسته اهل سنت و شارح صحیح مسلم است، می‌نویسد: زائر رو به رسول خدا کند و درباره خویش به او متوسل شود و به وسیله او به سوی خدا شفاعت جوید و از

ص: ۵۴

زیباترین چیزها همان است که ماوردی، قاضی ابوالطیب و دیگر اساتید ما از عتبی نقل کرده‌اند.

عتبی می‌گوید: روزی کنار قبر رسول خدا (ص) بودم، مردی از بیابان آمد و گفت:

«السلام علیک یا رسول الله سمعت الله يقول: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا» و قد جئتک مستغفراً من ذنبی مستشفعاً بِکَ إلی رَبِّی». (۱) «سلام بر تو ای فرستاده خدا. شنیدم که خداوند می‌فرماید: «هرگاه آنان بر خویش ستم کنند و نزد تو بیایند و از خدا طلب آمرزش کنند و رسول خدا نیز برای آنان درخواست مغفرت کند، خدا را توبه پذیر و مهربان خواهند یافت. ای رسول خدا، اکنون به نزد تو آمدم، از گناهم استغفار می‌کنم و تو را شفیع به نزد پروردگارم قرار می‌دهم».

۲. ابن قدامه حنبلی صاحب کتاب «مغنی» در آداب زیارت پیامبر خدا (ص) ضمن طرح این مطلب که زیارت آن حضرت مستحب است، از پیامبر (ص) نقل می‌کند که فرمود: هر کس به من سلام کند، من پاسخ سلام او را می‌گویم. سپس از «عتبی» سرگذشت عرب یاد شده را که از «نووی» آوردیم، نقل می‌کند و هدف وی از نقل این داستان آن است که زیارت آن حضرت، به این شیوه مستحب است.

۳. غزالی (متوفای ۵۰۵) در بخش مربوط به فضیلت زیارت مدینه، چگونگی زیارت آن حضرت را به تفصیل آورده و می‌گوید: «پس از به پایان رساندن درودها، رو به قبر پیامبر ایستاده، خدا را

۱- نووی، مجموع، شرح مهذب شیرازی و شرح بر صحیح مسلم، ج ۸، ص ۲۵۶، چاپ مکتبه الارشاد.

ص: ۵۵

حمد و ثنا بگویند و درود فراوانی به پیامبر بفرستد. سپس آیه «ولو أنهم...» را تلاوت کند و بگوید: اللَّهُمَّ اِنَّا سَجِعْنَا قَوْلَكَ وَاطَعْنَا أَمْرَكَ وَقَصَدْنَا نَبِيَّكَ، متشفعین به إلیک فی ذنوبنا، وما أثقل ظهورنا من أوزارنا...»؛ (۱)

«پروردگارا، سخن تو را شنیدیم و امر تو را اطاعت کردیم و نزد پیامبر تو آمدیم، در حالی که او را شفیع خود نزد تو برای آمرزش گناهانمان قرار داده‌ایم و پشت ما از بار گناهان سنگین است.»

علاوه بر عالمان بزرگ اهل سنت که شیوه زیارت آن حضرت را به نحو یاد شده مورد تأکید قرار می‌دهند، گروهی دیگر نیز در این مورد، با آنان همصدا می‌باشند که برای رعایت اختصار، از نقل آنها خودداری شد.

پرستش‌هایی درباره توسل

۱. آیا درخواست دعا از میت، پرستش او نیست؟

پرستش‌هایی درباره توسل

در میان اعمالی که مسلمانان در حرم پیامبر (ص) و یا نقاط دیگر انجام می‌دهند، توسل بیش از همه مورد انتقاد وهابیان قرار می‌گیرد. آنان در این مورد اعتراض‌هایی دارند که در این بخش به تحلیل آنها می‌پردازیم:

۱. آیا درخواست دعا از میت، پرستش او نیست؟

آنها بر این عقیده‌اند که: درخواست دعا از انسان زنده که قادر بر انجام خواسته اوست، جایز است و پرستش نیست، ولی درخواست دعا و یا هر عمل دیگر از فرد درگذشته که قادر بر انجام آن نیست، نوعی پرستش میت به شمار می‌رود و طبعاً انجام دهنده آن در شمار مشرکان قرار می‌گیرد.

ص: ۵۶

پاسخ: اولاً، هیچگاه حیات و موت و یا زنده و مرده بودن درخواست شونده، ملاک عبادت و پرستش و شرک و توحید نیست. چگونه ممکن است درخواست دعا از فرد زنده عین توحید باشد، ولی درخواست همان دعا از فرد درگذشته عین شرک به شمار رود، در حالی که ماهیت عمل یکی است، جز این که طرف (درخواست شونده) در یکی در قید حیات است، و در دیگری رخت از جهان بر بسته است و هرگز هیچ موحدی، حیات و موت را میزان توحید و شرک معرفی نکرده است. آری، حیات و موت می‌تواند در مفید بودن و نبودن این درخواست مؤثر باشد، اما در توحید و شرک تأثیری ندارد.

ثانیاً: اساس استدلال کسانی که درخواست دعا از میت را شرک می‌دانند، این است که مرگ انبیا و اولیا را پایان زندگانی آنان می‌دانند و برای آنان، حیات برزخی قائل نیستند، در حالی که در سؤال نخست این فصل به روشنی ثابت شد که شهیدان، انبیا، اولیا و حتی مجرمان، پس از مرگ در حال حیات‌اند.

ثالثاً: هر نوع دعوت و درخواست هنگامی رنگ شرک به خود می‌گیرد که انسان درباره درخواست شونده، نوعی الوهیت و خداوندگاری و تفویض امور به وی قائل شود، در چنین حالتی است که درخواست از آن فرد؛ زنده باشد یا مرده، پرستش وی به شمار می‌رود، ولی درخواست دعا از یک شخص، با این عقیده که او یک انسان وارسته است و خدا پذیرای دعا و درخواست اوست، ارتباطی به شرک ندارد و تمام مسلمانان جهان، در محضر پیامبر (ص) او را به این وصف می‌ستایند.

۲. آیا درخواست دعا از میت بی‌فایده نیست؟

برخی معتقدند کسی که از دنیا رفته و قادر به اجابت درخواست متوسل نیست، هر نوع توسل و درخواست دعا از او عمل لغو

ص: ۵۷

و بیهوده‌ای می‌باشد.

پاسخ: منشأ این سؤال یک نوع جهان بینی مادی است که مرگ اولیا را پایان زندگی دانسته و برای آنان حیات و زندگی برزخی قائل نیست، ولی با توجه به اصولی که در گذشته یادآور شدیم، ثابت شد که آنان از حیات بالایی برخوردارند، سخن ما را می‌شنوند و ارتباط ما با آنان قطع نشده است، بنابراین درخواست دعا امری عقلایی بوده و لغو و بیهوده نیست، اما این که آنان به درخواست ما پاسخ مثبت می‌گویند یا نه، به وجود وضعیت درخواست کننده و موضوع درخواست بستگی دارد.

۳. آیا میان ما و کسانی که از دنیا رفته‌اند، مانعی وجود دارد؟

عده‌ای بر این باورند که میان ما و افرادی که از جهان رخت بر بسته‌اند، حائلی وجود دارد که مانع از ارتباط ما با آنان می‌شود، به گواه این که قرآن می‌فرماید:

«وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ». (۱)

«در پیش روی آنان، تا روز قیامت مانعی وجود دارد».

پاسخ: برزخ در لغت عرب به معنی حائل و مانع است، ولی این مانع مربوط به بازگشت مجدد رفتگان، به حیات دنیوی است، نه مانع از ارتباط با آنان، شاهد این مطلب ما این آیه است:

«حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ* لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا». (۲)

«تا آنگاه که مرگ یکی از ایشان فرا رسد می‌گوید: پروردگارا! مرا به دنیا بازگردان، باشد که من در آنچه که وانهاده‌ام، کار نیکی

۱- مؤمنون / ۱۰۰.

۲- مؤمنون / ۹۹-۱۰۰.

ص: ۵۸

انجام دهم. [خطاب می‌رسد:] هرگز چنین نیست، این سخنی است که او گوینده آن است». با توجه به این که گنهکار، خواهان بازگشت به این دنیا است، قرآن در رد درخواست او می‌فرماید:

«وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ».

«پیش روی آنان حائل و مانعی وجود دارد که از بازگشت به این دنیا و تحقق آرزوی آنان جلوگیری می‌کند». بنابراین، حائل، مانع از بازگشت به دنیا است، نه مانع از آگاهی و ارتباط میان زندگان و رفتگان.

۳- درخواست شفاعت از اولیای الهی

اشاره

سؤال: آیا درخواست شفاعت از اولیا مایه شرک نیست و نوعی پرستش آنان به شمار نمی‌رود؟

پاسخ: اعتقاد به شفاعت اولیای الهی در روز رستاخیز، از اصولی است که کسی در آن شک و تردید ندارد و همه فرق اسلامی به شفاعت پیامبران و به ویژه پیامبر خاتم (ص) اعتقاد راسخ دارند. تنها اختلافی که پس از ظهور ابن تیمیه در قرن هشتم و محمد بن عبدالوهاب در نیمه‌های قرن دوازدهم پیش آمد، این بود که آیا می‌توان در این جهان نیز از شفیعان واقعی که شفیع بودن آنها از نظر کتاب و سنت قطعی است، درخواست شفاعت کرد و مثلاً گفت: «ای محبوب درگاه خدا در روز رستاخیز درباره من شفاعت کن»؟ (۱) همه عالمان دین، بر صحت درخواست شفاعت از صاحبان آن، اتفاق نظر دارند، جز دو فرد یاد شده و پیروان آن دو که می‌گویند: «نمی‌توان از صاحبان شفاعت در این جهان درخواست شفاعت نمود، بلکه باید گفت: خدایا! پیامبر را شفیع من قرار ده». اکنون این مسأله را بر کتاب خدا و سنت پیامبر عرضه می‌کنیم تا پرده از چهره حقیقت برداشته شود.

۱- یا وجیهاً عند الله اشفع لنا عند الله.

حقیقت در خواست شفاعت چیست؟

اشاره

شفاعت پیامبر گرامی (ص) و دیگر شافعان راستین در روز جزا، جز طلب مغفرت از خدا درباره گنهکاران امت چیز دیگری نیست، در این صورت، طلب شفاعت، در واقع طلب دعا از آنان خواهد بود و دعای آنان، در سایه قرب و مقامی که نزد خدا دارند، به هدف اجابت می‌رسد و طبعاً گنهکار مشمول مغفرت خدا می‌گردد. از طرفی، درخواست دعا از برادر مؤمن و فراتر از آن، از نبی گرامی کوچک‌ترین اشکالی ندارد، اگر ما می‌گوییم: «یا وجهاً عندالله، اشفع لنا عندالله»، یعنی «ای کسی که در پیشگاه خدا جاه و مقامی داری، در نزد خدا درباره ما شفاعت کن (دعا کن خدا گناه ما را ببخشد یا حاجت ما را برآورده کند)».

اصولاً «استشفاع» یعنی طلب شفاعت، در کتاب‌های حدیثی و تفسیری به معنی درخواست دعا وارد شده است؛ مثلاً بخاری، محدث معروف اهل سنت در صحیح خود، بابی را با این عنوان آورده است: «هرگاه مردم در هنگام قحطی از پیشوای خود بخواهند که برای آنان از خدا باران بطلبد، نباید درخواست آنان را رد کند».

با توجه به این اصل، نباید درباره درخواست شفاعت که حقیقت آن درخواست دعاست، شک و تردید کرد؛ زیرا درخواست دعا از مؤمن از امور پسندیده است، چه رسد به انبیا و اولیا. از این گذشته، برخی از یاران پیامبر از خود آن حضرت در زمان حیات و یا پس از درگذشت ایشان، درخواست شفاعت می‌کردند، اکنون نمونه‌هایی را یادآور می‌شویم:

۱. حدیث انس بن مالک

ترمذی یکی از نویسندگان سنن چهارگانه، از انس بن مالک چنین نقل می‌کند:

ص: ۶۱

«از پیامبر درخواست کردم که در روز قیامت درباره من شفاعت کند. وی پذیرفت و گفت: من این کار را انجام می‌دهم. به پیامبر گفتم: شما را کجا جستجو کنم؟ فرمود: در کنار صراط». (۱) انس با الهام از فطرت خود که درخواست شفاعت جز درخواست دعا چیز دیگری نیست، از پیامبر گرامی (ص) درخواست شفاعت می‌کند، و پیامبر نیز به او قول مساعد می‌دهد و هرگز تصور نمی‌کند که درخواست شفاعت، نوعی شرک است، و نیز او را از این درخواست باز نمی‌دارد.

۲. حدیث سواد بن قارب

سواد بن قارب از یاران رسول خداست. درباره پیامبر (ص) اشعاری سروده و از او درخواست شفاعت می‌کند و می‌گوید:
 وَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا ذُو شَفَاعَةٍ بَمُغْنٍ فَتِيلًا عَنْ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ (۲) ای پیامبر گرامی، در روز قیامت شفیع من باش؛ روزی که شفاعت دیگران به حال سواد بن قارب به مقدار رشته وسط هسته خرما، سودی نمی‌بخشد.

۳. حدیث ابوبکر

وقتی پیامبر گرامی (ص) درگذشت، بدن مبارک او را با پارچه‌ای پوشانیده، منتظر بودند که مسلمانان در کنار مسجد گرد آیند تا مراسم «تجهیز» و تغسیل و نماز و تدفین انجام گیرد. در این هنگام، وقتی ابوبکر وارد خانه پیامبر (ص) شد، پارچه را از چهره پیامبر برگرفت، خود را روی پیکرش افکند. او را بوسید و چنین گفت: پدر و مادرم فدای تو باد! تو در

۱- سنن ترمذی، ج ۴، ص ۶۲۱، حدیث ۲۴۳۳.

۲- اصابه ابن حجر، ج ۲، ص ۹۵، شماره ترجمه ۳۵۸۳: این درخواست را با طرق ششگانه نقل کرده است.

ص: ۶۲

زندگی و پس از مرگ پاک و پاکیزه هستی. ما را ای محمد نزد خدایت یاد کن و ما را به خاطر داشته باش. (۱) جمله‌های «اذکرنا عند ربک» جز درخواست شفاعت چیزی نیست.

۴. حدیث علی (ع)

محدثان نقل می‌کنند آنگاه که پیامبر (ص) در گذشت، علی (ع) مشغول تغسیل پیامبر گشت، به هنگام غسل دادن چنین گفت: «پدر و مادرم فدای تو باد! ما را نزد خدایت یاد کن و ما را به خاطر داشته باش!». (۲)

۵. حدیث نوجوان

مصعب بن اسلمی نقل می‌کند: نوجوانی از خاندان ما به سوی پیامبر (ص) آمد و به او گفت: من از تو چیزی می‌خواهم. پیامبر (ص): آن چیست؟

نوجوان: «از تو می‌خواهم مرا از کسانی قرار دهی که در روز قیامت درباره آنان شفاعت می‌کنی».

پیامبر (ص): چه کسی تو را به این کار راهنمایی کرده است؟

نوجوان: هیچ کس. خودم به این فکر افتادم.

پیامبر (ص): من در روز قیامت در حق تو شفاعت می‌کنم. (۳) نمونه‌های این نوع قضایا فراوان است که نقل بیشترین آنها موجب اطاله سخن می‌گردد.

۱- سیره حلبی، ج ۳، ص ۴۷۴، چاپ دارالمعرفه، بیروت.

۲- مجالس مفید، مجلس ۱۲، ص ۱۰۳؛ نهج البلاغه، خطبه ۲۳۵.

۳- مجمع الزوائد، ج ۱۰، ص ۳۶۹، وی در این مورد قضایای زیادی نقل کرده است.

ص: ۶۳

۴- آیا سوگند دادن خدا به مقام اولیا شرک نیست؟

سؤال: برخی در مقام توسل، مقامات انبیا و اولیا را در نظر گرفته و خدا را به شایستگی‌های آنان، سوگند می‌دهند؛ مثلاً می‌گویند: خدایا! به حق رسول اعظم (ص) بیمار مرا شفا بده، در صورتی که هیچ کس بر گردن خدا حق ندارد، تا خدا را به حق آنان سوگند دهیم.

پاسخ: مقصود از حق در این تعبیرها، همان منزلت و مقام والایی است که آنها نزد خدا دارند، و اگر هم این منزلت، حق شمرده شود، حقی است که خدا به آنان داده است و این مطلب، عین توحید است؛ زیرا خدا در برخی از موارد، بنده خود را ذی‌حق و خود را بدهکار معرفی می‌کند، مثلاً می‌فرماید:

«كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ». (۱)

«یاری کردن افراد مؤمن حقی است بر ما».

در حدیث نبوی وارد شده است که فرمود:

«بر خداست به کسی که به خاطر حفظ عفت، ازدواج کرده، کمک کند». (۲)

۱- روم/ ۴۷.

۲- سیوطی، جامع الصغیر، ص ۳۳.

ص: ۶۴

مراجعه به آیات و روایات روشن می‌کند که این نوع حقوق بندگان بر خدا، امری رایج در کتاب و سنت است. مقصود از این که می‌گویند کسی بر خدا حقی ندارد، این است که هیچ کس بالذات بر خدا حقی ندارد، ولی این مانع از آن نیست که خدا از روی تفضل و بزرگواری، افرادی را ذی حق معرفی کند و حتی از آنان وام بخواهد و بگوید:

«مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا». (۱)

«کیست که به خدا وام نیکو بدهد؟».

در حدیث آموزش پیامبر (ص) به فرد نابینا در بخش توسل خواندیم که پیامبر (ص) به او آموخت که بگوید: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ (ص) نَبِيِّ الرَّحْمَةِ. (کلمه بنبیک متعلق به دو فعل پیشین است: «أَسْأَلُكَ» و «أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ») و معنی جمله این است که خدایا من از تو به خاطر پیامبرت محمد (ص) پیامبر رحمت، درخواست می‌کنم و به سوی تو روی می‌آورم. پیامبر گرامی (ص) هنگام دفن فاطمه بنت اسد در حقّ او چنین دعا کرد:

«خدایا! مادرم فاطمه بنت اسد را ببخش و جایگاه او را گسترده و فراخ گردان، به حق پیامبرت و پیامبرانی که پیش از من بودند». (۲) در صحیفه سجادیه و دعاهایی که از ائمه اهل بیت به ما رسیده است، این نوع سوگند دادن به فراوانی از آنان نقل شده است، علاقه‌مندان می‌توانند به آنها مراجعه فرمایند.

۱- حدید/ ۱۱.

۲- مستدرک حاکم: ۳/ ۱۰۸؛ حلیة الأولیاء: ۳/ ۱۲۱؛ استیعاب در حاشیه الاصابه: ۴/ ۳۸۲.

ص: ۶۵

۵- نذر برای غیر خدا

سؤال: شیعیان، بلکه گروهی از مسلمانان، برای اولیای الهی نذر می‌کنند و می‌گویند: این گوسفند نذر پیامبر (ص) و یا حسین بن علی (ع) است، در حالی که نذر برای غیر خدا جایز نیست.

پاسخ: نذر برای غیر خدا دو صورت دارد:

۱. نذر کردن برای بندگان خدا به نیت تقرب و جلب رضایت آنان (بدون توجه به خشنودی و یا خرسندی خدا).

روشن است چنین رفتاری، نوعی شرک و به منزله بت پرستی است.

۲. نذر عملی خداپسندان به خاطر تقرب به خدا و جلب رضایت او و هدیه ثواب آن به یکی از اولیای الهی تا از این رهگذر خشنودی خدا به دست آید.

بی‌شک، نذر کردن با چنین قصد و نیت پاک، کاری پسندیده و درخور ستایش است.

آنچه موجب سؤال می‌شود، و احیاناً افراد را به اشتباه می‌اندازد، تشابه و یکسان بودن دو تعبیر در مقام نذر است.

به حکم این که «نذر» یک امر عبادی است، باید برای تقرب به خدا صورت پذیرد و «ناذر» بگوید:

ص: ۶۶

یعنی برای کسب رضا و تقرب به خدا تعهد می‌کنم: اگر حاجت من برآورده شد، این گوسفند را برای پیامبر ذبح کنم. صیغه صحیح نذر این است که گفته شد، ولی غالباً مردم به خاطر ناآگاهی، یا خلاصه گویی می‌گویند: هذا للنبي، یا نذرتُ هذا للنبي.

در هر حال مورد سؤال این است که چگونه برای پیامبر نذر می‌کنند و می‌گویند: للنبي، در حالی که نذر باید برای خدا باشد. پاسخ سؤال این است که «لام» در جمله «لله علي» برای تقرب است چنان که قرآن می‌فرماید:

«أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِيَ وَفَرَادَى». (۱)

«دو نفر دو نفر یا به تنهایی برای خدا قیام کنید».

در حالی که «لام» در «لنبي» لام «انتفاع» است چنان که در برخی آیات می‌خوانیم:

«إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ». (۲)

«زکات برای تهی‌دستان و مستمندان است».

از اینجا روشن می‌شود عمل موحدان با عمل مشرکان، تفاوت جوهری دارد؛ آنان قربانی‌های خود را به نام بت‌ها و برای تقرب به آنان ذبح می‌کردند و قرآن در این مورد می‌فرماید:

«وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ ذَلِكَ فَسُقُ». (۳)

«و آنچه برای بت‌ها ذبح می‌شود ... این کار خروج از دین است».

۱- سبأ / ۴۶.

۲- توبه / ۶۰.

۳- مائده / ۳.

ص: ۶۷

در حالی که موحدان برای خدا نذر می‌کنند و نام او را به زبان می‌آورند، اما ثواب کار نیک خود را به اولیا هدیه می‌کنند و از این طریق به درگاه الهی تقرب می‌جویند.

مردی به حضور پیامبر (ص) رسید و عرض کرد: ای پیامبر خدا، مادرم از دنیا رفته است و می‌دانم اگر او زنده بود، صدقه می‌داد، اگر از طرف او صدقه بدهم او سودی می‌برد؟

رسول گرامی (ص) فرمود: آری.

آنگاه گفت: کدام یک از صدقه‌ها سود بیشتری دارد؟

فرمود: آب.

در این هنگام، سؤال کننده چاهی کند و پس از آماده شدن گفت: «هذه لأُمِّ سعد»، «ثواب کنندن این چاه برای مادر سعد باشد». لام در «لأُمِّ سعد» همان لام «للنبی (ص)» است. (۱) که به اصطلاح «لام» انتفاع است نه لام تقرب. ولی روح نذر این است که برای تقرب به درگاه الهی متعهد شدم حیوانی را ذبح کنم و ثواب آن را به پیامبر اهدا کنم تا از این طریق، به درگاه خداوندی تقرب بجویم شاید خدا بیمارم را شفا دهد.

ص: ۶۸

۶- بزرگداشت مولید و وفیات اولیای خدا

اشاره

سؤال: بزرگداشت اولیای الهی در سالروز تولد و درگذشت آنها، امر نوظهوری است که در عصر صحابه نبوده و بعدها پیدا شده است. اکنون چگونه ما آن را انجام دهیم؟

پاسخ: تاریخ گواهی می‌دهد که از زمان‌های دور، مسلمانان جهان، روز ولادت پیامبر گرامی را در هر سال جشن می‌گرفتند و خطیبان به ذکر مدایح آن حضرت می‌پرداختند. مبدأ این نوع جشن‌ها دقیقاً روشن نیست ولی صدها سال است که این گونه جشن‌ها در بلاد اسلامی رواج داشته و دارد.

احمد بن محمد، معروف به قسطلانی (متوفای ۹۲ هـ-)، از علمای مشهور قرن نهم، درباره جشن‌هایی که در ماه ولادت پیامبر انجام می‌گیرد، چنین می‌گوید:

مسلمانان، پیوسته در ماه میلاد پیامبر جشن می‌گیرند. اطعام می‌کنند. شب‌ها به پخش انواع صدقات می‌پردازند. اظهار شادمانی کرده و نیکی‌ها را دو چندان می‌کنند. و به قرائت اشعاری در تهنیت ولادت آن حضرت می‌پردازند. برکات آن حضرت در هر سال نمایان می‌شود. رحمت خدا بر کسانی باد که شب‌های ماه، میلاد او را عید

ص: ۶۹

گرفته و دردی بر دردهای کسی که در قلب او مرض هست، می‌افزایند. (۱) حسین بن محمد بن حسن، معروف به «دیاربکری» (متوفای ۹۶۰ هـ-) نیز، که از قضات مکه به شمار می‌رفت، در تاریخ خود می‌نویسد: مسلمانان پیوسته ماه میلاد پیامبر (ص) را جشن می‌گیرند. اطعام می‌کنند. شب‌ها صدقه می‌دهند. اظهار سرور و شادمانی می‌کنند. در نیکی به فقیران اصرار می‌ورزند. به خواندن مولودیه می‌پردازند و کرامات آن حضرت در هر زمانی نمایان می‌گردد. (۲) این دو نصّ تاریخی که مربوط به قرن دهم است، نشان می‌دهد که بزرگداشت روز ولادت اولیای الهی در تاریخ اسلام، ریشه دیرینه داشته و علما و دانشمندان مسلمان بر این عمل صحه می‌نهادند و این عمل مفهومی جز اظهار مودت به ساحت پیامبر ندارد. با توجه به این اصل، دلیل شرعی این بزرگداشت را متذکر می‌شویم:

مهر ورزی و تکریم به پیامبر (ص) یکی از اصول اسلام است

مودت و مهر به پیامبر (ص) دستور قرآنی است و هیچ فردی نمی‌تواند آن را انکار کند و بزرگداشت میلاد او تجسم بخشیدن به این اصل است و ما در این مورد به ذکر دو آیه بسنده می‌کنیم:

۱. «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْبَاطِلَ»

۱- المواهب اللدنيه: ۱/ ۲۷.

۲- تاريخ الخميس: ۱/ ۳۲۳.

ص: ۷۰

الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ». (۱)

«بگو اگر پدران و پسران و برادران و زنان و خاندان شما و اموالی که گردآورده‌اید و تجارتی که از کسادی آن بیمناکید و سراهایی که می‌پسندید نزد شما از خدا و پیامبرش و جهاد در راه وی دوست داشتنی‌تر است، پس منتظر باشید که خدا خواسته خود را محقق می‌سازد و خدا فاسقان را راهنمایی نمی‌کند».

این آیه به روشنی بیان می‌کند که دوستی پیامبر در کنار دوستی خدا از واجبات الهی است، هر چند این دوستی مقدمه‌ای است برای عمل به شریعت و احکام او، ولی در عین حال، عمل به شریعت از گذرگاه مهر پیامبر (ص) می‌گذرد.

۲. در آیه دیگر مؤمنان را چنین توصیف می‌کند:

«فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ». (۲)

«آنان که به پیامبر (ص) ایمان آورده و به تکریم او پرداخته و او را یاری می‌رسانند و از نوری که همراه وی فرود آمده پیروی می‌کنند، آنان همان رستگارانند».

این آیه به مسلمانان، چهار دستور می‌دهد:

۱. «آمنوا به»: به پیامبر ایمان بیاورند.

۲. «عزروه»: به تکریم و تعظیم او پردازند.

۳. «ونصروه»: در سختی‌ها او را یاری کنند.

۴. «واتبعوا النور الذي أنزل معه»: از قرآنی که با او فرستاده شده، پیروی کنند.

۱- توبه / ۲۴.

۲- اعراف / ۱۵۷.

ص: ۷۱

با توجه به این دو آیه که مهر پیامبر و تکریم او را از فرائض می‌داند، اکنون سؤال می‌شود، آیا گردهمایی مسلمانان در روز تولد پیامبر تحقق بخشیدن به این دو آیه هست یا خیر؟ به طور مسلم، آری. و هر فردی که از این مجالس دیدن کند، آن را نوعی اظهار مهر و موَدّت و تکریم و تعزیز می‌داند. بنابراین، عمل مسلمانان ریشه قرآنی و اصل آسمانی دارد. در این صورت طبعاً بدعت نخواهد بود. بدعت آن کار نوظهوری است که در قرآن و سنت برای آن اصل و اساسی نباشد.

*** خدا در سوره «انشراح» یادآور می‌شود که ما پیامبر (ص) را بلند آوازه کردیم، چنان که می‌فرماید:

«وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ». (۱)

«آیا ما نامت را بلند آوازه نساختم؟».

این آیه حاکی است که ترفیع پیامبر (ص) و بلند آوازه کردن او، یکی از نعمت‌های الهی بر پیامبر خدا (ص) است. یکی از ابزار «ترفیع پیامبر»، نکوداشت میلاد او است و شادمانی به دور از هر نوع لهو و گناه در روز ولادت، همگی نوعی ترفیع نبی (ص) و بلند آوازه کردن اوست.

حضرت مسیح (ع) روز نزول مائده سماوی را برای یارانش عید معرفی می‌کند و می‌فرماید:

«رَبَّنَا أَنْزَلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأُولِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ». (۲)

«پروردگارا! از آسمان خوانی برای ما فرود آر تا عیدی برای اول

۱- انشراح / ۴.

۲- مائده / ۱۱۴.

ص: ۷۲

و آخر ما و نشانه‌ای از جانب تو باشد و به ما روزی ده که تو بهترین روزی دهندگانی».

به راستی اگر روز نزول مائده (که نعمتی محدود و زودگذر است) استحقاق جشن گرفتن آن روز در تمام سال‌ها را دارد، چرا و چگونه ولادت پیامبر (ص) یا روز مبعث او (که نعمت بزرگ و جاویدان الهی برای بشریت است) استحقاق چنین جشن و سروری را نداشته باشد؟!

بنابراین، هرگاه مسلمانان در هر روز و شبی و هر ماه و سالی مجلسی تشکیل دهند و در آن، فضائل و مناقب پیامبر (ص) را یادآور شوند و آیاتی که در حق او وارد شده تلاوت کنند و اشعاری را در مدح او بسرایند، در حقیقت فرمان خدا را در زمینه مهرورزی و تکریم و ترفیع وی به اجرا درآورده‌اند و علت این که تنها روز ولادت را برای این کار اختصاص می‌دهند، این است که وجود او و تولد او نعمت بزرگی بود. به همین مناسبت در این روز به آن کار می‌پردازند، بدون این که جشن در خصوص آن روز را به شرع مقدس نسبت بدهند، بلکه انتخاب آن روز نوعی گزینش است و ارتباطی به شرع ندارد.

ص: ۷۳

۷- زیارت قبور پاکان

اشاره

سؤال: آیا زیارت قبور پاکان مستحب است؟

پاسخ: زیارت قبور پاکان، بلکه زیارت وادی خاموشان در هر شهر و روستا، آثار سازنده‌ای دارد که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم: دیدار از این وادی، که نشانگر «عجز ذاتی» انسان و زوال قدرت‌ها و مکنات‌های مادی است، آثار سازنده و حیات‌بخش دارد. انسان هوشمند، با مشاهده این وضع رقت بار، ناپایداری جهان را از نزدیک لمس کرده و در مقام چاره‌جویی برمی‌آید و با درک «هدفداری جهان آفرینش» خود را از گرداب غفلت و خودخواهی بیرون می‌کشد و به اندیشه تحصیل سعادت اخروی و «حیات جاوید» می‌افتد.

پیامبر خدا (ص) بر این نکته تربیتی انگشت نهاده، می‌فرماید:

«به زیارت قبور بروید که مایه یاد سرای آخرت است». (۱) و در دیگر سخن خود می‌فرماید:

«به زیارت قبور بروید زیرا در آن برای شما درس عبرت است». (۲) آنچه گفته شد درباره زیارت قبور افراد عادی است، ولی بالاتر از آن، زیارت تربت شهیدان است. زیارت تربت مجاهدانی که با خون

۱- سنن ابن ماجه: ۱/ ۵۰۰، حدیث ۱۵۶۹.

۲- کنز العمال: ۱۵/ ۶۴۷، حدیث ۴۲۵۵۸.

ص: ۷۴

خویش از شرف و عزت ملّتی دفاع کرده و در راه پاسداری از آرمان‌های بزرگ انسانی و الهی جان باخته‌اند، مفهومی فراتر از زیارت قبور عادی دارد.

حضور بر تربت شهیدان راه حق، علاوه بر آثار سازنده روحی و تربیتی، نوعی پیمان بستن با آنان است. شخص زائر، با این حضور اعلام می‌دارد که به راه شهیدان وفادار است و آرمان مقدس و ارزشمندشان را پاس می‌دارد.

برای روشن شدن بیشتر مطلب، به یک مثال زنده توجه می‌دهیم:

زائر خانه خدا پیش از طواف، «حجر اسود» را استلام می‌کند و با گذاردن دست بر آن، با ابراهیم خلیل (ع) بیعت می‌کند که در «توحید» ثابت قدم باشد و در نشر آن سعی و تلاش نماید، ولی چون دست زائر به قهرمان توحید نمی‌رسد، به اثر بازمانده از او، دست نهاده و مراسم بیعت را انجام می‌دهد.

در احادیث اسلامی وارد شده است که زائر خانه خدا به هنگام استلام حجر چنین بگوید:

«امانتی که بر ذمه‌ام بود ادا کردم و بیعت خود را تجدید نمودم تا به ادای آن گواهی دهی». (۱) زیارت قبور شهیدان سرزمین بدر و احد و کربلا و دیگر عزیزان خفته به خون، نیز ترسیم‌گر این حقیقت است و زائران این مشاهده با حضور در برابر ضریح و قبر آنان و فرستادن درود بر روان پاکشان، تعهد می‌کنند که تداوم بخش راه ایشان باشند.

و به دیگر سخن، زیارت قبر شهید نوعی تکریم و احترام به اوست و از آنجا که شهید، کشته آرمان‌ها و ایده‌های خویش است، هر کس نیز به

۱- وسائل الشیعه: ۴۰۰ / ۱۰، باب ۱۲ از ابواب طواف، حدیث ۱.

ص: ۷۵

شهید احترام گذارد در حقیقت آرمان او را مقدس شمرده و خود را پیرو راه و مرام وی دانسته است.

حضور در حرم پیامبر (ص)

حضور در حرم رسول اکرم (ص) یا جانشینان پاک او (ع) نیز، علاوه بر تقدیر و سپاس از فداکاری‌ها و جانفشانی‌های آنان در هدایت خلق، حکم نوعی بیعت با ایشان را دارد. امام هشتم (ع) در یکی از سخنان خود درباره زیارت بارگاه معصومین (ع) چنین فرمود:

«هر امامی عهد و میثاقی بر ذمه دوستان و شیعیان خویش دارد و زیارت قبور امامان، بخشی از عمل به این تعهد است». (۱) در واقع، شخص زائر هنگام زیارت قبر پیامبر و امامان (ع) با آنها پیمان می‌بندد که در زندگی، جز راه و رسم آنان، روشی را تعقیب نکند. زائر حرم رسول خدا (ص) با زبان حال چنین می‌گوید:

ای رسول خدا، اگر مهاجر و انصار در خُدیبه با تو بیعت کردند که از حریم رسالت دفاع کنند (۲) و اگر زنان با ایمان مکه با تو بیعت کردند که از شرک و گناه بپرهیزند (۳) و اگر مؤمنان گنهکار دستور یافته‌اند که به حضور تو رسیده و از تو درخواست کنند که در حق آنان طلب آمرزش کنی، (۴) من نیز ای رسول گرامی، و ای شفیع امت، با حضور در حرمت و استلام تربت، با تو بیعت می‌کنم که پاسدار آرمان‌هایت باشم و از شرک و دیگر گناهان دوری جویم و در ازای این عمل، از تو می‌خواهم

۱- وسائل الشیعه: ۳۴۶ / ۱۰، باب ۴۴ از ابواب مزار، حدیث ۲.

۲- «لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ...» فتح / ۱۸.

۳- «إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ» ممتحنه / ۱۲.

۴- «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَعْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا» نساء / ۶۴.

ص: ۷۶

که برایم از درگاه الهی طلب آمرزش کنی.

از آنجا که استحباب زیارت قبور در تمام مذاهب فقهی، امری مستحب است، دیگر به نقل روایات آن نمی‌پردازیم حتی خود پیامبر

(ص) گاهی قصد بقیع می‌کرد و هرگاه وارد این سرزمین می‌شد، آنان را چنین خطاب می‌نمود:

«درود بر شما ای ساکنان خانه افراد با ایمان، خداوند آنچه را به شما وعده داده فردا به شما عطا فرماید. شما میان مرگ و رستخیز

به سر می‌برید و ما نیز به شما خواهیم پیوست. پروردگارا! اهل بقیع غرقد را بیامرزا!». (۱)

۱- صحیح مسلم: ۳/۶۳، کتاب جنائز.

ص: ۷۷

۸- زنان و زیارت قبور و پاسخ به دو پرسش**اشاره**

سؤال: آیا زیارت قبور برای زنان، ممنوع نیست؟

پاسخ: زنان و مردان، در زیارت قبور عزیزان خود و یا اولیای الهی، حکمی یکسان دارند؛ زیرا احکام اسلام درباره زن و مرد یکی است، مگر آنجا که دلیلی بر اختصاص باشد و در مورد زیارت زنان نه تنها دلیلی بر اختصاص نیست، بلکه دلیل بر یکسان بودن هر دو جنس وجود دارد.

پیامبر گرامی (ص) در خطاب خود به جامعه اسلامی می‌فرماید:

«به زیارت قبور بشتابید، زیرا مایه یاد آخرت است». (۱) و در حدیث دیگر می‌فرماید:

«به زیارت قبور بروید؛ زیرا در این عمل برای شما درس عبرت است». (۲) درست است که این خطاب، به گواهی مذکر بودن صیغه، خطاب متوجه مردان است ولی همان‌طور که همگی می‌دانند کلیه خطاب‌های قرآن و حدیث که به ظاهر متوجه طبقه مرد است، زنان را نیز شامل می‌شود، مگر اینکه دلیل بر عدم اشتراک باشد و لذا آیاتی که مردم را به نماز و زکات دعوت می‌کند، هر چند که خطاب به مردان است، ولی

۱- سنن ابن ماجه: ۱/ ۵۰۰، حدیث ۱۵۶۹.

۲- کنز العمال: ۱۵/ ۶۴۷، حدیث ۴۲۵۵۸.

ص: ۷۸

زنان را نیز شامل می‌شود، چنان که می‌فرماید:

«وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ». (۱)

«نماز بپا دارید، زکات بدهید، آنچه که قبلاً به عنوان خیر برای خویش می‌خواستید، نزد خدا آن را می‌یابید».

خطاب در آن آیات از نظر قواعد عربی متوجه مردان است ولی نتیجه حکم از آن هر دو گروه است.

نتیجه این که: خطاب در هر دو حدیث به عنوان «زوروا القبور» هر چند متوجه مردان است ولی نتیجه آن همگانی است.

گذشته از این حدیث، روایات دیگری بر جایز بودن زیارت برای زنان گواهی می‌دهد. اکنون به نقل این روایات می‌پردازیم:

۱. مسلم در صحیح خود از پیامبر (ص) نقل می‌کند: جبرئیل فرود آمد و به من گفت: پروردگارت فرمان می‌دهد به زیارت اهل بقیع بشتابید و در حق آنان طلب آموزش بکنید.

پیامبر از رختخواب خود برخاست و به سوی بقیع رفت. عایشه نیز به تعقیب پیامبر (ص) پرداخت. در این هنگام به پیامبر گفت: من چگونه اهل بقیع را زیارت کنم؟

پیامبر فرمود: بگو درود بر اهالی این سرزمین؛ از مؤمنان و مسلمانان. خدا گذشتگان و آیندگان را رحمت کند. (۲) محور استدلال، آموزش کیفیت زیارت بر عایشه است. اگر زیارت قبور برای زنان حرام بود، چگونه پیامبر چگونگی زیارت را بر همسر خود آموخت.

۱- بقره/ ۱۱۰.

۲- صحیح مسلم: ۳/ ۶۴، باب «ما يقال عند دخول القبور والدعاء لأهلها»، از کتاب الجنائز.

ص: ۷۹

گذشته از این، آنگاه که عایشه این سرگذشت را برای زنان دیگر نقل می‌کند، تلقی همگان این است که زیارت بقیع بر همه آنان جایز است و همسر او و دیگر زنان مؤمن در برابر حکم الهی یکسان می‌باشند.

۲. فاطمه دخت گرامی پیامبر (ص) و یکی از آل عبا (ع) پس از درگذشت پدر، به زیارت قبر عمومی خود در احد می‌رفت و در کنار قبر او دو رکعت نماز می‌گزارد و گریه می‌کرد.

حاکم نیشابوری پس از نقل این روایت می‌گوید: راویان این حدیث همگی ثقه و عادل‌اند و از این نظر با راویان صحیح بخاری و مسلم فرقی ندارند. (۱) ۳. ترمذی از عبدالله بن ابی ملیکه نقل می‌کند: وقتی عبدالرحمان فرزند ابوبکر در نقطه‌ای به نام «حُبشی» درگذشت، جنازه او را به مکه حمل کرده و در آنجا به خاک سپردند. بعدها که خواهر او، عایشه، به مکه آمد به زیارت قبر «عبدالرحمان» رفت و دو شعر، که حاکی از شدت تأثر او بود، بر سر مزار برادر خواند. (۲) ۴. بخاری می‌نویسد: پیامبر (ص) زنی را در کنار قبری دید که گریه می‌کند، به وی فرمود: خوددار باش و در فراق عزیزان صبر کن. (۳) بخاری دنباله حدیث را نقل نکرده، ولی ابوداود در سنن خود حدیث را اینگونه ادامه داده است: آن زن پیامبر را شناخت و به او اعتراض کرد و گفت: تو با مصیبت من چه کار داری. در این هنگام زنی که در کنار او بود، به او گفت: این مرد را شناختی؟ او پیامبر (ص) بود!

آن زن برای جبران کار خود، به خانه پیامبر (ص) رفت و به ایشان عرض کرد: ای رسول گرامی، مرا ببخش، شما را شناختم.

۱- مستدرک حاکم: ۱/ ۳۷۷، چاپ دارالمعرفه.

۲- سنن ترمذی: ۳/ ۳۷۱، ح ۱۰۵۵.

۳- صحیح بخاری: ۲/ ۹۳، باب «قول الرجل للمرأة عند القبر، اصبری»، از کتاب الجنائز.

ص: ۸۰

پیامبر به او فرمود: بردباری در مصیبت، شایسته است. (۱) اگر زیارت قبر عزیزان حرام بود پیامبر به جای دستور صبر، آشکارا به او می‌گفت: کار تو حرام است در حالی که دستور به صبر در مصیبت داد، نه دوری از قبر.

پاسخ به دو پرسش

گروهی زیارت را بر زنان تحریم کرده و به دو حدیث یاد شده در زیر استدلال می‌کنند:
 ۱. «خدا زنان زائر قبور را از رحمتش دور کند!». (۲)

پاسخ

این حدیث فاقد شرط لازم بر استدلال است؛ زیرا به دلایل پیشین باید آن را منسوخ دانست و اتفاقاً برخی از محدثان از اهل سنت آن را منسوخ دانسته‌اند؛ مثلاً ترمذی ناقل حدیث می‌گوید: این حدیث مربوط به دوران پیش از تجویز زیارت قبور است و وقتی پیامبر زیارت قبور را بر همگان تجویز کرد، زن و مرد در برابر آن یکسان گشته‌اند. (۳) قرطبی می‌گوید: این حدیث مربوط به زنانی است که بیشتر وقت خود را در قبرستان‌ها گذرانده و از این طریق حقوق شوهر خود را پایمال می‌سازند؛ زیرا پیامبر (ص) واژه «زوارات» به کار برده و همه ما می‌دانیم که این واژه صیغه مبالغه است.

۲. ابن ماجه از علی بن ابی طالب (ع) نقل می‌کند: پیامبر (ص)

۱- سنن ابی داود: ۱۹۲/۳، ح ۳۱۲۳.

۲- سنن ابن ماجه: ۵۰۳/۱، حدیث ۱۵۷۶؛ سنن ابی داود: ۲۱۸/۳، حدیث ۳۲۳۶ و در دومی به جای «زوارات»، «زائرات» آمده است.

۳- سنن ترمذی: ۳۷۱/۳، باب ما جاء من الرخصة فی زیارة القبور.

ص: ۸۱

بیرون آمد و زنانی را در حال نشسته مشاهده کرد و فرمود: برای چه نشسته‌اید؟ گفتند: منتظر جنازه هستیم.

فرمود: غسل خواهید داد؟

گفتند: نه.

فرمود: حمل خواهید کرد؟

گفتند: نه.

فرمود: آن را وارد قبر خواهید کرد؟

گفتند: نه.

فرمود: برگردید، از گناه کارانید، نه دارندگان پاداش. (۱)

پاسخ

این حدیث از نظر سند و دلالت قابل استدلال نیست؛ زیرا در سند آن، «دینار بن عمرو» وارد شده که از نظر راوی شناسان، مجهول، کذاب، متروک و خطاکار معرفی شده است.

آیا حدیثی که راوی آن تا این حد ضعیف باشد، می‌توان به آن استدلال نمود؟

همچنین مضمون آن- بر فرض صحت سند- ارتباطی به زیارت قبور ندارد؛ زیرا نکوهش پیامبر متوجه زنانی بود که برای انجام فریضه یا مستحبی به قبرستان نمی‌آمدند و این ارتباطی به زیارت قبور ندارد.

نکته‌ای که تذکر آن ضروری می‌نماید آن است که اسلام دین فطرت و دین سهل و سبب است و پیامبر اسلام (ص) فرمود: آیین اسلام آیین استواری است و با آن به رفق و مدارا وارد شوید. (۲)

۱- فتح الباری: ۳/ ۱۴۸، باب ۳۱، زیارة القبور، حدیث ۱۲۸۳.

۲- انّ هذا الدین متین، فأوغل فیہ برفق. مسند احمد، ج ۳، ص ۱۹۹.

ص: ۸۲

مادر مؤمنی که فرزند رشید خود را از دست داده و جسد او را زیر خروارها خاک دفن کرده‌اند و قلب او سوزان است، تنها چیزی که می‌تواند او را تسلی دهد زیارت قبر فرزند است. در این صورت بازداشتن مادر از چنین عمل عقلایی که در همه جهان رواج دارد، مایه فشار روحی وی خواهد بود. آیا ممکن است شریعت اسلام از چنین عملی نهی کند، آنگاه دین را سهل و آسان بنامد؟! اصولاً زیارت قبور جنبه عبرت آموزی و یادآوری آخرت دارد و با قرائت قرآن و فاتحه بر عزیزان همراه است، چگونه می‌توان زنان را از این فیض محروم کرد؟

و به دیگر سخن، فلسفه زیارت قبور، که یادآوری آخرت و مایه عبرت است، قابل تخصیص نیست.

البته زیارت قبور باید از هر نوع گناه و خلاف پیراسته باشد و اگر به فرض، نهی هم در کار بوده، شاید برای این بوده که در آن زمان، زنان این شرایط را رعایت نمی‌کردند.

ص: ۸۳

۹- ساخت بنا بر روی قبور**۱. سیره سلف صالح در حفظ قبور پیامبران**

۹- ساخت بنا بر روی قبور

سؤال: آیا بنا، بر روی قبور جایز است؟

پاسخ: مشروعیت بنا بر قبور پاکان را از راه‌های گوناگون می‌توان ثابت کرد. اکنون به مواردی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. سیره سلف صالح در حفظ قبور پیامبران

تاریخ گواهی می‌دهد که ساخت و حفظ بنا بر روی قبور اولیا و انبیا سنت دیرینه انسانی بوده و قبل از طلوع ستاره اسلام، قبور انبیای بنی‌اسرائیل و غیره، همگی دارای بنا بوده است و روزی که مسلمانان این مناطق را در فلسطین و اردن و شام فتح کردند، در حفظ و صیانت آنها کوشیدند و تا به امروز به همان حالت باقی مانده است. مسلمانان نه تنها خدشه‌ای بر این بناها وارد نکردند، بلکه در تعمیر و نوسازی آنها و گماردن افرادی برای خدمت و حفاظت، اهتمام ورزیدند.

۲. حفظ آثار، حفظ اصالت‌ها است

اصولاً در حفظ آثار، به خصوص آثار پیامبر گرامی (ص)، مانند مدفن وی و قبر همسران و فرزندان و صحابه و یاران او و خانه‌هایی که در آنجا زندگی کرده و مساجدی که در آنها نماز گزارده، فایده عظیمی است که طی مقدمه‌ای به آن اشاره می‌کنیم.

ص: ۸۴

امروز پس از گذشت بیست قرن از میلاد مسیح، وجود مسیح (ع) و مادر او مریم و کتاب او انجیل و یاران و حواریون او، در غرب به صورت افسانه تاریخی درآمده است که گروهی از شرق شناسان در وجود چنین مرد آسمانی، به نام مسیح که مادرش مریم و کتاب او انجیل است، تشکیک کرده و آن را افسانه‌ای به سان «مجنون عامری» و معشوق وی «لیلی»، تلقی می‌کنند که زائیده پندارها و اندیشه‌هاست، چرا؟ به خاطر این که یک اثر واقعی ملموس از مسیح در دست نیست؛ مثلاً به طور مشخص، نقطه‌ای که او در آن متولد گردید و خانه‌ای که زندگی کرد و جایی که در آن به عقیده نصاری به خاک سپرده شد، معلوم و روشن نیست. کتاب آسمانی او نیز دستخوش تحریف گردیده و این اناجیل چهارگانه، که در آخر هر کدام جریان قتل و دفن عیسی آمده است، به طور مسلم مربوط به او نیست و بی‌تردید پس از وی تدوین شده‌اند. از این جهت بسیاری از محققان آن‌ها را از آثار ادبی قرن دوم میلادی دانسته‌اند. ولی اگر تمام خصوصیات مربوط به او محفوظ می‌ماند، به روشنی بر اصالت او گواهی می‌داد و برای این خیالباغان و شکاکان، جای تشکیک باقی نمی‌گذارد.

ولی مسلمانان آشکارا خطاب به مردم جهان می‌گویند: هزار و چهارصد سال قبل در سرزمین حجاز مردی برای رهبری جامعه بشری برانگیخته شد و در این راه موفقیت بزرگی به دست آورد؛ و تمام خصوصیات زندگی او محفوظ است، بی آن که کوچک‌ترین ابهامی در زندگی آن بزرگ‌مرد مشاهده گردد. حتی خانه‌ای که او در آن متولد شده مشخص است و این کوه حرا است که وحی در آنجا بر او نازل می‌گردید و این مسجد او است که در آن نماز می‌گزارد و این خانه‌ای است که در آنجا به خاک سپرده شد و اینها خانه‌های فرزندان و همسران و بستگان او است و این قبور فرزندان و اوصیا و خلفا

ص: ۸۵

و همسران او می‌باشد و ....

اکنون اگر همه این آثار را از میان ببریم، طبعاً علایم وجود و نشانه‌های اصالت او را از بین برده‌ایم و زمینه را برای دشمنان اسلام آماده ساخته‌ایم.

بنابراین ویران کردن آثار رسالت و خاندان عصمت، علاوه بر این که نوعی هتک و بی‌احترامی است، مبارزه با مظاهر اصالت اسلام و اصالت رسالت پیامبر نیز می‌باشد.

آیین اسلام، آیین ابدی و جاودانی است و تا روز قیامت آیین هدایت برای انسان‌ها می‌باشد. نسل‌هایی که پس از هزاران سال می‌آیند، باید به اصالت آن، اذعان کنند. لذا برای تأمین این هدف، باید پیوسته تمام آثار و نشانه‌های صاحب رسالت را حفظ کنیم و از این طریق گامی در راه بقای دین در اعصار آینده برداریم و کاری نکنیم که نبوت پیامبر اسلام (ص) به سرنوشت آیین حضرت عیسی (ع) دچار گردد.

۳. ترفیع خانه‌های پیامبران

قرآن مجید، در آیه معروف به آیه «نور»، نور خدا را به چراغی پرفروغ تشبیه می‌کند که به سان ستاره فروزان می‌درخشد. آنگاه در آیه بعدی جایگاه این مشعل فروزان را بیوتی می‌داند که در آنها مردانی وارسته، صبح و شام خدا را تسبیح می‌گویند، آنجا که می‌فرماید:

«فِي بُيُوتِ أَذْنِ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ...» (۱)

«[این چراغ فروزان] در خانه‌هایی روشن است که خدا رخصت

ص: ۸۶

داده که قدر و منزلت آنها والا گردد و نام او در آنها یاد شود، در آن خانه‌ها بامدادان و شامگاهان تسبیح خدا می‌گویند». اکنون باید دید مقصود از آن بیوت چیست؟ مسلماً بیت غیر از مسجد است؛ زیرا بیت از بیتوته، به معنی شب را به پایان رساندن است و اگر به مسکن انسان بیت می‌گویند، از آن روست که انسان در آنجا شب را به صبح می‌رساند. قرآن، هر جا که درباره معبد و پرستشگاه جمعی مسلمانان سخن می‌گوید، لفظ «مسجد» یا «مساجد» را به کار می‌برد و لذا این واژه در قرآن ۲۸ بار به صورت جمع و مفرد به کار رفته است، در حالی که هرگاه قرآن از «مسکن» و «مأوی» سخن به میان آورد، از واژه «بیت» به صورت جمع یا مفرد بهره می‌گیرد. لذا این واژه ۶۶ بار در قرآن در همین مورد به کار رفته است. نتیجه این که در زبان قرآن «بیت» و «مسجد»، مصداقاً یکی نبوده، و یکی شمردن آن دو، مدعایی بی دلیل است. به طور مسلم، مقصود از این بیوت، بیوت انبیا و اولیا و انسان‌های وارسته است که در آنها، صبح و شام، خدا را تسبیح می‌گویند. جلال‌الدین سیوطی، از انس بن مالک نقل می‌کند: زمانی که رسول خدا (ص) آیه «فِي بُيُوتِ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ» را در مسجد تلاوت کرد، فردی از یاران رسول خدا (ص) به پا خاست و پرسید: مقصود از این خانه‌ها چیست؟ پیامبر (ص) فرمود: خانه‌های پیامبران. در این هنگام ابوبکر برخاست و گفت: ای پیامبر خدا، این خانه (اشاره به خانه علی و فاطمه) از همین خانه‌هاست که خدا رخصت بر رفعت و بالا بردن منزلت آنها داده است؟ پیامبر (ص) فرمود: آری از برترین آنهاست». (۱) تا این جا روشن شد که مقصود از بیوت خانه‌های پیامبران است

ص: ۸۷

نه مساجد، اکنون باید دید مقصود از رفع چیست؟ در اینجا دو احتمال است:

۱. مقصود از رفع، رفع حسی است.

۲. مقصود از رفع، رفع معنوی است.

بنابر احتمال اول، مقصود، بالا بردن دیوارها و زدن سقف است، چنان که در آیه می‌فرماید: «رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا». (۱) (۲)

ولی چون قرآن درباره بیوتی سخن می‌گویند که دیوار و سقف دارند طبعاً مقصود از «ترفیح»، رفع معنوی است؛ یعنی رفعت و منزلت و بزرگداشت آنها و یکی از مظاهر ترفیح این بیوت آن است که از هر نوع آلودگی حفظ و به هنگام فرسودگی تعمیر شوند. این ویژگی‌ها به پاس حضور مردان بزرگی است که در آن خانه‌ها به راز و نیاز پرداخته و خدا را یاد می‌کنند و داد و ستد، آنان را از برپاداشتن نماز و پرداخت زکات باز نمی‌دارد. به پاس وجود این شخصیت‌ها، خدا اذن داده است که به این آثار، از دیده تعظیم و تکریم نگریسته شود و از ویرانی و آلودگی صیانت گردد.

همگی می‌دانیم که پیامبر گرامی (ص) در خانه خود به خاک سپرده شد؛ یعنی در آن نقطه‌ای که خدا را یاد می‌کرد و ستایش می‌نمود. خانه وی، به حکم این آیه، دارای ارج و احترام بوده و هر نوع ایجاد ویرانی و تخریب و ایجاد آلودگی در آن، دور از شأن آن و برخلاف دستور قرآن است.

بلکه بخشی از بیوت مدینه مدفن و آرامگاه شخصیت‌های بزرگی است:

۱- نازعات / ۲۸.

۲- «سقف آن را برافراشت و آن را منظم ساخت». نازعات / ۲۸.

ص: ۸۸

و بنا بر روایت صحیح (۱)، حضرت زهرا در خانه خود که تاکنون نیز موجود است به خاک سپرده شد. حضرت هادی و حضرت عسکری نیز در خانه‌هایی که خدا را پرستش می‌کردند به خاک سپرده شدند. در این صورت این خانه‌ها به تصریح آیه، دارای منزلت و رفعت هستند و تخریب آنها با مفاد این آیه ناسازگار است. در محله بنی‌هاشم مدینه، تا چندی قبل خانه‌های حسنین و مدرسه امام صادق (ع) برپا بود و نگارنده خود در سال ۵۱ هـ. ش به زیارت این بیوت تشریف یافتم، ولی متأسفانه به عنوان توسعه مسجد نبوی همه این آثار نابود گردید، در حالی که توسعه مسجد النبی (ص) با حفظ این آثار منافاتی نداشت.

۴. صیانت قبور، نشانه مهر و محبت است

اشاره

دوستی پیامبر (ص) و خاندان او از اصول مؤکد اسلام است و آیات و روایاتی بر این مورد گواهی می‌دهد. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «سه چیز است که هر کس آن را دارا باشد، مزه شیرین ایمان را می‌چشد. یکی از آنها این است که خدا و پیامبر او، نزد انسان از همه چیز محبوب‌تر باشند...» (۲). مهر ورزیدن به پیامبر (ص) روش‌های گوناگونی دارد که به برخی اشاره می‌کنیم: نشر سخنان و برنامه‌های آنها. حفظ و صیانت آثار و یادگارهای آنان.

۱- کافی: ۱ / ۴۶۱.

۲- جامع الاصول: ۱ / ۳۷، حدیث ۲۲ به حدیث‌های ۲۰ و ۲۱ نیز مراجعه شود.

ص: ۸۹

بنای یادبود بر قبور آنان.

همه این امور، نوعی مهرورزی به آنان شمرده می‌شود.

ترمذی در سنن خود نقل می‌کند که:

«پیامبر (ص) دست حسن و حسین را گرفت و فرمود: هر کس مرا و این دو کودک و پدر و مادر آنها را دوست بدارد، روز رستاخیز با من هم رتبه خواهد بود» (۱) همگی می‌دانیم سبط اکبر پیامبر (ص) در سرزمین بقیع و سبط اصغر وی در کربلا به خاک سپرده شده‌اند و مرقده‌شان پیوسته زیارتگاه مسلمانان بوده و خواهد بود. ساختن هر نوع سایبان برای حفاظت از تربت پاک آنان نوعی ابراز محبت به دو سبط بزرگوار پیامبر (ص) است و این عمل همان پاداش را خواهد داشت که پیامبر (ص) در روایت فوق متذکر شده است.

امروز ملل زنده جهان سعی می‌کنند که یاد شخصیت‌های ملی و مذهبی خویش (سران نظامی، سیاسی و اصلاح‌گران عرصه فرهنگ) را به اشکال گوناگون زنده نگه دارند و بدین خاطر پیکر آنان را با عظمت تشییع می‌کنند و در محلی با صفا تحت بنای مجللی به خاک می‌سپارند تا آیندگان نیز همچون نسل حاضر، شخصیت‌های مزبور را همواره مدنظر داشته و گرامی بدارند، ما مسلمانان نیز بایستی با شیوه‌های گوناگون (ساختن آرامگاه، بنای یادبود و غیره) شخصیت‌های برتر و بی‌نظیر خویش را پاس بداریم.

با توجه به این ادله:

الف. سیره سلف صالح در حفظ قبور انبیای پیشین.

ب. صیانت آثار، حفظ اصالت‌ها است.

۱- جامع الاصول: ۱۵۷/۹، حدیث شماره ۶۷۰۶.

ص: ۹۰

ج. حفظ ابنیه مربوط به اولیا نوعی ترفیع بیوت آنها است.

د. حفظ آثار اولیا مظهر مهر و مودت آنها است.

برای احدی جای شک و تردید باقی نمی‌ماند که بنای بر قبور، نه تنها مشکل شرعی ندارد، بلکه امری مطلوب و مرغوب است.

حدیثی از امام صادق (ع) در تعمیر قبور اولیا

امام صادق (ع) فرمود: پدرم از پدرش و او از حسین بن علی و او از علی بن ابی طالب (ع) نقل کرد که پیامبر (ص) فرمود: ای علی! تو را در سرزمین عراق می‌کشند و در آنجا به خاک سپرده می‌شوی. علی (ع) می‌گوید: به پیامبر (ص) عرض کردم: کسانی که قبرهای ما را زیارت کنند و در آبادی آن بکوشند و پیوسته به آنجا رفت و آمد نمایند، چه پاداشی دارند؟ پیامبر (ص) فرمود: ای ابالحسن! خدا مرقد تو و مرقد فرزندان تو را بخشی از سرزمین بهشت و قسمتی از خاک آن قرار داده است و خدا دل‌های انسان‌های بزرگوار و برگزیده از بندگان خود را به شما علاقه‌مند ساخته است. آنان اذیت و آزار را در راه شما پذیرا می‌شوند. قبور شما را آباد می‌کنند و آن هم برای تقرب به خدا و اظهار دوستی به پیامبر (ص). (۱)

۱- شیخ طوسی - تهذیب الاحکام ۲۲/۶، حدیث ۵؛ وسایل الشیعه: ۱۰ از ابواب مزار، باب ۲۶، حدیث ۱- لطفاً دنباله حدیث را مطالعه فرمایید.

۱۰- نماز گزاردن نزد قبور اولیا

سؤال: آیا نماز و دعا در کنار قبر انبیا و اولیا مشروع است؟

پاسخ: از جمله مسائلی که وهابیان به آن حساسیت خاصی دارند، دعا نزد قبور اولیا و نماز خواندن در آن مکان‌ها است. مدتی این مسأله به عنوان عمل مکروه در میان آنان تلقی می‌شد.

این مسأله به مرور زمان از مرحله مکروه به مرحله ممنوع سپس به مرحله شرک رسیده است. اکنون این مسأله را بر قرآن و سیره مسلمین عرضه می‌کنیم تا حکم آن روشن شود.

۱. قرآن به زائران خانه خدا دستور می‌دهد که در مقام ابراهیم نمازبگزارند و می‌فرماید:

«وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ...» (۱)

«آنگاه که کعبه را زیارتگاه مردم و جایگاهی امن قرار دادیم، و از مقام ابراهیم، نمازگاهی برای خود برگزینید».

اکنون سؤال می‌شود: چرا خدا فرمان می‌دهد که از مقام ابراهیم نمازگاهی برای خود انتخاب کنند. آیا مطلب جز این است که می‌خواهد

ص: ۹۲

از جای آن معلّم توحید، تبرک جوییم؟

در این صورت آیا میان مقام ابراهیم و مقام پیامبر اسلام، تفاوتی هست؟ و یا میان مقام پیامبران و آرامگاه آنان که اجساد آنان را در بر گرفته، فرقی هست؟

۲. طبق احادیث، پیامبر گرامی در شب معراج، در مدینه و طور سینا و بیت لحم فرود آمد و در آنجا نماز خواند جبرئیل به او گفت: ای پیامبر خدا، می‌دانی کجا نماز خواندی؟ تو در «طیبه» نماز خواندی که به آنجا هجرت خواهی کرد. و در طور سینا نماز گزاردی که خدا در آنجا با موسی سخن گفته است؛ و در بیت لحم نماز گزاردی که عیسی در آنجا متولد شده است. (۱) آیا با توجه به این حدیث می‌توان بین زادگاه و آرامگاه تفاوتی قائل شد؟ یا این که آن آیه و این روایت همگی به یک ضابطه کلی اشاره می‌کنند و آن این که زمینی که با بدن رجال توحید و مردان خدا در تماس بوده و هست؛ جای مبارکی است و چه بهتر که انسان در آن نقطه خدا را عبادت کند و همه می‌دانیم، پرستش در این جایگاه‌ها، عبادت انسان‌ها نیست، بلکه پرستش خدا در اماکن متبرک است. گاهی تلاش‌های یک انسان صبور و یک زن باایمان، سبب می‌شود که جای پای او، عبادتگاه شود و انسان‌ها در آن نقطه خدا را پرستش کنند، مانند هاجر مادر اسماعیل که چون در راه خدا صبر کرد و رنج‌ها را تحمل نمود، خدا جای پای او را محل عبادت قرار داد و فرمان داد که زائران خانه خدا، بین صفا و مروه سعی کنند، همچنان که هاجر سعی کرده بود. اگر صبر و بردباری این بانوی بزرگ سبب شده است که جایگاه قدم‌های او متبرک و محل عبادت زائران خدا گردد، چرا

۱- جلال الدین سیوطی، خصائص کبری، ۱/ ۱۵۴.

ص: ۹۳

جایگاهی که پیکر مطهر نبی اعظم (ص) را در بر گرفته، مبارک و مقدس نباشد، در حالی که او بیش از «هاجر» در راه خدا متحمل مصائب و مشکلات شده است!

شگفت اینجاست که ابن قیم، شاگرد ابن تیمیه، ناخود آگاه به این حقیقت اعتراف کرده است. وی می‌گوید: سرانجام، بردباری هاجر و فرزند او بر دوری و تنهایی و آمادگی مادر برای ذبح فرزند، به اینجا منتهی شد که اثر پای مادر و فرزند، مرکز عبادت مردان و زنان مؤمن قرار گرفت. این سنت خداست که به هر کس از مخلوقات که بخواهد رفعت می‌بخشد. (۱) ۳. مسلمانان جهان، چهارده قرن است که در کنار قبر پیامبر به پرستش خدا می‌پردازند. اگر نماز در کنار قبور پیامبران، مکروه و یا حرام و باطل است، پس چرا احدی از صحابه و تابعان و علما بر این مطلب اعتراض نکرده‌اند؟ و اگر کسی در مسجد پیامبر در قسمت صفا نماز بگذارد، قبر پیامبر (ص) پیش روی او قرار خواهد گرفت. آیا می‌توان گفت: چنین نمازی باطل و یا مکروه است؟

۴. همگی با مقام والای دخت پیامبر گرامی آشنا هستیم. او بانوی بزرگی است که پیامبر در حق او فرمود: «فاطمه پاره تن من است، پس کسی که او را خشمگین کند مرا خشمگین کرده است». (۲) همین دخت پیامبر گرامی (ص) روزهای جمعه به زیارت قبر عموی خود حمزه می‌رفت، نماز می‌گزارد و در کنار قبر او اشک می‌ریخت. (۳) ۵. همسر پیامبر (ص) عایشه، سالیانی دراز پس از آن حضرت

۱- ابن قیم، زاد المعاد: ۱/ ۱۷، چاپ قاهره، افست، دارالفکر.

۲- بخاری، صحیح، ج ۵، باب مناقب قرابه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم، حدیث ۳۷۱۴.

۳- بیهقی، سنن، ۴/ ۷۸، حاکم، مستدرک الصحیحین، ۱/ ۳۷۷.

ص: ۹۴

زندگی کرد و در حجره ای که بدن پیامبر را در آن به خاک سپرده بودند، نماز می گزارد و خدا را عبادت می کرد واحدی به او چنین اعتراضی نکرد.

سمهودی در وفاء الوفا یاد آور می شود که عایشه گفت: تا روزی که عمر را در حجره من به خاک سپردند، فاصله‌ای میان من و قبور سه گانه نبود، ولی از آن به بعد، دیواری میان من و قبور ساخته شد. (۱) این مسأله نشان می دهد که همسر پیامبر قریب پانزده سال در کنار قبر رسول خدا (ص) نماز گزارده و هرگز در هیچ تاریخی ذکر نشده که وی برای اقامه نماز از حجره خارج می شده است.

۶. همگی می دانیم که «حجر اسماعیل» آرامگاه هاجر و فرزند او، اسماعیل است و هیچ یک از فقها فتوا نداده است که نماز در حجر اسماعیل مکروه و یا باطل است.

اما این گروه، نه تنها نماز در کنار قبور شهدا را تحریم می کنند، بلکه معتقدند به هنگام دعا نباید به حجره پیامبر نگریست، بلکه باید رو به قبله ایستاد و دعا کرد، درحالی که ابو جعفر منصور در حرم پیامبر از فقیه مدینه، مالک بن انس پرسید: آیا من روبه قبله بایستم و دعا کنم، یا به قبر پیامبر (ص) رو کنم و خدا را بخوانم؟ مالک در پاسخ گفت: چرا از پیامبر (ص) روی می گردانی، در حالی که او وسیله نجات تو و پدرت آدم است. به سوی پیامبر رو کن و از او شفاعت بخواه. خدا او را شفیع تو قرار می دهد. (۲) با توجه به این دلایل ششگانه، دیگر دلیلی ندارد که مشاهد انبیا و اولیا را حتی از زمین های موات هم بی ارزش تر بدانیم، در حالی که نماز در آن اماکن صحیح و مقبول است.

۱- سمهودی، وفاء الوفا، ج ۲، ص ۵۴۴.

۲- همان، ج ۴، ص ۱۳۷۶.

۱۱- سوگواری برای شهیدان

سؤال: عزاداری برای شهیدان راه حق چه فلسفه‌ای دارد؟

پاسخ: فلسفه عزاداری برای شهیدان راه حق، همان بزرگداشت یاد آنان و حفظ مکتب آنها است؛ مکتبی که اساس آن را فداکاری در راه دین و تن ندادن به ذلت و خواری تشکیل می‌دهد. منطبق آنان چنین بوده است که «مرگ سرخ به از زندگی ننگین است». آنان برای سربلندی دین خدا و عزت مؤمنان به شهادت رسیده‌اند. گرامی داشت آنان سبب می‌شود که منطبق آنها با برجا بماند و ملت‌ها از آنها درس آموخته و راه آنها را ادامه دهند.

شهید به سان شمعی است که می‌سوزد و پیرامون خود را روشن می‌سازد؛ زیرا با ریختن خون و پایان بخشیدن به حیات مادی، جامعه را از بند بندگی و حکومت ستمگران آزاد می‌سازد. آیا بزرگداشت چنین افرادی از نظر منطق و عقل، کاری نکو و پسندیده نیست؟ جایی که پیامبر برای از دست رفتگان عادی می‌گیرد و دیگران نیز ناله سر می‌دهند، آیا جا ندارد که برای احیای مکتب شهادت و تکریم از شهیدان، به مناسبت‌های گوناگون، بزرگداشتی انجام گیرد و مجالس تشکیل شود؟

در میان شهدای راه حق بیشترین مجالس به نام حسین بن علی (ع)

ص: ۹۶

ابوالشهاد، رهبر آزادگان، منعقد می‌گردد؛ زیرا او بیش از دیگر شهیدان راه حق، راه و رسم آزاد زیستن و زیر بار ظلم و ستم نرفتن را به جهانیان آموخت. او مرگ شرافتمندانه و جان سپردن زیر ضربات شمشیر دشمن را بر زندگی ذلت بار برگزید و سرانجام در «بستر شهادت» به لقاء الله پیوست.

او دلباخته ایثار و فداکاری در راه اعلائی کلمه حق بود، از این جهت با چهره باز و لبی خندان به استقبال شهادت شتافت.

نشان مرد مؤمن با تو گویم اگر مرگش رسد خندان بمیرد

دشمن دست خود را برای امان دادن به سوی او دراز کرد، ولی او دست رد بر سینه نامحرم زد و امان دشمن را نپذیرفت؛ زیرا می‌دانست که در پذیرش امان، ذلت و خواری و مرگ واقعی است.

آنچه نگارش یافت، ترجمه مطلبی است که محقق تاریخ ابن ابی‌الحدید درباره سرور آزادگان حسین بن علی (ع) دارد. شایسته است با تعبیر او آشنا شویم:

«سید أهل الإباء، الذی علّم الناس الحمیة والموت تحت ظلال السیوف اختیاراً له علی الدنیة، أبو عبد الله الحسین ابن علی بن أبی طالب (ع)».

عرض علیه الأمان فأنف من الذل، وخاف من ابن زیاد أن یناله بنوع من الهوان، إن لم یقتله فاختار الموت علی ذلک» (۱).

از این بیان پاسخ دو پرسش دیگر روشن گشت:

۱. آیا مذهب شیعه، مذهب اندوه و گریه است؟

۲. چرا برای امام حسین (ع) عزاداری می‌کنید، با این که او در

ص: ۹۷

بهشت است؟ گریه برای اهل بهشت چه ثمری دارد؟

در پاسخ سؤال نخست یادآور می‌شویم: مذهب شیعه مذهب حق طلبی و عدالت جویی و جهاد و مبارزه در این راه است و هرگز مذهب گریه و ناله نیست، ولی در عین حال به‌سان پیامبر گرامی و یارانش برای عزیزان از دست رفته متأثر می‌شوند و قلوب آنان از عاطفه به اهل بیت (ع) موج می‌زند و آثار خود را در زندگی می‌گذارد.

به تعبیری دیگر، سرودن اشعار مذهبی همراه با اظهار عواطف و تأثر، نوعی همدردی و همراهی با شهیدان راه حق است و از این طریق، خواهان حفظ مکتب آنهاست؛ مکتبی که اساس آن را فداکاری در راه دین و تن ندادن به ذلت و خواری تشکیل می‌دهد. اگر این مجالس تعطیل شود و یاد شهدا در هر سال تجدید نگردد، مکتب ایثار و شهادت به فراموشی سپرده می‌شود. شیعیان با برپا کردن مجالس سوگواری در ماه‌های محرم و صفر، منطق حسین بن علی (ع) را که منطق همه شهداست، احیا می‌کنند.

درباره پرسش دوم خاطر نشان می‌سازیم: گریه بر امام حسین (ع) نه به خاطر این است که اکنون در بهشت به سر می‌برد، مسلماً از این جهت باید خوشحال و شادمان باشیم، گریه ما به خاطر آن ظلم‌ها و ستم‌هایی است که بر وی روا داشته شد و دردانه پیامبر (ص) با لب تشنه با ۷۲ تن از یاران و خاندانش در کنار نهر آب جان سپرده است. گریه پیامبر بر عموی خویش حمزه، نه به خاطر این بود که او با فرشتگان همنشین است، بلکه به خاطر ستم ددمنشانه‌ای است که بر او روا داشته بودند و هند جگرخوار، همسر ابوسفیان دستور داده بود شکم او را پاره کنند و جگرش را بیرون آورند تا به دندان خویش آن را بسایند.

اکنون دامن سخن را کوتاه می‌کنیم. سخن درباره فلسفه شهادت امام حسین (ع) که با آن اسلام را نجات داد، مجال دیگری می‌طلبد.

ص: ۱۰۰

فصل سوم: منزلت قرآن نزد شیعه

۱- منزلت و جایگاه قرآن در نزد شیعه

ص: ۱۰۱

سؤال: می‌گویند شیعه معتقد است که قرآن تحریف شده، آیا این درست است؟

پاسخ: از نظر شیعه، قرآن یگانه کتاب آسمانی تحریف نشده است که هم اکنون به همان صورت اولیه در اختیار همه مسلمانان جهان قرار دارد.

قرآن تنها کتابی است که سراسر آن صحیح است. هیچ کتاب صحیحی جز قرآن در اختیار مسلمانان نیست و غیر از آن، همه کتاب‌ها، بدون استثنا، قابل نقد و بررسی هستند.

قرآن سند عقیده و شریعت است که باید مسلمانان هر دو را از آن کتاب دریافت کنند. اگر اختلافی در مسأله‌ای رخ داد، حکم و داور در مورد آن مسأله، قرآن است.

در سرتاسر تاریخ، در میان شیعیان، غیر از قرآن کنونی و موجود در تمام اعصار، قرآن دیگری نبوده است و هم اکنون صدها هزار قرآن مخطوط و مطبوع در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی و خانه‌های شیعیان موجود است و جز همین قرآن موجود در نزد همه مسلمانان، قرآنی حتی با اندکی اختلاف در میان آنان وجود ندارد.

نسبت تحریف به شیعه، افترای ناجوانمردانه است که از ناآگاهی یا دشمنی با شیعه سرچشمه می‌گیرد. تنها وجود چند روایت در کتب

ص: ۱۰۲

حدیث که به ظاهر حاکی از تحریف است، دستاویز مخالفان قرار گرفته و شیعه را متهم کرده‌اند که اعتقاد به تحریف دارد، در حالی که این روایات به خاطر تضاد با قرآن، فاقد ارزش است و اگر بنا باشد وجود روایات تحریف در کتب حدیثی، دلیل بر چنین عقیده‌ای باشد، مذاهب دیگر را نیز باید به تحریف متهم کرد؛ زیرا در کتاب‌های حدیثی آنان روایات تحریف فراوان است و چنان که بارها گفته‌ایم، کتاب‌های حدیثی، کتاب‌های اعتقادی نیستند و اصول عقیدتی را باید از منابع قطعی مانند قرآن مجید، عقل روشن و قاطع و روایات متواتر و متضافر اخذ کرد.

در این بخش کلمات برخی از بزرگان شیعه را درباره عدم تحریف نقل می‌کنیم، امّا پیش از آن، به اثبات اصل عدم تحریف می‌پردازیم:

زمزمه تحریف قرآن مجید بیشتر از طرف مسیحی‌ها و یهودی‌ها ساز شده است. از آنجا که به شهادت مسلم تاریخ، کتب آسمانی این دو قوم با گذشت زمان، دستخوش تحریف و تغییر گشته و اعتبار و ارزش اصلی خود را از دست داده است، آنان کوشش می‌کنند که قرآن کریم را نیز به شائبه تحریف آلوده سازند!

تاریخ با قاطعیت گواهی می‌دهد که نسخه‌های «تورات» بارها در جریان حوادث مختلف تاریخی - خصوصاً در حمله بخت نصر به بیت‌المقدس - از میان رفته و عده‌ای از رجال مذهبی یهود، آن را بعداً به رشته تحریر درآورده‌اند. (۱) به گواهی تاریخ، انجیل‌های چهارگانه نیز سالها پس از حضرت مسیح (ع) به وسیله عده‌ای به رشته تحریر درآمده و بدین ترتیب از انجیلی که به صورت یک کتاب آسمانی بر حضرت عیسی (ع) نازل

۱- به کتاب‌های «قاموس کتاب مقدس» و «الهدی الی دین المصطفی» مراجعه شود.

ص: ۱۰۳

شده، نشانی در دست نیست. (۱) کسانی که تمام معارف و اصول مذهبی خود را بر اساس چنین کتاب‌هایی بنیان گذاشته‌اند؛ مایلند قرآن را نیز به همان سرنوشت متهم سازند. از این رو مدعی شده‌اند که قرآن هم با گذشت زمان دستخوش تحریف شده است. در حالی که نحوه جمع‌آوری و نگهداری قرآن کریم در تمام ادوار تاریخ اسلامی، اساساً با تاریخ تورات و انجیل در ادوار یهودیت و مسیحیت قابل مقایسه نیست.

تاریخ نشان می‌دهد که وضع قرآن کریم در هیچ کدام از ادوار اسلامی دچار ابهام و پیچیدگی نبوده است. در این باب باید به دو نکته که پاسخ بسیاری از سؤالات را در خود نهفته دارد، توجه کنیم:

۱. قرآن کریم کتابی بود که در همه شؤون زندگی اجتماعی مسلمانان، انقلابی ایجاد کرد. قرآن زندگی سابق آنها را درهم کوبید و به جای آن یک زندگی نوین، بر اساس ایمان و اصول انسانی پدید آورد. بنابراین، قرآن کتابی بود که با شؤون اصلی زندگی مسلمانان ارتباط داشت و آنها سیاست، اقتصاد، قوانین اخلاقی و حتی آداب و رسوم معاشرت خانوادگی خود را از این کتاب آسمانی می‌گرفتند. در شبانه روز پنج بار در نمازها با آن سر و کار داشتند و بالاخره در همه حوادث روزمره، اول به قرآن و سپس به سنت و روش پیامبر اکرم (ص) مراجعه می‌کردند.

در این صورت، کتابی که تا این اندازه با زندگی مردم آمیخته و تا این حد مورد مراجعه و استفاده آنها بوده، چگونه ممکن است مورد تحریف واقع شود و افکار عوام یا خواص متوجه آن نگردد؟ احتمال این، که در قرآن تحریف واقع شده و کسی متوجه آن

۱- به کتاب‌های «قاموس کتاب مقدس» و «الهدی الی دین المصطفی» مراجعه شود.

ص: ۱۰۴

نگریده، به مانند این است که احتمال دهیم در قانون اساسی ملت بزرگی، تغییری ایجاد شود، ولی کسی متوجه آن نگردد. آیا ممکن است مواد قانون اساسی یک ملت دستخوش تحریف شود، ولی مردم نفهمند و سر و صدای آن بلند نشود؟ نقش قرآن در زندگی اجتماعی مسلمانان، به مراتب بیش از نقش یک قانون اساسی در زندگی ملت‌های امروز بوده، و بدین ترتیب آن چنان افکار متوجه آن بود که اگر کمترین تحریف در آن رخ می‌داد، با عکس العمل شدیدی مواجه می‌گردید و اعتراض‌ها از هر ناحیه شروع می‌شد.

۲. تاریخ مربوط به جمع آوری قرآن در زمان پیامبر اکرم (ص) و اهمیت فوق العاده و ویژه‌ای که آن حضرت و مسلمانان به حفظ و کتابت قرآن نشان می‌دادند، ثابت می‌کند که حتی کم شدن کلمه‌ای از قرآن کریم به هیچ‌وجه امکان نداشته است. به شهادت تاریخ، در زمان پیامبر خدا (ص) عده زیادی از مسلمانان دانشمند که تعداد آنان را تا چهل و سه نفر نوشته‌اند (۱) به دستور آن حضرت هر آیه و یا سوره‌ای را به محض نزول، می‌نوشتند و این نوشته‌ها با اهتمام و کوشش هرچه تمام‌تر در میان مسلمانان نگهداری می‌شد. معروف‌ترین آنها که اهتمامشان به نوشتن قرآن به مراتب بیش از دیگران بود، حضرت علی بن ابی طالب (ع) و زید بن ثابت بودند و بدین ترتیب از قرآن‌هایی که به وسیله این افراد نوشته می‌شد، نسخه‌های متعددی در میان مسلمانان وجود داشت که در قرائت و استفاده از قرآن، مرجع شبانه‌روزی همه مسلمانان بود. علاوه بر این، عده زیادی از مسلمانان، آیات و سوره‌های قرآن را از بر کرده بودند. اینها در کار حفظ قرآن بسیار دقیق بودند و سعی

۱- تاریخ القرآن زنجانی، فصل ششم، ص ۲۰.

ص: ۱۰۵

داشتند حتی کلمه‌ای از این کتاب آسمانی را فروگذار نکنند. این عده که به آنها «قاریان» گفته می‌شد، پیوسته مورد مراجعه و استفاده مردم در قرائت قرآن بودند.

توجه مسلمانان و قاریان به حفظ و نگهداری قرآن به حدی بود که روزی میان «ابی بن کعب» و «عثمان» خلیفه وقت درباره آیه «وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ» اختلافی رخ داد، عثمان مدعی بود که وحی الهی «الَّذِينَ» است - بدون واو- و باید این کلمه (و) از نسخه‌های قرآن حذف گردد، ولی «ابی» می‌گفت ما از رسول خدا این آیه را همان طور که در قرآن‌ها موجود است شنیده‌ایم. بگو مگو میان دو نفر در گرفت. ناگهان «ابی» با شدت هر چه تمام‌تر گفت: «هر کس بخواهد این حرف را از قرآن بردارد، شمشیر بر می‌گیرم و خون او را می‌ریزم!» پافشاری «ابی» سبب شد که خلیفه حرف خود را پس بگیرد. (۱) وقتی بحث بر سر تغییر یک حرف از قرآن به چنین ماجرابی منجر شود، آیا می‌توان گفت که قرآن دستخوش تحریف شده و آیاتی از آن حذف گردیده است؟

علاوه بر دو مطلب اساسی فوق، باید توجه داشت که در آیات متعددی از قرآن کریم، به مسأله عدم تحریف قرآن و این که این کتاب آسمانی از تغییر و تبدیل مصون خواهد بود، تصریح شده است؛ آنجا که می‌فرماید:

«إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ». (۲)

«ما قرآن را نازل کردیم و به طور قطع نگهدار آنیم!».

۱- الدر المنثور: ۴ / ۳۷۹.

۲- سوره حجر، آیه ۹.

ص: ۱۰۶

علما و دانشمندان اسلامی نیز در کتاب‌های تفسیر و کلام تصریح کرده‌اند که دانشمندان مسلمان اجماع دارند که در قرآن تحریفی رخ نداده و اگر احیاناً در میان دانشمندان کسی پیدا شده که معتقد به موضوع تحریف بوده، بر اثر پاره‌ای از اخبار مجعول است که بعضی از مغرضین در کتب احادیث وارد کرده‌اند. بدیهی است این گونه اخبار از درجه اعتبار ساقط است و یا اخباری بوده که معنی و مفهوم واقعی آن را کشف نکرده‌اند.

ص: ۱۰۷

۲- مصحف فاطمه

اشاره

سؤال: گفته می‌شود شیعیان قرآنی به نام «مصحف فاطمه» دارند، این مطلب تاچه اندازه صحت دارد؟

پاسخ: واژه «صحف» در قرآن به معنای مطلق کتاب آمده است، چنان که می‌فرماید:

«وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ». (۱)

«آنگاه که نامه‌های اعمال منتشر گردد».

«إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى (ع) صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى». (۲)

«این، در صحیفه‌های نخستین، در کتاب ابراهیم و موسی است».

و همچنین «مصحف» نیز از همین ماده اخذ شده و به معنای دفتر یا کتاب جلد شده به کار می‌رفت و در صدر اسلام حتی پس از

درگذشت پیامبر، مصحف نام قرآن نبود بلکه هر کتاب مجلّدی را مصحف می‌نامیدند.

ابن ابی داوود سجستانی در باب گردآوری قرآن، در مصحفی از

۱- تکویر: ۱۰.

۲- اعلی: ۱۸ و ۱۹.

ص: ۱۰۸

محمد بن سیرین نقل می‌کند: وقتی پیامبر (ص) در گذشت، علی (ع) چنین گفت:

«سوگند یاد کرد علی که ردا بر دوش نیندازد مگر برای نماز جمعه، تا این که قرآن را در مجلدی جمع کنم».

و نیز ابوالعالیه نقل می‌کند:

«آنان قرآن را در خلافت ابوبکر در مصحفی جمع کردند».

و نیز نقل می‌کند:

«عمر بن خطاب فرمان به گردآوری قرآن داد و او اول کسی است که قرآن را در مصحف جمع کرد».^(۱) این جمله‌ها حاکی است که در آن روزگار، مصحف به معنای دفتر بزرگ و یا کتابی مجلد بوده که اوراق را از پراکنده شدن حفظ می‌کرده، سپس به مرور زمان اختصاص به قرآن یافته است.

اتفاقاً روایات پیشوایان ما حاکی است که حتی در زمان آنان، لفظ مصحف به معنای کتاب و یا دفتر مکتوب بوده است.

امام صادق (ع) فرمود:

«هر کس قرآن را از روی برگ‌های مجلد بخواند، از چشم خود بهره می‌گیرد».^(۲) و نیز در حدیثی دیگر آمده است:

«خواندن قرآن از روی برگ‌های مجلد، عذاب را از پدر و مادر کم می‌کند».^(۳) مورخان درباره ترجمه خالد بن معدان می‌نویسند:

۱- کتاب مصاحف، نگارش حافظ ابوبکر عبدالله بن ابی داوود سجستانی، ص ۹-۱۰.

۲- اصول کافی: ۲/ ۶۱۳.

۳- همان.

ص: ۱۰۹

«خالد بن معدان دانش خود را در دفتری ضبط کرده بود که آن دکمه‌ها و دستگیره داشت».^(۱) خالد بن معدان از تابعین بوده و هفتاد صحابی را درک کرده است. و ابن اثیر ترجمه او را در ماده کلاعی آورده است.^(۲) پس تا اینجا روشن شد که تا پایان قرن اول، لفظ «مصحف» به معنای کتاب مجلد و یا دفترچه جلد شده بود که افراد دانش و آگاهی خود را در آن ضبط می‌کردند. اگر بعدها قرآن را مصحف گفته‌اند، چون از ذهن‌ها بیرون آمد و بر برگ‌ها نوشته شد و به صورت مجلد درآمد. با توجه به این مسأله، نباید در شگفت باشیم که دخت گرامی پیامبر دارای مصحفی باشد و دانش و آگاهی‌های خود را، که از پدر بزرگوارش برگرفته بود، در آن بنویسد و برای فرزندان خود، به صورت بهترین میراث، به یادگار بگذارد. خوشبختانه فرزندان فاطمه حقیقت و واقع این مصحف را شناسانده و گفته‌اند: این مصحف، جز یک رشته آگاهی‌هایی که از پدر بزرگوارش شنیده و یا از طریق دیگر به دست آورده، چیز دیگری نیست. اکنون برخی از روایات را می‌آوریم:

حسن بن علی فرمود: «نزد ما جامعه‌ای است که در آن حلال و حرام وارد شده و مصحف فاطمه هست در حالی که در آن کلمه‌ای از قرآن نیست بلکه املائی رسول خدا (ص) و خطّ علی (ع) است و همگی در اختیار ماست».^(۳) امام (ع) با عنایت کامل یادآور می‌شود که در آن حلال و حرامی

۱- المصاحف سجستانی، صص ۱۳۴ و ۱۳۵.

۲- اللباب فی تهذیب الأنساب، ابن اثیر: ۳ / ۶۲ و ۶۳.

۳- بصائر الدرجات، الصفار، صص ۱۵۷ و ۱۵۸.

ص: ۱۱۰

نیست تا مبدا تصور شود وحی تشریحی بر دخت پیامبر نازل می‌شده است.

امام صادق (ع) در روایت دیگر در توصیف مصحف فاطمه می‌گوید:

«به خدا سوگند، کلمه‌ای از قرآن شما در آن نیست. راوی می‌گوید: پرسیدم: آیا در آن دانش است؟ امام در پاسخ می‌گوید: بله، ولی نه از دانش‌های معمولی». (۱) با توجه به آنچه گفته شد، روشن می‌گردد که مصحف فاطمه ارتباطی به قرآن ندارد و کسانی که آن را دستاویزی برای تحریف قرآن قرار داده‌اند، اگر مغرض نباشند، ناآگاهانه و بدون تحقیق درباره واقعیت آن سخن می‌گویند.

اکنون واقعیت را برای خوانندگان بیان می‌کنیم:

«محدّث» در اسلام

یکی از معارف مسلم در میان علمای اسلام، وجود افراد «محدّث» در میان مسلمانان است. فرد «محدّث» پیامبر نیست و بر او وحی نازل نمی‌شود، ولی در عین حال، فرشتگان، با وی سخن می‌گویند و سخن آنان را می‌شنود، و لذا او «محدّث» بر وزن اسم مفعول نام گرفته است؛ زیرا که فرشته با او «حدیث» می‌گوید. بخاری نقل می‌کند که پیامبر (ص) فرمود:

«در میان پیشینیان از بنی اسرائیل، مردانی بودند که با آنها- از عالم غیب- سخن گفته می‌شد، بدون این که پیامبر باشند. و اگر در میان امت من چنین فردی باشد، آن عمر بن خطاب است». (۲)

۱- کافی، همان، حدیث ۱.

۲- بخاری، صحیح، ج ۲، ص ۱۹۴، باب مناقب عمر بن الخطاب.

ص: ۱۱۱

روایت درباره «محدّث» در میان امت اسلامی از طریق اهل سنت و سخنان آنان در تفسیر این واژه بیش از آن است که در این جا نقل شود، و شارحان صحیح بخاری در این مورد، توضیحات کافی داده‌اند. (۱) کلینی در کتاب کافی بابی تحت عنوان «إِنَّ الْأُمَّةَ مُخِدِّثُونَ، مُفْهَمُونَ» آورده و روایاتی در این مورد نقل کرده است. تمام این روایات حاکی از آن است محدّث به کسی می‌گویند که صوت فرشته را می‌شنود، ولی او را نمی‌بیند. آنگاه اضافه می‌کند: ائمه اهل بیت (ع) همگی «محدّث» هستند. (۲)

فاطمه «محدّثه» است

دخت گرامی پیامبر (ص) به خاطر کمال وجودی، از افراد «محدّث» به شمار می‌رود؛ یعنی صدای فرشته را می‌شنید، ولی او را نمی‌دید و این جریان، زمانی رخ داد که پدر والامقامش در گذشت. غم و اندوه او را فرا گرفت. در این هنگام جبرئیل امین به فرمان الهی فرود آمد. اخباری را از آینده، برای او بازگو می‌نمود و از این طریق، مایه تسلیت و تسلی خاطر او را فراهم می‌آورد. اکنون ویژگی‌های مصحف فاطمه را از زبان فرزندان او بیان می‌کنیم:

امام صادق (ع) می‌فرماید: آنگاه که خدا پیامبرش را قبض روح کرد، اندوه فراوانی فاطمه را در بر گرفت. خداوند فرشته‌ای را فرستاد تا او را تسلیت بگوید. فاطمه امیر مؤمنان را از آنچه می‌شنید، آگاه ساخت. علی (ع) فرمود: هرگاه صدای فرشته را شنیدی، مرا آگاه کن تا آنچه می‌گویند، بنویسم. این گزارش‌ها که از طریق فرشته به فاطمه

۱- ارشاد الساری بشرح صحیح البخاری، ج ۶، ص ۹۹.

۲- اصول کافی، ج ۱، صص ۳۲۵-۳۲۷.

ص: ۱۱۲

می‌رسید و او در اختیار علی (ع) می‌نهاد، در دفتری جمع شد و نام مصحف به خود گرفت، ولی در آن چیزی از حلال و حرام نیست، بلکه تنها گزارش‌هایی از آینده است. (۱)

۱- کافی، ج ۱، باب فیه ذکر الصحیفه، حدیث ۲.

ص: ۱۱۳

۳- مصحف علی (ع)

سؤال: آیا علی بن ابی طالب (ع) مصحفی جداگانه داشته است؟

پاسخ: این سؤال به دو شیوه مطرح می‌شود:

گاهی می‌گویند مقصود از مصحف علی (ع) چیست؟

گاهی هم گفته می‌شود مقصود از کتاب علی (ع) چیست؟

مقصود از مصحف علی (ع) جمع‌آوری قرآن به ترتیب نزول است. این ندیم در «فهرست» می‌نویسد: امیرمؤمنان احساس کرد که مردم در گذشت پیامبر را به فال بد گرفته‌اند، سوگند یاد کرد که ردا بر زمین نگذارد، مگر این که قرآن را گردآوری کند. او قرآن را در سه روز جمع‌آوری کرد و به مسجد آورد. (۱) یعقوبی می‌نویسد: علی بن ابی طالب (ع) پس از درگذشت پیامبر خدا، قرآن را جمع کرد و آن را بر هفت جزء تقسیم نمود. آنگاه همه اجزای هفتگانه و سوره‌های وارد در آن را یادآور می‌شود. (۲) دقت در فهرستی که یعقوبی از قرآن علی (ع) ارائه کرده، نشان می‌دهد که کوچک‌ترین اختلافی در عدد سوره‌ها با قرآن فعلی ندارد،

۱- تاریخ القرآن، ص ۷۶، تألیف ابو عبدالله زنجانی م ۱۳۶۰ ه- چاپ قاهره، با مقدمه احمد امین مصری.

۲- تاریخ یعقوبی ابن واضح اخباری، ج ۲، ص ۱۲۶.

ص: ۱۱۴

و اگر اختلافی هست در کیفیت جمع سوره‌های قرآن است.

اگر چنین مصحفی دارای واقعیت باشد، کوچک‌ترین منافاتی با صیانت قرآن از تحریف ندارد، این تنها علی (ع) نیست که قرآن را به شکلی که مورد نظرش بود، جمع کرد، بلکه مصحف عبدالله بن عباس نیز چنین تفاوتی داشت. اکنون وقت آن رسیده است که به صورت دوم سؤال پاسخ بگوییم:

کتاب علی (ع) چیزی است که امیرمؤمنان علی (ع) در حال حیات رسول خدا (ص) آن را نوشته است وی آنچه از پیامبر گرامی (ص) از حلال و حرام و دیگر مطالب می‌شنید، همه را می‌نوشت، مجموع احداث مسموع از رسول خدا (ص) که به املائی او و نگارش علی (ع) بود، «کتاب علی» نام گرفته است و این کتاب دست به دست، در خاندان رسالت می‌گشت و احیاناً امام باقر و امام صادق با مراجعه به آنها احکامی را بیان می‌کردند.

نجاشی، دانشمند رجال شیعه، در ترجمه محمد بن عذافر صیرفی از پدرش نقل می‌کند: با حکم بن عتیبه نزد امام باقر (ع) بودم، حکم پیوسته از امام باقر (ع) سؤال می‌کرد. او نیز پاسخ می‌داد، ولی در موردی، میانشان اختلاف به وجود آمد، امام باقر (ع) به فرزندش امام صادق (ع) گفت: فرزندم! برخیز و کتاب علی (ع) را بیاور. او رفت و از درون خانه کتاب بزرگی که به صورت طومار پیچیده شده بود، آورد، امام (ع) نقطه مورد نظر خود را پیدا کرد و به حکم بن عتیبه گفت: این خط علی (ع) و املائی رسول خدا (ص) است. آنگاه رو به او کرد و گفت: تو و دوستت سلمه بن کهیل و دوست دیگر ابوالمقدام، به هر جا روید، دانشی استوارتر از دانش کسانی که جبرئیل بر آنها نازل می‌شد پیدا نمی‌کنید. (۱)

ص: ۱۱۵

از روایات دیگر چنین برمی‌آید که طول این کتاب هفتاد ذراع و ضخامت آن به اندازه ران شتر و کتاب به صورت طوماری پیچیده شده بود.

امیر مؤمنان (ع) علاوه بر این کتاب، کتاب دیگری به نام صحیفه دارد که احکام دیات در آن جمع شده است و روایات فراوانی از این صحیفه در کتب حدیثی آمده است.

محقق فرزانه، مرحوم جناب میرزا علی میانجی، به گردآوری روایاتی که از صحیفه در کتاب‌های حدیثی وارد شده، همّت گمارده و همه را جمع کرده است. (۱) و ما نیز درباره کتاب علی (ع) و صحیفه وی، در کتاب «تاریخ الفقه الاسلامی وادواره» به تفصیل سخن گفته‌ایم. (۲) در پایان یادآور می‌شویم: امام علی بن ابی طالب (ع) و فرزندان و شیعیان او، از نخستین روز در گذشت پیامبر (ص) که کتابت حدیث تحریم شد، اقدام به کتابت و یا صیانت حدیث رسول خدا (ص) کردند و به ممنوعیت‌های سیاسی، که بعد از ۱۰۰ سال با شکست مواجه شد، اعتنایی نکردند و این موضوع مستقلاً است که در جای خود باید درباره آن گفتگو کنیم.

۱- مکاتیب الرسول، ج ۱، صص ۶۶-۷۱.

۲- تاریخ الفقه الاسلامی و ادواره، ص ۱۱۸.

۴- اندیشه اهتمام به دعا بیش از قرآن

سؤال: چرا شیعه به کتاب‌های دعا بیش از قرآن اهتمام می‌ورزد؟

پاسخ: در آموزه‌های دینی، که از ائمه اهل بیت (ع) به ما رسیده است، چنین مطلبی که به دعا بیش از تلاوت قرآن باید بها داد، وجود ندارد. قرآن، معجزه جاودان و آخرین حلقه از کتب آسمانی است که پیوسته بر تارک اعصار می‌درخشد و روایات زیادی در تأکید بر قرائت و حفظ و تلاوت آن با صدای خوش رسیده و در این مورد کتاب‌های ویژه‌ای به نگارش درآمده است.

کافی است در این مورد به کتاب «قرآن در روایات اهل بیت (ع)» که در ایران و مصر منتشر شده است، مراجعه کنید. مراجعه به این کتاب، عظمت و اهمیت این کتاب آسمانی را نزد پیشوایان به روشنی ثابت می‌کند.

هم اکنون در جمهوری اسلامی ایران، اهتمام فراوانی به حفظ قرآن در میان برادران و خواهران و حتی نونهالان پدید آمده است. تا آنجا که کودکانی در سن ۵ سالگی یا کمی بیشتر، حافظ کل قرآن شده و در مسابقات بین‌المللی برنده جوایز گشته‌اند و در داخل کشور نیز همه ساله مسابقات بین‌المللی برگزار می‌شود و با دعوت از داوران بین‌المللی، برگزیدگان رشته‌های حفظ، ترجمه و تفسیر با اعطای جایزه

ص: ۱۱۷

تشویق می‌شوند.

و نیز رسانه‌ای ویژه قرآن تأسیس شده که ۲۴ ساعته، برنامه‌های قرآنی اجرا و پخش می‌کند.

توجه ویژه به ادعیه در میان مردم، بیشتر در مورد دعای کمیل و ندبه است که به صورت دسته جمعی در شب‌های جمعه و صبح

جمعه خوانده می‌شود و همین سبب شده است این توهم پیش آید که عنایت به دعا بیش از عنایت به قرآن است.

از آنجا که در میان اهل سنت چنین ادعیه بلیغ و رسا و سازنده‌ای کمتر وجود دارد، لذا عنایت آنان به دعا بسیار کم است و همین

سبب شده است که عنایت شیعه به دعا چشمگیرتر به نظر آید.

خواندن «دعا» و راز و نیاز با خدا، از والاترین مراتب عبادت و پرستش خدا است که در حق آن گفته شده است: «الدعاء مَخَّ العبادَةِ»

(۱): «راز و نیاز با خدا، مغز عبادت است».

۱- سفینه البحار: ۱، ماده دعا.

ص: ۱۲۰

فصل چهارم: امامت نزد شیعه

۱- امامت در قرآن

۱. آیه ولایت

ص: ۱۲۱

۱- امامت در قرآن

سؤال: اگر امامت از اصول است، چرا قرآن در این مورد سخن نگفته است؟

پاسخ: در این که مدیریت جامعه پس از پیامبر گرامی (ص) به شخصیت والایی نیازمند است، جای گفتگو نیست و خرد هر انسان منصفی بر این اصل داوری می‌کند و اتفاقاً قرآن- بر خلاف نظر پرسشگر- رهبری امت (امامت) را به صورت کلی مطرح می‌کند. آیاتی که امامت را مطرح می‌کنند:

۱. آیه ولایت

۱. «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُتِمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ». (۱)

«ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده‌اند؛ همان کسانی که نماز برپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند».

شأن نزول آیه را بسیاری از مفسران و اهل حدیث چنین نقل کرده‌اند: «سائلی وارد مسجد شد و درخواست کمک کرد. کسی به او

۱- مائده / ۵۵.

ص: ۱۲۲

چیزی نداد، امام علی (ع) در حالی که در رکوع بود، با انگشت خود که انگشتی در آن بود به فقیر اشاره کرد که انگشتی را از دست او درآورد و رفع احتیاج نماید. او نیز جلو آمد و انگشت را از دست امام درآورد و دنبال کار خود رفت». در این هنگام خبر به پیامبر (ص) رسید. وی از خدا چنین درخواست نمود: «پروردگارا! همان طور که برای موسی از خاندانش وزیری معین نمودی، برای من نیز از اهل بیتم وزیری معین فرما». در این لحظه فرشته وحی فرود آمد و آیه یاد شده را برای پیامبر خواند.

این شأن نزول را علاوه بر علمای شیعه، ۶۶ تن از محدثان و متکلمان بزرگ اهل سنت با مختصر تفاوتی، در کتاب‌های خود آورده‌اند. محقق فرزانه علامه امینی مصادر آن را در کتاب شریف «الغدیر» آورده است. (۱) اکنون باید دید چگونه این آیه مسأله امامت را مطرح می‌کند:

توضیح این که: «ولی» در آیه یاد شده به معنی سرپرست و کسی است که زمام امور را به دست گیرد، لذا پدر و حاکم را ولی می‌خوانند و می‌گویند: «الأب ولیّ الطفل»، و «الحاکم ولیّ القاصر». از آنجا که محور سخن «ولی مؤمنان» است، طبعاً، مقصود از «ولیکم الله» امام و حاکم آنها خواهد بود، حتی قرائن موجود در آیه و شأن نزول آن، روشن‌ترین گواه است که مراد از «ولی»، امامت و سرپرستی است.

اینک قرائن:

۱. اگر مقصود از «ولی» در «ولیکم» غیر از ولایت و زعامت دینی و مقام سرپرستی باشد، مثلاً گفته شود مقصود از آن «محب» و «ناصر» است، در این صورت منحصر کردن مقام به سه فرد، بی‌جهت خواهد

ص: ۱۲۳

بود، زیرا همه افراد با ایمان، محب و دوست و ناصر و یار یکدیگرند و اختصاص به این سه نفر ندارد.

۲. ظاهر آیه این است که تنها این سه تن بر جامعه مسلمانان ولایت دارند، در این صورت باید گروهی که ولایت دارند، غیر از گروهی باشند که تحت ولایت هستند. اگر ولی را به معنی رهبر و سرپرست امور مسلمانان بگیریم، طبعاً این دو گروه از هم جدا و متمایز می‌شوند، اما اگر آن را به معنی دوست و یاور بگیریم، این دو گروه، یکی می‌شوند؛ زیرا همه افراد، محب و دوست یکدیگر و ناصر و یاور هم هستند.

۳. هرگاه مقصود دوستی و نصرت باشد، می‌بایست تنها به «الَّذِينَ آمَنُوا» اکتفا شود و دیگر به آوردن این جمله که «در حال رکوع زکات می‌دهند»، نیازی نباشد، زیرا در جامعه با ایمان، همه افراد با یکدیگر دوست و یاور هستند؛ خواه در حالت رکوع زکات بدهند یا نه.

از این رو مفاد آیه، همان است که پیامبر گرامی (ص)، در یکی از سخنانش فرموده است:

«ای علی! تو پس از من ولی هر فرد با ایمان هستی». (۱) لفظ «بعدی» گواه بر این است که مقصود از «ولی» همان مقام رهبری و حکومت و سرپرستی در امور دینی و دنیوی است، نه محبت و دوستی؛ زیرا اگر دوستی بود، به زمان درگذشت پیامبر (ص) اختصاص نداشت.

۲. آیه «أولوا الامر»

آیه پیشین تنها آیه‌ای نیست که امامت و ولایت را به صورت یک اصل مطرح می‌کند، بلکه آیه اطاعت «اولو الامر» نیز نمونه‌ای دیگر

۱- مستدرک حاکم، ج ۳، ص ۱۱۱؛ مسند احمد، ج ۴، ص ۴۳۷.

ص: ۱۲۴

است، چنان که می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ...» (۱) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خدا را اطاعت کنید و از پیامبر و اولیای امر خود فرمان برید...».

«اولو الامر» در آیه که به معنای «فرمانروایان» است، حاکی از فرمانروایی گروهی است که اطاعت آنان در کنار اطاعت خدا و رسول، قرار گرفته است. فخررازی در تفسیر خود، بیان شیوایی دارد و می‌گوید: از این که اولوالامر در کنار خدا و رسول، قرار گرفته، باید گفت که صاحبان این منصب، معصوم از گناه و پیراسته از خطا بودند؛ زیرا (گذشته از این که در کنار دو فرد معصوم (خدا و پیامبر) واقع شده‌اند و باید با آن دو همگون باشند)، از این که اطاعت «اولو الامر» بدون قید و شرط لازم شمرده شده، باید گفت این فرمانروایان، انسان‌های معصومی هستند که پیراسته از گناه و خطا می‌باشند و اگر غیر آن بود، حتماً باید حدود اطاعت آنها محدود گردد، در حالی که قرآن، بدون حد و مرز اطاعت آنها را لازم شمرده است. (۲) این دو آیه (آیه‌های ولایت و اولو الامر) مسأله امامت را به طور مستقل مطرح می‌کند، در حالی که برخی از آیات هر چند مسأله امامت را مطرح نمی‌کند ولی شأن نزول آن حاکی است که در این مورد نازل شده است، مانند آیه «اکمال».

۳. آیه اکمال

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ

۱- نساء / ۵۹.

۲- مفاتیح الغیب معروف به تفسیر رازی: ۱۰ / ۱۴۴.

ص: ۱۲۵

لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا...» (۱).

«امروز دین شما را برای شما کامل ساختم و نعمت خویش را بر شما تمام نمودم و اسلام را به عنوان دین برای شما پسندیدم...».

مفسران و گروهی از محدثان، نزول این آیه را در حجه الوداع در- روز غدیر خم- روزی که علی (ع) به مقام امامت منصوب گشت، یادآور شده‌اند. (۲)(۳) با توجه به این سه آیه، پاسخ سؤال روشن می‌شود که مسأله امامت و ولایت در قرآن مطرح است، و هرگز قرآن آن را ناگفته نگذاشته است.

۱- مائده/۳.

۲- الدر المنثور، ج ۲، ص ۲۹۸؛ فتح القدير، ج ۲، ص ۵۷؛ ینایع الموده، ص ۱۲۰؛ تفسیر المنار، ج ۶، ص ۴۶۳؛ مرحوم علامه امینی در کتاب الغدير، نزول این آیه را در روز غدیر از مدارك بسیاری نقل کرده است الغدر، ج ۱، ص ۴۴۷-۴۵۸ از ۱۶ منبع نقل کرده است.

۳- الدر المنثور، ج ۲، ص ۲۹۸؛ فتح القدير، ج ۲، ص ۵۷؛ ینایع الموده، ص ۱۲۰؛ تفسیر المنار، ج ۶، ص ۴۶۳؛ مرحوم علامه امینی در کتاب الغدير، نزول این آیه را در روز غدیر از مدارك بسیاری نقل کرده است الغدر، ج ۱، ص ۴۴۷-۴۵۸ از ۱۶ منبع نقل کرده است.

ص: ۱۲۶

۲- نام امامان در قرآن

۱. معرفی به نام

۲- نام امامان در قرآن

سؤال: چرا نام امامان دوازده گانه در قرآن مجید نیامده است؟

پاسخ: روش آموزشی قرآن بیان کلیات و اصول عمومی است. تشریح مصادیق و جزئیات غالباً برعهده پیامبر گرامی می‌باشد. رسول خدا (ص) نه تنها مأمور به تلاوت قرآن بود، بلکه در تبیین آن نیز مأموریت داشت، چنان که می‌فرماید:

«وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ». (۱)

«قرآن را بر تو فرستادیم تا آنچه برای مردم نازل شده است، برای آنها بیان کنی و آشکارسازی، شاید آنان بیندیشند».

در آیه یاد شده دقت کنید، می‌فرماید: «لِتُبَيِّنَ» و نمی‌گوید: «لتقرأ» یا «لیتلو» و این نشانه آن است که پیامبر (ص) علاوه بر تلاوت، باید حقایق قرآنی را روشن کند. بنابراین، انتظار این که مصادیق و جزئیات در قرآن بیاید، همانند این است که انتظار داشته باشم همه جزئیات در قانون اساسی کشور ذکر شود. اکنون برخی از روش‌های قرآنی را در مقام معرفی افراد بیان می‌کنیم:

ص: ۱۲۷

۱. معرفی به نام

گاهی وضعیت ایجاب می‌کند که فردی را به نام معرفی کند، چنان که می‌فرماید:

«وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ». (۱)

«(عیسی می‌گوید): به شما مژده پیامبری را می‌دهم که پس از من می‌آید و نامش احمد است».

در این آیه، حضرت مسیح، پیامبر پس از خویش را به نام معرفی می‌کند و قرآن نیز آن را از حضرتش نقل می‌نماید.

۲. معرفی با عدد

و گاهی موقعیت ایجاب می‌کند که افرادی را با عدد معرفی کند، چنان که می‌فرماید:

«وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا...». (۲) «و خدا از فرزندان اسرائیل پیمان گرفت و از آنان دوازده

سرگروه برانگیختیم».

۳. معرفی با صفت

بعضی اوقات وضعیت به گونه‌ای است که فرد مورد نظر را با اوصاف معرفی کند؛ چنان که پیامبر خاتم را در تورات و انجیل، با

صفات معرفی کرده است.

۱- صف / ۶.

۲- مائده / ۱۱.

ص: ۱۲۸

«الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ...» (۱)

«کسانی که از رسول و نبی درس ناخوانده‌ای پیروی می‌کنند که نام و خصوصیات او را در تورات و انجیل نوشته می‌یابند، که آنان را به نیکی دعوت کرده و از بدی‌ها بازشان می‌دارد، پاکی‌ها را برای آنان حلال کرده و ناپاکی‌ها را تحریم می‌نماید و آنان را امر به معروف و نهی از منکر می‌کند و بارهای گران و زنجیرهایی که بر آنان بود، از ایشان برمی‌دارد...».

با توجه به این روش، انتظار این که اسامی دوازده امام با ذکر نام و اسامی پدر و مادر در قرآن بیاید، انتظاری بی‌جا است؛ زیرا گاهی مصلحت در معرفی به نام است و گاهی معرفی به عدد و احیاناً معرفی با وصف.

اگر این اصل را بپذیریم و بگوییم خداوند باید کلیه مسائل اختلاف آفرین را در قرآن ذکر کند، تا مسلمانان دچار تفرقه نشود؛ در این صورت باید صدها مسأله کلامی و عقیدتی و فقهی و تشریحی در قرآن ذکر شده باشد، مسائلی که قرن‌ها مایه جنگ و جدل و خونریزی در میان مسلمانان شده است، ولی قرآن درباره آنها به طور صریح و قاطع - که ریشه‌کن کننده نزاع باشد - سخن نگفته است، مانند:

۱. صفات خدا عین ذات اوست یا زاید بر ذات؟
۲. حقیقت صفات خبری مانند استوای بر عرش چیست؟
۳. قدیم یا حادث بودن کلام خدا.
۴. جبر و اختیار.

ص: ۱۲۹

این مسایل و امثال آنها هر چند از قرآن قابل استفاده است، ولی آن‌چنان شفاف و قاطع که نزاع را یک سره از میان بردارد، در قرآن وارد نشده است و حکمت آن در این است که قرآن مردم را به تفکر و دقت در مفاد آیات دعوت می‌کند، بیان قاطع همه مسائل، به گونه‌ای که همه مردم را راضی سازد، بر خلاف این اصل است.

معرفی به نام، برطرف کننده اختلاف نیست

پرسشگر تصور می‌کند که اگر نام امام و یا امامان در قرآن می‌آید، اختلاف از بین می‌رفت، در حالی که این اصل کلیت ندارد؛ زیرا در موردی تصریح به نام شده ولی اختلاف نیز حاکم گشته است.

بنی اسرائیل، از پیامبر خود خواستند فرمانروایی برای آنان از جانب خدا تعیین کند تا تحت امر او به جهاد پردازند و زمین‌های غصب شده خود را بازستانند و اسیران خود را آزاد سازند. آنجا که گفتند:

«إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ». (۱)

«آنان به یکی از پیامبران خود گفتند: برای ما فرمانروای معین کن تا به جنگ در راه خدا پردازیم...».

پیامبر آنان، به امر الهی فرمانروا را به نام معرفی کرد و گفت:

«إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا...». (۲)

«به راستی که خدا طالوت را به فرمانروایی شما برگزیده است».

با این که نام فرمانروا با صراحت گفته شد، آنان زیر بار نرفتند و به اشکال تراشی پرداختند و گفتند:

۱- بقره/ ۲۴۶.

۲- بقره/ ۲۴۷.

ص: ۱۳۰

«أَنِّي يَكُونُ لَكَ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةَ مِنَ الْمَالِ...» (۱)

«از کجا می‌تواند فرمانروای ما باشد، حال آن که ما به فرمانروایی از او شایسته‌تریم، و او توانمندی مالی ندارد؟...».

این امر، دلالت بر آن دارد که ذکر نام برای رفع اختلاف کافی نیست، بلکه باید موقعیت جامعه، آماده پذیرایی باشد.

چه بسا ذکر اسامی پیشوایان دوازده گانه، سبب می‌شد که آزمندان حکومت و ریاست به نسل کشی پردازند تا از تولد آن امامان

جلوگیری کنند، چنان که این مسأله درباره حضرت موسی رخ داد و به قول معروف:

صد هزاران طفل سر ببریده شد تا کلیم الله موسی زنده شد

درباره حضرت مهدی (ع) که اشاره‌ای به نسب و خاندان ایشان شد، حساسیت‌های فراوانی پدید آمد و خانه حضرت عسکری (ع)

مدتها تحت نظر و مراقبت بود تا فرزندی از او به دنیا نیاید و در صورت تولد، هر چه زودتر به حیات او خاتمه دهند.

در پایان یادآور می‌شویم: همان‌طور که گفته شد، قرآن به سان قانون اساسی است. انتظار این که همه چیز در آن آورده شود، کاملاً

بی‌مورد است. نماز و روزه و زکات که از عالی‌ترین فرایض اسلام است به طور کلی در قرآن وارد شده و تمام جزئیات آنها از

سنت پیامبر (ص) گرفته شده است.

ص: ۱۳۱

۳- زمان اعتقاد به امامت دوازده تن

سؤال: آیا اعتقاد به امامت دوازده تن در عهد رسالت وجود داشته یا پس از وفات امام عسکری (ع) پیدا شده است؟
 پاسخ: اعتقاد به خلافت دوازده تن از قریش - یا از بنی هاشم - در عصر پیامبر مطرح بوده، ولی آشنایی به اسامی و هویت آنان به تدریج انجام گرفته است؛ زیرا هر امامی، وصی و امام بعدی را معین و معرفی می نمود. توضیح این که: دلایل قاطع نشان می دهد که پیامبر اسلام (ص) امامت و رهبری علی (ع) را در مواقع مختلف و به ویژه در روز غدیر اعلام کرد و تشیع به معنی رهبری علی (ع) به صورت یک اصل اعتقادی درآمد، همچنان که امامت و پیشوایی دو نور دیده خود، حسن و حسین را نیز در عصر خود مطرح کرده و فرموده است:

«حسن و حسین هر دو پیشوای امتند، خواه زمام امور را رسماً به دست بگیرند، و خواه خانه نشین باشند». (۱) پس از شهادت حسین بن علی و رسوایی خلافت امویان، دیدگان امت متوجه فرزند وی امام سجاد (ع) شد، و پس از وی، امام باقر

۱- الرساله فی نصیحة العامه، نگارش ابوسعده، المحسن بن کرامه بیهقی، ص ۱۸ و ۶۸؛ احقاق الحق: ۴۸ / ۲۶.

ص: ۱۳۲

و امام صادق احیاگر سنت پیامبر (ص) و پیشوای محدثان و فقیهان گشتند و به همین ترتب، هر امامی در عصر خود، با وجود تمامی خفقان‌ها و تنگناها، وظیفه خود را در حد امکان انجام داد و شیعیان نیز به امامت آنان اعتقاد راسخ داشتند. تصور این که اعتقاد به امامت امامان در دوران حضرت عسکری (ع) شکل گرفته باشد، ناشی از ناآگاهی از تاریخ تشیع است و در فصل نخست در این باره به صورت گسترده سخن گفتیم. علاقه‌مندان برای آگاهی بیشتر به فصل نخست از این کتاب مراجعه کنند.

ص: ۱۳۳

۴- وصایت امام علی (ع)

سؤال: چرا علی (ع) را وصی پیامبر می‌دانید؟

پاسخ: امام علی در دو مرحله، وصی پیامبر گرامی (ص) بوده است.

۱. مرحله تجهیز: پیامبر در روزهای پایانی زندگانی خود که در بستر بیماری افتاده بود، به علی (ع) سفارش کرد که مراسم تغسیل و تکفین و دفن او را برعهده بگیرد و بدهی‌های او را بردارد. لذا امیرمؤمنان (ع) پیش از انجام این اعمال، دست به هیچ کاری نزد وصایت به این معنی را کسی انکار نکرده و همگان بر آن اتفاق نظریه دارند. (۱) ۲. جانشینی از جانب پیامبر: پیامبر (ص) در مسائل مربوط به زعامت و سرپرستی مسلمین، علی (ع) را خلیفه و جانشین خود قرار داد و اگر با دیده انصاف و بی‌طرفی و بدون تعصب بر مسأله بنگریم، خواهیم دید که خلافت و جانشینی امام علی (ع) از جانب پیامبر، در همان دوره نیز مسأله‌ای واضح و آشکار بود، تا آنجا که واژه «وصی» یکی از القاب امام به شمار می‌رفت و این لقب در نظم و نثر آن زمان فراوان به چشم می‌خورد.

۱- تاریخ ابن عساکر شافعی: ۲/ ۴۸۷، حدیث ۱۰۰۶، مستدرک حاکم: ۱/ ۳۶۲، مسند احمد: ۱/ ۲۶۰، ط مصر.

ص: ۱۳۴

مفسران در تفسیر آیه «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» (۱) و محدثان در بیان شأن نزول آن، چنین نقل می‌کنند: وقتی آیه یاد شده - که به پیامبر (ص) فرمان می‌دهد تا نزدیکان خود را به آیین اسلام دعوت کند - نازل گردید، پیامبر از بزرگان بنی هاشم دعوت به عمل آورد و آیین خود را بر آنها عرضه کرد. آنگاه فرمود: ای فرزندان عبدالمطلب، من برای شما خوبی‌های دنیا و آخرت را آورده‌ام. خدایم مرا مأمور کرده که شماها را به آن دعوت کنم:

«کدام از شما مرا در این امر یاری می‌کند تا او وصی و جانشین من در میان شما باشد».

کسی دعوت پیامبر را پاسخ نگفت، جز علی که کوچک‌ترین آنها بود. در این هنگام پیامبر (ص) فرمود:

«او برادر و وصی و جانشین من در میان شماست، سخن او را بشنوید و اطاعتش کنید».

این حدیث، به «حدیث یوم الدار» معروف است و بسیاری از محدثان و سیره نگاران آن را نقل کرده‌اند. (۲) دلایل مسأله وصایت امام به آنچه گفته شد منحصر نمی‌شود، بلکه حدیث «ثقلین»، «سفینه» و «غدیر» همگی گواه بر وصایت او است که برای اختصار از ذکر آنها خودداری می‌کنیم:

امیر مؤمنان در یکی از سخنان خود درباره «اهل بیت پیامبر» می‌فرماید:

«وَفِيهِمُ الْوَصِيَّةُ وَالْوَرَاةُ» (۳)

پیامبر درباره آن وصیت نموده و آنان وارثان پیامبر هستند.

۱- شعراء/ ۲۱۴.

۲- تاریخ طبری: ۲/ ۳۱۹-۳۲۱، ط دار المعارف مصر، تاریخ کامل ابن اثیر: ۱۲/ ۶۲-۶۳، منتخب کنز العمال در حاشیه مسند احمد: ۴۱-۴۲/ ۵.

۳- نهج البلاغه، خطبه ۲.

ص: ۱۳۵

وصایت بودن امام در شعر شعرای عصر رسالت

وصی بودن امام در عصر رسالت و پس از آن، از شهرت بسیار بالایی برخوردار بود، تا آنجا که شاعران عصر نخست، «وصی» را یکی از القاب امام دانسته و در اشعار خود او را به این لقب خوانده‌اند، اکنون چند نمونه از سروده‌های آنان را در این مورد ذکر می‌کنیم:

۱. عبدالله بن ابی سفیان

وَصِيَّ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى وَابْنُ عَمِّهِ فَمَنْ ذَا يُدَانِيهِ وَمَنْ ذَا يُقَارِبُهُ

او وصی پیامبر برگزیده و پسر عموی او است

کیست کسی که در ردیف او قرار گیرد؟!

۲. عبدالرحمن جعیل

عَلِيًّا وَصِيَّ الْمُصْطَفَى وَابْنُ عَمِّهِ

وَ أَوْلَ مَنْ صَلَّى أَخَا الدِّينِ وَالتُّقَى

علی وصی (نبی) مصطفی و پسر عموی او است

نخستین کسی که نماز گزارد، دیندار و پرهیزگار است

۳. ابن التیهان از حاضران در جنگ بدر

إِنَّ الْوَصِيَّ إِمَامُنَا وَوَلِيِّنَا بَرَحَ الْخَفَاءِ وَبَاخَتِ الْأَسْرَارِ

وصی، امام و سرپرست ما است

آنچه مخفی بود آشکار، و رازها بازگو شد

ابن ابی الحدید در این فصل، اشعار زیادی نقل کرده که در آنها، شعرای عصر رسالت و پس از وی، امام علی (ع) را به عنوان وصی

ص: ۱۳۶

معرفی کرده‌اند. (۱) تنها سخنی که ممکن است مطرح شود، این است که اشخاصی به عایشه مراجعه کرده و درباره وصایت امام از وی می‌پرسیدند، او در پاسخ می‌گفت که پیامبر در خانه من جان سپرد و به کسی وصیت نکرد. (۲) مراجعات مکرر به عایشه خود حاکی از اشتها این مطلب در آن دوران بود، ولی استدلال کاملاً بی‌پایه است؛ زیرا به فرض این که پیامبر در خانه عایشه و در کنار او جان سپرده و در آن حالت به کسی وصیت نکرده باشد، ولی گفته او دلیل بر نفی وصایت نمی‌شود، چه بسا ممکن است پیامبر در زمان صحت و عافیت و یا اوایل بیماری، که در خانه دیگران بود، علی را وصی خود قرار داده باشد.

آیا ممکن است پیامبر به مردم بگوید: «

مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَ وصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ» (۳)

، ولی خود اصلاً وصیت نکند؟! »

۱- شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱/ ۱۴۳- ۱۵۰ چاپ مصر.

۲- صحیح بخاری، ۱، کتاب وصایا، حدیث ۲۷۴۱.

۳- همان، کتاب وصایا، حدیث ۲۷۳۸. «بر فرد مسلمان شایسته نیست- در موردی که باید وصیت کند- دو شب بخوابد مگر این که وصیت او مکتوب در نزد او باشد.»

ص: ۱۳۷

۵- مقصود از اولی الامر کیست؟

سؤال: چرا «اولی الامر» در آیه مبارکه «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱) به افراد خاص تفسیر می‌شود؟!

پاسخ: در این که مقصود از «اولی الامر» چیست، دو نظریه وجود دارد:

۱. مقصود، فرماندهان سپاه اسلام‌اند.

۲. منظور، علما و دانشمندان هستند.

گروهی به خاطر ظاهر لفظ «الامر» که به «فرمان» تفسیر می‌شود، به معنی اول گرویده و می‌گویند: مقصود فرماندهان نظامی‌اند؛ در حالی که این تفسیر به دو جهت صحیح نیست:

۱. اولاً: احتمال دارد لفظ «الامر» به معنای «شان و منزلت» باشد که در این صورت با تفسیر دوم کاملاً سازگار خواهد بود.

۲. آیه مورد بحث، زمینه‌ساز آیه بعدی است که متن و ترجمه آن را بعداً می‌آوریم و شأن نزول آن، با تفسیر نخست سازگار نیست، بلکه قول دوم را تأیید می‌کند.

مفسران درباره شأن نزول آن می‌گویند: فردی به ظاهر مسلمان با

ص: ۱۳۸

یک مرد یهودی بر سر موضوعی اختلاف پیدا کردند، فرد یهودی گفت: موضوع را نزد «محمد» ببریم، گفتنی است مرد یهودی می‌دانست که حضرت محمد رشوه نمی‌پذیرد، اما مرد به ظاهر مسلمان (منافق) گفت: حکم میان من و شما کعب بن اشرف یهودی باشد؛ زیرا می‌دانست که او رشوه می‌گیرد و به نفع رشوه دهنده داوری می‌کند. (۱) در این ماجرا آیه اولی الامر و آیه پس از آن نازل گردید. متن این دو آیه چنین است:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا».

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید اطاعت کنید خدا را، اطاعت کنید پیامبر خدا را و اولی الامر را هرگاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا و پیامبر بازگردانید [از او داوری بطلبید] اگر به خدا و روز رستاخیز ایمان دارید، این کار برای شما بهتر و عاقبت و پایان آن نیکوتر است».

«أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا».

«آیا ندیدی کسانی را که گمان می‌کنند به آنچه [از کتابهای آسمانی] بر تو و به آنچه پیش از تو نازل شده ایمان آورده‌اند ولی می‌خواهند برای داوری به نزد طاغوت و حاکمان باطل گرا بروند با این که فرمان داده شده‌اند که به طاغوت کفر ورزند، اما شیطان می‌خواهد آنها را گمراه کند و به بیراهه‌های دوردستی بيفکند».

ص: ۱۳۹

با توجه به آنچه گفته شد، نظریه دوم متعین است؛ زیرا مسائل قضایی مربوط به عالمان دینی است، نه فرماندهان. ولی سخن این جا است که آیا مقصود، همه علما و دانشمندان هستند یا گروهی خاص که خطا بر آنها راه ندارد؟ پاسخ این سؤال را می‌توان از خود آیه استنباط کرد.

۱. لفظ «اولی الامر» بر لفظ «الرسول» عطف شده، و عامل نصب در هر دو یک فعل است، چنان که فرمود: «أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» و این حاکی است که معطوف (اولی الامر)، در مرحله قضاوت و داوری، قرین «رسول» است؛ یعنی همان طور که رسول اعظم (ص) در قضا و داوری دچار گناه و خطا نمی‌گردد، «اولی الامر» نیز از این جهت همانند او هستند. در این صورت مقصود، عالمانی خواهند بود که از گناه و خطا معصوم باشند.

۲. آیه مورد بحث، اطاعت «اولی الامر» را مطلقاً و بدون قید و شرط الزامی می‌داند، بدون این که آن را محدود سازد و مثلاً بگوید: «اطاعت کنید، به شرط این که امر به گناه و خلاف شرع نکنند یا دچار اشتباه و خطا نشوند». از این الزام بی قید و شرط، استنباط می‌شود که قضاوت و داوری آنان هیچ‌گاه بر خلاف شرع نبوده و آنان هرگز دچار اشتباه نمی‌شوند و لازمه آن، عصمت این گروه از هر گناه و خطا است.

خداوند اطاعت والدین را محدود ساخته و می‌فرماید:

«وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا» (۱)

«به انسان سفارش کردیم که به پدر و مادر نیکی کند و اگر [آن دو مشرک باشند و] تلاش کنند که برای من همتایی قائل شوی، در حالی که به آن علم نداری، از آنها پیروی مکن».

ص: ۱۴۰

اطاعت پدر و مادر در این آیه مطلق و بی قید و شرط نیست، در حالی که اطاعت «اولی الامر» در آیه مورد بحث کاملاً مطلق و فاقد هرگونه قیدی است.

از سوی دیگر، می‌دانیم که اطاعت مخلوق در موردی که فرمان به خلاف شرع دهد، حرام است.

رسول گرامی (ص) می‌فرماید:

«لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ» (۱)

خوشبختانه مفاد این حدیث در قرآن نیز آمده است؛ چنان که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ». (۲)

با توجه به این دو مطلب:

الف: اطاعت اولی الامر در آیه بدون قید و شرط لازم و واجب شمرده شده است.

ب: اطاعت از هرکس آنگاه که بر خلاف شرع دستور دهد حرام است.

نتیجه می‌گیریم افرادی که قرآن از آنها با تعبیر «اولی الامر» یاد می‌کند، معصوم بوده و هیچ‌گاه بر خلاف شرع دعوت ننموده و در کار خود مرتکب خطا نمی‌شوند و جز ائمه اثناعشر، کسی مصداق اولی الامر نیست؛ زیرا به اتفاق همه مسلمانان، جز این افراد، کسی معصوم نبوده و پیراسته از خطا نمی‌باشند.

علاوه بر مضمون آیه، متجاوز از سی حدیث به صورت مسند و مرسل در تفسیر «اولی الامر» وارد شده و آن را به امامان معصوم

تفسیر می‌کنند. (۳)

۱- وسائل الشیعه، ج ۸، باب ۵۹، ابواب وجوب الحج، حدیث ۷.

۲- اعراف / ۲۸.

۳- تفسیر برهان، ج ۱، ص ۳۸۱-۳۸۶.

۶- افسانه خان الامین

سؤال: آیا شیعیان پس از نماز سه بار می گویند: «خان الامین»؟

پاسخ: آنچه در سؤال آمده است، حاکی از نوعی افترا و دروغ بر پیروان اهل بیت (ع) است. فردی که این نسبت را به شیعه داده- و ذهن پرسشگر را آلوده ساخته است- از ریشه آن آگاه نیست. توضیح این که یهودیان معتقد بودند که رشته نبوت باید در خاندان یعقوب پیوسته بماند و از این خاندان بیرون نرود، ولی آنگاه که پیامبر گرامی (ص) با دلایل قطعی ظاهر شد، به این فکر افتادند که جبرئیل را به خیانت متهم کنند و این شعار را سر دادند: «خان الامین! خان الامین! خان الامین!» یعنی او در وحی الهی خیانت ورزید و به جای آن که نبوت را در فرزندان اسحاق ابقا کند، به فرزندان اسماعیل منتقل کرد و از همین جهت، یهود از دشمنان سر سخت جبرئیل امین هست.

فخر رازی در تفسیر خود می نویسد: جامعه یهود، جبرئیل را فرشته عذاب می نامند، و درباره او می گفتند: خدا به او دستور داده بود که نبوت را در سلسله فرزندان اسرائیل قرار دهد ولی وی آن را به فرزندان اسماعیل داد! اتهام جبرئیل به خیانت مربوط به این گروه است که او را به خیانت در عوض کردن محل نبوت متهم کرده و به عللی او را دشمن

ص: ۱۴۲

می‌شمرند (۱) و به دوستی میکائیل تظاهر می‌کردند. قرآن در مقام انتقاد از عقیده آنان می‌فرماید:

«قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ». (۲)

«بگو هر کس با جبرئیل دشمن باشد [دشمن خداست]، و او مأموری بیش نیست که به اذن خدا قرآن را بر قلب تو نازل کرده، کتاب‌های پیشین را تصدیق می‌کند، و مؤمنان را هدایت نموده و مایه بشارت است.»

اکنون ببینید مطلبی را که یهود با آن بر ضد مسلمانان شعار می‌دادند، چگونه برخی از افراد بی‌تقوا و دشمنان وحدت اسلامی، آن را به شیعه نسبت می‌دهند و می‌گویند: شیعه معتقد است که جبرئیل خیانت کرده و به جای این که علی را به مقام نبوت منصوب کند، آن را به پیامبر اسلام (ص) عطا کرده است!

میلیون‌ها نفر از شیعیان در جهان نماز می‌گزارند، و از میان آنان حتی یک نفر چنین عبارتی را بر زبان نمی‌آورد، بلکه همه آنها با بلند کردن دست‌ها، سه بار «الله اکبر» می‌گویند و بسیاری از آنان، حتی از این که چنین اتهامی بر آنان وارد می‌شود، بی‌خبرند.

۱- تفسیر کبیر فخر رازی، ج ۳، ص ۱۹۵، دار احیاء التراث العربی، بیروت.

۲- بقره / ۹۷.

ص: ۱۴۳

۷- عصمت امامان

سؤال: دلیل عصمت امامان شیعه چیست؟

پاسخ: عصمت را به هر معنایی تفسیر کنیم، بالذات از آن خداست، او که در سایه علم گسترده خود، از خطا و اشتباه پیراسته بوده و به خاطر حکمت خویش، از کارهای ناشایست مبرا است.

این نکته اختصاص به عصمت ندارد، بلکه دیگر صفات نیز از این قبیل است. او عالم و قادر و حی بالذات است و علم و قدرت و حیات دیگران از آن اوست.

به یک تعبیر، او غنی مطلق و غیر او فقیر بالذات است، چنان که می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ». (۱)

«ای مردم! شما همگی به خدا نیازمند هستید و خدا بی‌نیاز و شایسته هر ستایشی است».

و به تعبیر شیخ محمود شبستری:

سیه رویی ز ممکن در دو عالم جدا هرگز نشد والله اعلم (۲) همین غنای بالذات خدا سبب می‌شود که دیگر ممکنات از غنای او

۱- فاطر/ ۱۵.

۲- گلشن راز، شیخ محمود شبستری، ص ۴۱، تحت عنوان تمثیل.

ص: ۱۴۴

بهره گرفته، زنده و دانا و توانا باشند.

مسأله عصمت نیز از این مقوله است که خدا بنا بر مصلحت، گروهی از بندگان خود را، که معلمان بشر و هدایتگران انسان‌ها هستند، به نیروی مجهز می‌کند که در عین قدرت بر گناه، از آن پرهیزند و از خطا و اشتباه مصون بمانند. چه بسا ممکن است این نیرو که از آن به «روح القدس» تعبیر می‌کنند، در درون وجود آنها، یا خارج از آن باشد؛ مثلاً فرشته‌ای آنان را از لغزش باز بدارد. بنابراین، عصمت در عین اختصاص به خدا- به معنای عصمت ذاتی- مانع از آن نیست که پیامبران نیز پیراسته از گناه و اشتباه باشند، چنان که همه مسلمانان جهان، پیامبر اسلام (ص) را در هر دو مرحله (خلاف و اشتباه) معصوم می‌دانند، و ادله عصمت پیامبر (ص) در کتاب‌های کلامی متکلمان اسلامی؛ اعم از امامیه و اشاعره و معتزله بیان شده است. و اما عصمت امامان دوازده گانه، از طریق نقل، قطعی است.

۱. آنان به حکم حدیث ثقلین، عدل و همتای قرآن‌اند و لازمه همتایی، همگونی و همسانی است. از آنجا که قرآن، سخن حق است و سر سوزنی از واقع و درستی منحرف نمی‌شود، همتای آنها نیز باید چنین باشد؛ زیرا در غیر این صورت، همتای قرآن نخواهند بود.

به دیگر سخن، از آنجا که پیامبر (ص) قرآن و اهل بیت (ع) را تا روز رستاخیز وسیله هدایت معرفی می‌کند، تا زمانی که هر دو در کنار حوض کوثر به وی برسند، باید هر دو از خلاف و اشتباه مصون باشند، زیرا امکان ندارد افرادی که وسیله هدایت بشر تا روز رستاخیز هستند، خطا و اشتباهی مرتکب شوند.

۲. آیه تطهیر که درباره اهل بیت (ع) سخن می‌گوید، یادآور می‌شود که اراده تکوینی و قطعی خدا بر این تعلق گرفته است که آنان را

ص: ۱۴۵

از هر نوع پلیدی پاک گرداند.

در بخش‌های گذشته به این مسأله اشاره شد که اراده تطهیر و پاک گردانیدن اهل بیت (ع) به دو معنا می‌تواند تفسیر شود:

۱. اراده تشریحی و قانونی، به این معنا که خدا قانوناً می‌خواهد آنان از پلیدی‌ها دور شوند.

۲. اراده تکوینی، به این معنا که تطهیر و پاکی با وجود آنان در آمیخته و با جان و روان آنان عجین شده است.

اراده به معنای نخست، اختصاص به اهل بیت (ع) ندارد بلکه متعلق به همه انسان‌هاست؛ زیرا در مقام تشریح، خدا می‌خواهد همه انسان‌ها به راه راست بروند و از آن منحرف نشوند، در حالی که در این آیه، خطاب خاصی در مورد اهل بیت پیامبر (ص) وارد شده و فرموده است: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً».

طبعاً این اراده، اراده ویژه‌ای است؛ زیرا در غیر این صورت، اراده گسترده خواهد بود که برهمگان تعلق گرفته است. از این جهت باید بگوییم که مقصود، اراده تکوینی و آفرینشی است که عوامل پاکی در وجود آنان تعبیه شده، ولی در عین حال قدرت انجام گناه را از آنان سلب نکرده است.

مرحوم مفید، برای تشریح معنای عصمت و این که عصمت قدرت انجام گناه را از انسان سلب می‌کند، با ذکر یک مثال چنین آورده است: انسانی در حال غرق شدن است، طنابی را به سوی او پرتاب می‌کنند تا به آن چنگ بزنند و دیگران او را از آب بیرون کشند. او در این حال بین نجات و غرق مخیر است، ولی فرد عاقل به آن چنگ می‌زند و خود را از غرق شدن نجات می‌دهد.

دلایل بر عصمت امامان دوازده گانه فراوان است که برای اختصار از ذکر آنها خودداری می‌گردد.

ص: ۱۴۶

۸- ائمه (ع) و آگاهی از غیب**اشاره**

سؤال: علم غیب از آن خداست، چگونه پیامبران و حتی امامان شیعه از غیب آگاهند؟

پاسخ این پرسش، از جواب پیش نیز روشن می‌شود؛ زیرا علم غیب به دو معنی اطلاق می‌گردد:

۱. علم غیب ذاتی؛ دانشی که از درون موجود سرچشمه گرفته، اکتسابی نیست و برای آن حد و مرزی وجود ندارد. چنین علم غیبی تنها از آن خداست و هیچ مخلوقی در این نوع علم همتای او نیست؛ زیرا غیر از خدا، آنچه در عالم آفرینش وجود دارد، فقیر بالذات بوده، دانش و توانایی را از خدا می‌گیرد. در این قسمت، بین علم به محسوس و غیر محسوس تفاوتی نیست. انسان با اراده و قدرت خدا دیده باز می‌کند و اشیا را می‌بیند و یا امواج صوتی را می‌شنود.

هرگاه اراده الهی - بنا بر مصلحت - بر این تعلق بگیرد که انسان والایی را در موارد خاصی از پس پرده غیب آگاه سازد، این امر ممکن و شدنی است و برای آن کوچک‌ترین مانعی نیست. افراد عادی دریچه‌های گوناگونی به جهان غیب دارند، تا چه رسد به انسان‌های والایی مانند انبیا و اولیا.

از آنجا که روی سخن در این بحث‌ها با گروهی است که در برابر آیات قرآن خضوع بیشتری دارند، آیاتی را مورد بحث قرار می‌دهیم که

ص: ۱۴۷

آشکارا به آگاهی پیامبران از امور غیبی تصریح می‌کند و هیچ فرد مسلمانی که قرآن را وحی آسمانی می‌داند، پس از شنیدن این آیات و دقت در مفاد آن، نمی‌تواند منکر چنین فضیلتی باشد، و بدون علت و دلیل آنها را تأویل کند. آیاتی که در این زمینه وارد شده، دو دسته‌اند:

نخست، آیاتی که به طور کلی آگاهی پیامبران را از غیب تصدیق می‌کند و می‌فرماید خداوند پیامبران خویش را از امور پنهان آگاه می‌سازد.

دوم، آیاتی که به روشنی گواهی می‌دهند که پیامبران در موارد مخصوصی از غیب خبر داده‌اند و به مضمون گروه نخست (خداوند پیامبران خود را از غیب آگاه می‌سازد) در این آیات جامه عمل می‌پوشاند.

آیات گروه نخست

۱. «مَا كَانَ اللَّهُ لِيُذِرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ» (۱)

«خداوند مؤمنان را بر این حال که شما هستید نمی‌گذارد، تا پلید را از پاک جدا کند، خدا شما را از غیب مطلع نمی‌سازد، ولی از فرستادگان خویش هر که را بخواهد برمی‌گزیند، و اگر ایمان بیاورید و پرهیزگاری کنید پاداش بزرگ برای شما است.» منظور آیه، این است که هرگز خداوند اجازه نخواهد داد که

ص: ۱۴۸

خبیث از طیب؛ و منافق از مؤمن بازشناسی نشوند و برای انجام این هدف دو کار صورت می‌دهد:

الف. از طریق امتحان و آزمایش، مؤمنان واقعی را از منافقان مشخص می‌سازد و به این راه با این جمله اشاره می‌کند:

«مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ» و بهترین راه برای جداسازی این گروه، امتحان‌های الهی در میدان جهاد است.

ب. گروهی از رسولان را از پس پرده غیب آگاه می‌سازد، تا آنان از این طریق این افراد را باز شناسند و به این مطلب با این جمله اشاره می‌کند: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطَّلِعَ عَلَيْكُمُ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ».

این جمله حاکی از آن است که خدا برخی از رسولان را برای آگاه ساختن از غیب برمی‌گزیند و این خود دلیل بر آگاهی آنان از غیب است.

اگر در مفاد آیه دقت کنیم، خواهیم دید که این فضیلت از آن همه پیامبران نیز نیست، بلکه از آن گروه برگزیده‌ای از آنان می‌باشد و لفظ «مِنْ رُسُلِهِ» بر این مطلب گواهی می‌دهد؛ زیرا لفظ «مِنْ» در آن به معنی تبعیض و انتخاب است. معنی جمله «يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ» این است که از رسولان خود انتخاب می‌کند.

*** ۲. «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا» * إِلَّا مَنْ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا». (۱)

ص: ۱۴۹

«دانای غیب او است، هیچ کس را از غیب خویش مطلع نمی‌سازد مگر آن کس که برگزیند از پیامبر...». مفاد آیه روشن است و در حقیقت علم غیب را از آن خدا می‌داند و می‌رساند که هرگز کسی را بر غیب مسلط و مطلع نمی‌سازد، جز رسول خویش که با تعلیم او از غیب مطلع می‌گردد». اکنون وقت آن رسیده است به برخی از مواردی که پیامبران از غیب خبر داده‌اند، اشاره‌ای گذرا داشته باشیم:

مواردی که پیامبران از غیب خبر داده‌اند

۱. حضرت نوح و آگاهی از غیب

مواردی که پیامبران از غیب خبر داده‌اند با بررسی آیاتی که در مورد آگاهی پیامبران از غیب وارد شده است، می‌توان گفت که پیامبران الهی در مواردی که مصلحت ایجاب می‌کرد، از پس پرده غیب گزارش داده‌اند که برخی از آنها را به اختصار بیان می‌کنیم:

۱. حضرت نوح و آگاهی از غیب

نوح فرمود:

«رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ۖ إِنَّكَ إِن تَذَرُهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا» (۱)

«پروردگارا! از کافران کسی را روی زمین باقی نگذار؛ زیرا اگر آنان را مجال دهی، بندگان با ایمان تو را گمراه می‌سازند و جز بدکار و ناسپاس به بار نمی‌آورند». این پیامبر عالی‌قدر در این آیه از دو مطلب کاملاً مخفی و پنهان خبر داده است:

۱- سوره نوح، آیه ۲۶ و ۲۷.

ص: ۱۵۰

۱. از این به بعد، هیچ کس از کافران به وی ایمان نمی‌آورند.
۲. از نسل این گروه، جز بدکار و ناسپاس، کسی متولد نخواهد شد.

۲. یعقوب و یوسف و خبرهای غیبی

سوره یوسف مالا مال از خبرهای غیبی یعقوب و فرزند عزیز او (یوسف) است و با نگاهی گذرا، آگاهی آنان از اخبار غیبی آشکار می‌گردد. که در اینجا به دو مورد اشاره می‌کنیم:

یوسف در آخرین ملاقات خویش با برادران، خود را به آنان معرفی کرد و پیراهن خود را به مزده رسانی داد تا آن را به یعقوب برسانند. وقتی برادران یوسف و مزده رسان، مصر را ترک کردند، یعقوب بی‌درنگ گفت:

«إِنِّي لِأَجْدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون». (۱)

«من بوی یوسف را می‌شنوم، اگر مرا تخطئه نکنید».

یعقوب (ع) از فرسنگ‌ها فاصله، بوی یوسف را می‌شنود و از وصال نزدیک خبر می‌دهد.

همچنین یوسف (ع) در زندان عزیز، با دو هم‌بند رو به رو شد که هر دو مشرک بودند و خواب خود را برای وی نقل کردند.

یوسف پس از دعوت آنان به توحید، خواب آنان را به درستی تعبیر کرد و پرده از روی غیب برداشت و فرمود:

«أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ». (۲)

۱- یوسف / ۹۵.

۲- یوسف / ۴۱.

ص: ۱۵۱

«یکی از شما ساقی پادشاه می‌شود، ولی دیگری را به دار می‌زنند و پرنده‌گان مغز سر او را می‌خورند».

۳. این تنها پیامبران الهی نیستند که به اذن خداوند از غیب خبر می‌دهند، مصاحب موسی که معلم او نیز بود، در سه رویداد از غیب خبر داد:

۱. شکستن کشتی.

۲. کشتن نوجوان.

۳. تعمیر دیوار. (۱)

۴. خبرهای غیبی حضرت مسیح

حضرت مسیح که آخرین حلقه اتصال میان پیامبران پیشین و پیامبر اسلام (ص) است، از آگاهان به غیب به شمار می‌رود. او خویش را با جمله زیر توصیف کرده، می‌فرماید:

۱. «وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ». (۲)

«من به شما خبر می‌دهم که چه می‌خورید و چه چیزهایی را در خانه ذخیره می‌کنید».

و این امر را از معجزات خود برمی‌شمارد و می‌فرماید:

«وَأُتْرِيءُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُخِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ». (۳)

«من نابینایان و مبتلایان به بیماری پسی را شفا می‌بخشم و مردگان را به اذن خداوند زنده می‌کنم و شما را از آنچه می‌خورید و در خانه‌هاتان ذخیره می‌کنید، خبر می‌دهم».

۱- به سوره کهف، آیه‌های ۶۰ تا ۸۲ مراجعه شود.

۲- آل عمران / ۴۹.

۳- صف / ۶.

ص: ۱۵۲

شاید همین مقدار از آیات، راه را برای اثبات آگاهی برخی از اولیا از غیب، گشوده باشد. اکنون وقت آن رسیده است که به برخی از خبرهای غیبی پیامبر اعظم (ص) و امامان دوازده گانه (ع) اشاره کنیم:

۵. خبرهای غیبی پیامبر اعظم (ص)

۱. خبر شهادت امیرمؤمنان (ع) به دست بدبخت‌ترین انسان‌ها: پیامبر (ص) در حالی که اشک در دیدگان او حلقه زده بود، به علی (ع) فرمود: در چنین ماهی (ماه رمضان) خون تو حلال شمرده می‌شود، من می‌بینم که در حال نماز به دست بدبخت‌ترین انسان‌های تاریخ کشته می‌شوی. او که همانند پی‌کننده ناقه صالح سنگدل است، ضربتی بر سرت می‌زند و محاسنت را از خون سرت رنگین می‌کند. (۱) ۲. مرگ ابوذر در تنهایی: ابوذر در یکی از جنگ‌ها از ارتش اسلام عقب ماند، هر چه بر مرکب خود فشار آورد که از جای برخیزد، سودی نبخشید، شتر را رها کرد و اثاث سفر را بر پشت خود نهاد و به راه افتاد تا هر چه زودتر به مسلمانان برسد. ارتش اسلام در نقطه‌ای به دستور پیامبر (ص) منزل کرده و به استراحت پرداخته بودند، ناگهان سیاهی شخصی که با بار گران پیاده می‌آمد، از دور نمایان شد. یکی از یاران رسول خدا (ص) از دور او را شناخت و به پیامبر گفت: این مرد که تنها می‌آید، ابوذر است، در این لحظه پیامبر (ص) گفت:

«خدا ابوذر را رحمت کند که تنها راه می‌رود، تنها می‌میرد و تنها برانگیخته می‌شود». (۲)

۱- تاریخ بغداد، ج ۱، ص ۱۳۵؛ کامل مبرد، ج ۲، ص ۱۳۲؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۵۱.

۲- سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۵۲۳.

ص: ۱۵۳

آینده نشان داد که خبر پیامبر (ص) عین واقع بود؛ زیرا وی در بیابان «ربذه» در تبعید، دور از اجتماع در کنار دختر خویش با وضعی رقت‌بار جان سپرد.

این دو، نمونه‌ای از خبرهای غیبی پیامبر گرامی است که مطرح گردید و گرنه ذکر خبرهای غیبی پیامبر (ص) خود به کتابی مستقل نیاز دارد.

بر این اساس، اولیای الهی بر اثر صفای باطن، به اذن الهی از آینده خبر می‌دهند و چه بسا به خاطر محدث بودن، پرده از چهره غیب بردارند.

خبرهای غیبی امیرمؤمنان (ع)

۱. شهر بصره غرق می‌شود

خبرهای غیبی امیرمؤمنان (ع)

امیرمؤمنان و امامان یازده گانه (ع) به خاطر محدث بودن، گزارش‌هایی از غیب داده‌اند که به ذکر چند نمونه از آنها اکتفا می‌کنیم:

۱. شهر بصره غرق می‌شود

در جنگ جمل بصره فتح شد و سپاه دشمن تار و مار گردید و طلحه و زبیر کشته شدند، امام (ع) وارد مسجد شد و روی منبر قرار گرفت، پس از مقدمه‌ای، رو به مردم کرده، گفت:

«به خدا سوگند شهر شما غرق خواهد شد و مسجد شما به سان سینه کشتی (که بدنه آن در آب فرو می‌رود، و تنها سینه آن روی آب ظاهر می‌گردد) دیده می‌شود. خداوند عذاب خود را از بالا و پایین به این شهر خواهد فرستاد». (۱) ابن ابی الحدید می‌گوید:

۱- نهج البلاغه، خطبه ۱۲.

ص: ۱۵۴

«بصره تاکنون دوبار در آب غرق شده است، یک بار در زمان «القادر بالله» و بار دیگر در زمان «القائم بالله» طغیان آب‌های خلیج فارس و باران‌های سیل آسا این شهر را در آب فرو برد و از میان آن همه ساختمان تنها کنگره‌های مسجد جامع که در بلندی قرار داشت، به سان سینه کشتی یا سینه مرغ در دریا دیده می‌شد». (۱)

۲. معاویه بر سرزمین عراق مسلط می‌گردد

امیرمؤمنان (ع) از مرگ خود، قبل از مرگ معاویه، خبر داد و اعلام کرد که معاویه پس از آن حضرت بر اهل عراق مسلط می‌گردد. البته ایشان از معاویه نام نمی‌برد، ولی صفات او را متذکر می‌گردد که جز معاویه کسی نیست، سپس می‌فرماید: «از شما می‌خواهد که به من ناسزا بگویید و از من بیزاری بجوئید اگر از شما بخواهند از من بدگویی کنید، بدگویی بنمایید؛ زیرا آن مایه پاکی من و نجات شما است، ولی هرگز در باطن از من بیزاری نجوئید؛ زیرا من بر فطرت اسلام چشم به جهان گشوده‌ام و قبل از همه اسلام آورده‌ام و به رسول خدا در مدینه پیوسته‌ام». (۲)

۳. ده نفر از خوارج جان به سلامت نمی‌برند و از یارانم ده نفر کشته نمی‌شود

در نبردی که میان امام و خوارج در سرزمین نهروان رخ داد، امام پس از اتمام حجت و بازگشت گروهی از خوارج به صفوف امام، رو به یاران خود کرد و چنین فرمود:

۱- شرح حدیدی، ج ۷۱ ص ۲۵۳.

۲- همان.

ص: ۱۵۵

«قتلگاه آنان کنار آب نهروان است سوگند به خدا از گروه خوارج ده نفر جان به سلامت نمی‌برند و از شما هم ده تن کشته نمی‌شود». (۱) ابن ابی الحدید می‌گوید: «این خبر غیبی، یکی از کرامات امام است و صحت آن به طور تواتر نقل شده است و در نبردی که میان سربازان امام و خوارج نهروان رخ داد، نه نفر جان به سلامت بردند و از میان یاران علی تنها هشت تن به شهادت رسیدند».

۱- نهج البلاغه، خطبه ۵۸.

ص: ۱۵۸

فصل پنجم: اهل بیت

۱- در نظر شیعه اهل بیت چه کسانی هستند؟

اشاره

ص: ۱۵۹

سؤال: قرآن از تعلق اراده خدا بر تطهیر اهل بیت از رذائل و پلیدی‌ها سخن می‌گوید. در این جا این سؤال مطرح می‌شود که مصادیق اهل بیت (ع) از نظر شیعه چه کسانی هستند؟

پاسخ: نظر سائل به آیه مبارکه است که می‌فرماید:

«إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۱)

«خداوند می‌خواهد پلیدی‌ها را تنها از شما خانواده دور کند و شما را کاملاً پاک گرداند».

برای بررسی آیه «تطهیر» لازم است دو مطلب مورد بحث قرار گیرد:

۱. مفهوم «اهل بیت» چیست و عرب این واژه را در چه موردی به کار می‌برد؟
۲. این آیه در مورد چه کسانی نازل شده است؟

تبیین مفهوم «اهل بیت»

واژه «اهل بیت» مرکب از دو کلمه است:

ص: ۱۶۰

۱. اهل.

۲. بیت.

مفهوم هر دو کلمه واضح و آشکار است و برای تشریح آن، به نقل سخنان فرهنگ نویسان عرب نیازی نیست؛ زیرا واژه «اهل» هر چند عربی است، ولی به خاطر ورود آن به زبان پارسی و انس ما با این لفظ در طول چند قرن، آن را در ردیف کلمات فارسی درآورده است و از مجموع استعمالات آن به صورت مضاف می‌توان مفهوم آن را چنین توضیح داد:

اهل امر: زمامداران.

اهل انجیل: پیروان انجیل.

اهل کتاب: پیروان کتاب‌های آسمانی.

اهل اسلام: پیروان اسلام.

اهل الرجل: کسانی که با مردی پیوند خویشاوندی دارند.

اهل بیت: کسانی که در سایه پیوند خویشاوندی، در خانه‌ای به صورت مشترک زندگی می‌کنند.

اهل الماء: موجوداتی که در آب دریا یا کنار آن زندگی می‌کنند.

با توجه به موارد استعمال این کلمه می‌توان مفهوم این لفظ را به شرح زیر تحدید کرد: هر انسانی که نسبت به موضوعی (مضاف الیه) یک نوع انتساب یا اختصاص و الفت و انسی دارد، به آن «اهل آن شیء» می‌گویند، از این رو «ابن منظور» در «لسان العرب» می‌گوید: «أهل الرجل أخصّ الناس به»؛ «وخصّیصان هر مردی، اهل اوست».

به دیگر سخن، هر گاه گفته شود «اهل الرجل» مقصود کسانی هستند که به او وابسته بوده، و از اتباع و متعلقان او به شمار می‌روند و بر اساس این بیان، باید گفت: اهل بیت مفهوم وسیعی دارد که فرزندان و همسران انسان را نیز دربرمی‌گیرد، لذا قرآن به روشنی آن را در مورد

ص: ۱۶۱

همسر ابراهیم به کار برده و آورده است که فرشتگان خطاب به او گفتند:

«رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ». (۱)

«رحمت و برکات الهی بر شما خاندان باد».

مقصود از «اهل بیت» چه کسانی هستند؟

۱. «البیت» به بیت معینی اشاره دارد.

مقصود از «اهل بیت» چه کسانی هستند؟

اکنون وقت آن رسیده است که مقصود از اهل بیت در آیه تطهیر روشن شود. هرگاه دلیلی بر انحصار این مفهوم بر همسر و همسران یا خصوص فرزندان اقامه نشود، باید آن را بر همان معنی وسیع حمل کرد، ولی قرائن قاطع نشان می‌دهد که مقصود، پیامبر (ص)، علی، فاطمه، حسن و حسین (ع) هستند و دیگر افراد را شامل نیست.

شواهد و قرائن این گفته عبارت‌اند از:

۱. «البیت» به بیت معینی اشاره دارد.

«ال» در واژه «البیت»، ال جنس یا استغراق نیست بلکه اشاره به یک بیت معهود است که مورد عنایت آیه است؛ زیرا اگر مقصود آیه خانه‌های همسران پیامبر (ص) بود، باید می‌گفت: «أهل البیوت»، و لذا آنجا که درباره آنان سخن می‌گوید، صیغه جمع به کار می‌برد، نه صیغه مفرد و می‌فرماید:

«وَقَوْلًا فِي بَيْوتِكُمْ وَلَا تَبْرَجَنَّ تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى». (۲)

«در خانه‌های خود قرار گیرید و مانند دوران جاهلیت نخست، زیبایی‌های خود را آشکار نکنید».

در این آیه هر اتاقی از اتاق‌های زنان رسول خدا بیتی محسوب شده که متعلق به یکی از همسران او بود، در حالی که در آیه، یک بیت

۱- هود/ ۷۴.

۲- احزاب/ ۳۳.

ص: ۱۶۲

مشخص مطرح است و طبعاً باید این یک بیت را معین کنیم، نمی‌توان گفت این «بیت» یکی از بیت‌های متعلق به همسران رسول خدا (ص) است؛ زیرا در این صورت مفهوم آیه کاملاً در ابهام فرو رفته و مجمل خواهد بود، گذشته از این دلیلی ندارد که یکی از بیت‌ها را بر هشت بیت دیگر ترجیح دهیم.

از این جهت باید این بیت، جدا از بیوت ازواج رسول خدا باشد و آن بیت چیزی جز بیت فاطمه نیست که در عین تعلق به وی، به پیامبر نیز تعلق داشت و در آن چهار نفر مشترکاً زندگی می‌کردند.

مؤید این مطلب حدیثی است که سیوطی در تفسیر آیه «فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ» (۱)

آورده است. او می‌نویسد: وقتی این آیه نازل شد و پیامبر (ص) آن را در مسجد تلاوت کرد، فردی برخاست و از رسول خدا پرسید: این بیوت با عظمت از آن کیست؟ پیامبر فرمود: «بیوت انبیا و پیامبران است». در این هنگام ابوبکر برخاست و در حالی که به خانه فاطمه و علی اشاره کرد، گفت: آیا این خانه نیز از آن خانه‌هاست؟ پیامبر (ص) فرمود: «نعم من أفاضلها» (۲)؛ «آری! از برترین آنهاست».

۲. مذکر بودن ضمائر

قرآن در سوره احزاب از آیه بیست و نهم تا آیه سی و چهارم درباره همسران پیامبر بحث و گفتگو می‌کند و در تمام آیات، ضمائر مربوط به همسران پیامبر را مطابق قواعد ادبی مؤنث می‌آورد، در این مورد متجاوز از بیست ضمیر مؤنث به کار می‌برد و می‌فرماید:

«كُنَّ * فَتَعَالَيْنَ * اُمْتَعَنَّ * اُسْرَحُكُنَّ * تُرَدْنَ * لَشُنَّ *

۱- نور/ ۳۶.

۲- الدر المنثور: ۲۰۳/۶، تفسیر سوره نور؛ روح المعانی: ۱۷۴/۱۸.

ص: ۱۶۳

اتَّقِيْتَنَّ * فَلَا تَخْضَعَنَّ * قَلْنَ * قَرْنَ فِي يُوتِيْكَنَّ * تَبَرَّجْنَ * آتَيْنَنَّ * أَطْعَنَّ * وَأَذْكُرَنَّ * و...».

ولی هنگامی که به آیه مورد بحث - که در ذیل آیه سی و سه قرار دارد - می‌رسد، لحن سخن دگرگون می‌شود و مخاطب عوض می‌گردد، ضمیر را مذکر می‌آورد و می‌گوید: «عَنْكُمْ الرَّجْسَ» و «يُطَهَّرُكُمْ». در این صورت باید دقت کرد که هدف از این دگرگونی چیست؟

این دگرگونی جز این نیست که آیه درباره غیر این گروه (زنان) نازل شده، هر چند در سیاق آیات مربوط به آنها آمده است. این که علت «تداخل» چیست و چرا در اثنای گفتگوی با همسران، ناگهان طرف خطاب دگرگون می‌شود و مطلب مربوط به غیر آنان به میان می‌آید و آنگاه، بار دیگر به بحث پیرامون همسران باز می‌گردد و ... را در جای دیگری مورد بحث قرار خواهیم داد.

۳. اهل بیت (ع) در لسان پیامبر (ص)

روایات متضافر بلکه متواتر از پیامبر (ص) نشان می‌دهد که در این آیه، جز خود پیامبر (ص) و ساکنان خانه فاطمه، احدی مقصود نیست و این روایات را گروهی از صحابه از پیامبر (ص) نقل کرده‌اند که برخی از آنها عبارت‌اند از: ۱. ابوسعید خدری ۲. انس بن مالک ۳. ابواسحاق ۴. وائل بن الاسقع ۵. ابوهریره ۶. ابوالحمراء ۷. سعد بن ابی وقاص ۸. عایشه ۹. امّ سلمه ۱۰. ابن عباس. مضمون احادیث حاکی است که پیامبر گرامی (ص) برای روشن کردن مقصود از اهل بیت، دو کار معین انجام داده است که هر کدام در نوع خود قابل توجه است:

۱. کسا و عبا و یا قطیفه‌ای بر سر پنج تن افکند و امّ سلمه را که قصد ورود به زیر کسا را داشت، از دخول تحت کسا بازداشت و این

ص: ۱۶۴

جمله را گفت: «خدایا! اینان اهل بیت من هستند، پروردگارا! پلیدی را از آنان دور ساز!».

۲. به مدت هشت ماه و یا بیشتر، موقع رفتن به مسجد برای گزاردن نماز صبح، به خانه زهرا می‌رفت و آنان را برای نماز دعوت می‌کرد و آیه مذکور را تلاوت می‌نمود.

بنابر این، پیامبر (ص) با این دو عمل، کاملاً مصادیق آیه را تعیین فرموده است. اکنون به صورت فشرده به ترجمه و نقل برخی از احادیث می‌پردازیم:

۱. ابو سعید خدری می‌گوید:

«رسول الله (ص) فرمود: این آیه درباره من و علی و فاطمه و حسن و حسین فرود آمده است.».

امّ سلمه می‌گوید: این آیه در خانه من نازل گردید. همان روز زهرا غذایی به حضور پیامبر آورد. پیامبر فرمود: برو پسر عمویت علی و دو فرزند خود را بیاور. زهرا در حالی که دست فرزندان خود را گرفته بود و علی نیز پشت سر او حرکت می‌کرد، وارد محضر رسول خدا شدند.

پیامبر (ص) حسنین را در آغوش گرفت و علی (ع) در سمت راست پیامبر و دخت او در سمت چپ او نشستند و هر پنج نفر مشغول خوردن غذایی شدند که دخت گرامی پیامبر آماده کرده و به حضور پیامبر آورده بود. ناگهان فرشته وحی نازل شد و آیه تطهیر را فرود آورد. در این هنگام پیامبر کسایی را که شبها آن را به روی خود می‌کشید، برداشت و همه را زیر آن کسا قرار داد و دست خود را از زیر کسا بیرون آورد و به آسمان اشاره کرد و سه بار فرمود:

من با شنیدن این جمله خواستم زیر کسا درآیم و مشمول چنین فضیلتی گردم. از این جهت گوشه کسا را بالا زدم تا به آنان ملحق شوم. پیامبر آن را از دست من کشید. گفتم: ای رسول خدا، آیا من از اهل بیت

ص: ۱۶۵

تو نیستی؟! پیامبر بدون این که یکی از دو طرف قضیه را تصدیق کند فرمود:
«تو زن نیکی هستی و از همسران پیامبر می باشی».

مضمون حدیث که در کتاب‌های حدیث و تفسیر نقل شده، همگی بیانگر آن است که مفاد آیه از خصایص این پنج نفر است و غیر آن پنج تن، حتی بهترین و پاکترین همسران او در این فضیلت شرکت ندارند.
رسول گرامی (ص) به روایتی چهل روز و به روایت دیگر هشت ماه و به روایت سوم، نه ماه، هنگامی که برای گزاردن نماز صبح به مسجد می رفت، به در خانه علی (ع) می آمد و می گفت:

الصَّلَاةُ، الصَّلَاةُ، «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً». (۱)

آیا با توجه به این روایات باز می توان برای آیه، تفسیر دیگری جست؟ شگفت از سر دبیر مجله «ترجمان الحدیث» لاهور پاکستان «احسان الهی ظهیر» است که خود را مترجم و سخن گوی احادیث نبوی می داند؛ امّا با بی پروایی خاصی این همه احادیث را که نشانگر اختصاص تطهیر به این گروه است نادیده گرفته و در کتاب «الشیعه و اهل البیت» به روایت (عکرمه) خارجی اعتماد کرده و می گوید: مقصود همسران پیامبر است و می افزاید که فرزندان او نیز مجازاً در آن داخل اند.

تنها سؤالی که باقی می ماند این است که چرا آیه تطهیر در لابلای آیات مربوط به همسران پیامبر آمده است؟
پاسخ آن این است که گاهی قرآن در حالی که درباره موضوعی سخن می گوید، آن را رها کرده و به موضوعی دیگر می پردازد و اندکی

۱- درباره آگاهی از منابع احادیث یاد شده در متن به تفسیر طبری: ۲۲/۵-۷ و تفسیر الدر المنثور: ۵/۱۹۸-۱۹۹ مراجعه فرمایید.

ص: ۱۶۶

بعد، دیگر بار به همان موضوع نخست برمی‌گردد که یک نمونه از آن رامی‌آوریم:

در داستان یوسف، آنگاه که پرده از خیانت همسر عزیز برافتاد و شوهرش از جریان آگاه شد، عزیز رو به همسر خود کرد و گفت:

«قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ». (۱)

گفت: این کار مکر شما زنان است و حيله‌های شما بزرگ است.

در حالی که با همسر خود سخن می‌گوید ناگهان خطاب را به یوسف متوجه می‌کند و می‌گوید:

«يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ». (۲)

یوسف از او درگذر، و تو- ای زلیخا!- نیز از گناهی که انجام داده‌ای استغفار کن، تو از خطاکاران بوده‌ای.

و اما در این مورد که چرا در لابلای گفتگو درباره زنان پیامبر (ص) مسأله اهل بیت (ع) آمده است، از دو علت می‌توان یاد کرد:

۱. خدا در حالی که درباره زنان پیامبر (ص) سخن می‌گوید، گاهی آنها را تهدید می‌کند و می‌گوید:

«يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا». (۳)

۱- یوسف / ۲۸.

۲- یوسف / ۲۹.

۳- احزاب / ۳۰.

ص: ۱۶۷

«ای زنان پیامبر، هر یک از شما گناه آشکار و فاحشی مرتکب شود، عذاب او دو چندان خواهد شد، و این برای خدا سهل و آسان است.»

در این وضعیت، با مطرح کردن اهل بیت و کمالات آنان، می‌خواهد برساند که این خاندان برای شما بهترین الگو هستند، چه بهتر زندگی آنان، سرخط زندگی شما باشد.

۲. بسیاری از مسلمانان صدر اسلام درباره علی (ع) و خاندان او کاملاً حساسیت داشتند. هیچ قبیله و عشیره‌ای نبود که فردی از آنان به دست امام در غزوه‌های اسلامی کشته نشده باشد. برای همین بسیاری از آنان از امام سخت دل آزرده و ناراحت بودند و این نوع بغض و کینه، پس از درگذشت پیامبر آشکار شد و گروه‌های زیادی به نوعی از امام و خانواده او انتقام گرفتند.

به خاطر چنین حساسیتی پیامبر (ص) به فرمان خدا آیه مربوط به طهارت و عصمت این خاندان را در لابلای آیات مربوط به همسران پیامبر قرار داد تا تجلی زیادی نداشته باشد. آنگاه برای این که ایجاد اشتباه نکند، از طریق سنت و حدیث به توضیح مفاد این آیه پرداخت و پرده از مقصد حقیقی آیه برداشت.

این جریان درست مانند این است که افراد خردمند و با تجربه اشیای بسیار قیمتی و گرانبها را در درون خانه در میان اشیایی قرار می‌دهند که برای بیگانه چندان جلب توجه نکند، هر چند خود اهل خانه از درون آن آگاه هستند.

این بحث را با نقل روایتی از سعد بن ابی وقاص به پایان می‌رسانیم:

ترمذی در صحیح خود از سعد وقاص نقل می‌کند که در ماجرای مباحله، پیامبر، علی و فاطمه، حسن و حسین را خواست و گفت:

«اللَّهُمَّ

ص: ۱۶۸

هُؤلَاءِ أَهْلِیَّ». وی در بخش دیگری از صحیح خود آورده است که پیامبر (ص) حسن و حسین و علی و فاطمه (ع) را با پارچه پوشانید و فرمود:

«خدایا! آنان اهل بیت من هستند. خدایا! پلیدی را از آنان دور ساز و آنان را به نحو خوبی، پاکیزه گردان! امّ سلمه عرضه داشت: ای پیامبر خدا، من هم از آنان هستم؟ فرمود: تو بر جای خود باش (وارد کسا مشو) تو زن خوبی هستی». (۱)

۱- جامع الأصول، ج ۱۰، ص ۱۰۱-۱۰۲.

۲- سخن گفتن فرشته با فاطمه زهرا

سؤال: سخن گفتن فرشته با دخت گرامی پیامبر، فاطمه زهرا چگونه قابل توجیه است؟

تردید نیست که فرشته وحی و یا دیگر فرشتگان با انبیا و اولیا سخن می‌گویند و وحی الهی را در اختیار آنان می‌گذارند، ولی سخن گفتن آنان به پیامبران اختصاص ندارد، بلکه با انسان‌های والا- هر چند نبی نباشند- نیز سخن می‌گویند و گروهی را که فرشتگان در برابر آنها متمثل می‌شوند و با آنان سخن می‌گویند، «محدّث» می‌نامند.

در احادیث فریقین گروهی به نام محدّث معرفی می‌شوند و آنها کسانی هستند که فرشته با ایشان به گفتگو می‌پردازد. فرد محدّث از نظر کمال باید به پایه‌ای برسد که بتواند اصوات برزخی را با گوش دنیوی بشنود. جهان، پر از صور و اصوات برزخی است که اغلب انسان‌ها را به خاطر نداشتن توانمندی، یارای دیدن و شنیدن آنها نیست، اما گروهی که از نردبان کمال و فضیلت بالا رفته‌اند، می‌توانند این اصوات و صور برزخی را بشنوند و درک کنند، تا آنجا که فرشته والامقامی چون «روح الامین» با آنها سخن می‌گوید و آنها سخن او را می‌شنوند.

از این جهت، در روایات، دخت گرامی پیامبر (ص) محدّثه (۱) معرفی

ص: ۱۷۰

شده که خود حاکی از کمال برتر است.

کوتاه‌نظران، سخن گفتن فرشته با غیر پیامبران را دور از واقعیت می‌شمارند، در حالی که قرآن کریم یادآور سخن گفتن فرشته با مادر مسیح، حضرت مریم است، آنجا که می‌فرماید:

«وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ» (۱)

«آن‌گاه که ملائکه به مریم گفتند: خدا تو را برگزیده و از آلودگی پاک کرده و تو را بر زنان جهان برتری بخشیده است.»
سخن گفتن فرشتگان با فرد، نشانه نبوت و رسالت او نیست، بلکه نشانه ارتقای مخاطب به قله کمال است که به او توان شنیدن صدای فرشتگان را می‌دهد.

از این گذشته، قرآن کریم، سخن گفتن فرشتگان را با همسر حضرت ابراهیم، هاجر یادآور می‌شود و می‌فرماید:

«قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ» (۲)

«آیا از فرمان و اراده خدا در شگفت هستی، رحمت و برکات او بر شما خاندان [نبوت] باد...»

مسأله الهام و فتوحات غیبی در مورد اولیای الهی مسأله گسترده کلامی و فلسفی است که در این مختصر، مجال بازگویی آن نیست، ولی به طور فشرده می‌توان گفت که عصر نبوت و رسالت - به معنی رهبری

۱- نساء / ۴۲.

۲- هود / ۷۳.

ص: ۱۷۱

انسان‌ها از طریق وحی تشریحی - سپری شده است و پس از رسول خاتم (ص) نبی و رسولی نخواهد آمد، ولی هرگز باب فتوحات و شکوفایی معرفتی انسان به روی او بسته نشده است. چه بسا انسان‌هایی با دید برزخی و هوش برتر، آنچه را که دیگران نمی‌بینند و نمی‌شنوند، ببینند و بشنوند. قرآن مجید می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُزُوقًا» (۱)

«ای افراد با ایمان اگر از گناه پرهیز کنید، خدا قوه و نوری به شما می‌دهد که از درون حق را از باطل جدا می‌سازید».

امیر مؤمنان درباره انسان‌های وارسته، که از طریق تقوا و پرهیزکاری کمال نموده‌اند، چنین می‌فرماید:

«عقل خود را زنده ساخته و شهوتش را میرانده است تا آن جا که تنش به لاغری گراییده و تندخویی او به نرمی تبدیل شده است. برقی پرنور در وجودش درخشیده و راه هدایت را برای او روشن ساخته و در راه خدا او را به پیش برده است. پیوسته در مسیر تکامل از دری به دری دیگر راه یافته و در جایگاه امنیت و آسایش پای نهاده و آرام گرفته است» (۲). گفتنی است، در پاسخ برخی از این پرسش‌ها به تفصیل درباره افراد «محدث» در اسلام سخن گفته‌ایم.

۱- انفال / ۲۹.

۲- نهج البلاغه، خطبه ۲۲.

ص: ۱۷۲

۳- کیفیت صلوات بر پیامبر (ص)

سؤال: چگونه بر پیامبر (ص) صلوات می‌فرستید؟

پاسخ: فرستادن درود بر والاترین انسان‌ها، عملی خدا پسندانه است که خداوند، خود بر این کار سبقت گرفته و فرشتگان و مؤمنان را فرمان داده است که بر او درود بفرستند؛ چنان که می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا». (۱)

«خدا و فرشتگان بر پیامبر درود می‌فرستند. ای کسانی که ایمان آوردید بر او صلوات و سلام بفرستید».

ذکر صلوات در هر زمان و در تمام حالات، امری مستحب است و آیه مبارکه بدون آن که زمان و مکان خاصی برای آن تعیین کند، به آن فرمان می‌دهد، به خصوص هنگامی که انسان به هنگام اذان و یا خواندن قرآن نام او را بشنود یا بر زبانش جاری گردد. کیفیت صلوات بر پیامبر (ص)، در حدیث عبدالرحمان بن ابی لیلی، از کعب بن عجره، از نبی مکرم اسلام وارد و در اصح کتب حدیثی از نظر اهل سنت نقل شده است که به ترجمه بخشی از آن می‌پردازیم:

کعب بن عجره خطاب به عبدالرحمان: آماده‌ای حدیثی را که از

ص: ۱۷۳

پیامبر (ص) شنیده‌ام به عنوان هدیه‌ای به تو اهدا کنم؟

عبدالرحمان: حاضر و آماده‌ام.

کعب بن عجره: به پیامبر (ص) عرض کردیم، بر شما اهل بیت چگونه درود بفرستیم، در حالی که از کیفیت دادن سلام آگاهیم.

پیامبر اسلام (ص): بگویید:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». (۱)

از این بیان روشن می‌شود که در موقع فرستادن صلوات، باید آل محمد را نیز ذکر کنیم تا صلوات کامل شود و این که عده‌ای امروزه در سخنرانی‌ها و نوشته‌ها، تنها بر پیامبر درود می‌فرستند و می‌گویند: «صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، کاملاً برخلاف دستور رسول خدا است.

ابن حجر هیثمی (۸۹۹-۹۷۴) از پیامبر (ص) نقل می‌کند که آن حضرت فرمود:

پیامبر (ص) فرمود: «برای من درود مقطوع و بریده نفرستید، عرض شد مقصود چیست؟ فرمود: نگوئید: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وسکوت کنید، بلکه لازم است بگویید: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ». (۲) از این رو صلوات شیعه، صلوات کامل و مطابق است با روایت صحیح بخاری که اصح کتب حدیثی اهل سنت است.

البته شایسته است که پس از ذکر صلوات، جمله «كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ» گفته شود، ولی گاهی به جهت اختصار این جمله

۱- صحیح بخاری: ۴/۱۱۸، کتاب بدء الخلق، و ج ۶/۲۷، باب تفسیر سوره احزاب، و ج ۷/۱۵۷، کتاب الاموات.

۲- الصواعق المحرقة، ۱۴۶.

ص: ۱۷۴

ترک می‌شود، چنان که خود پیامبر (ص) در روایت دوم به آن بسنده کرد.

گذشته از این، می‌توان گفت جمله «كَمَا صَلَّيْتُ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ» جزء صلوات نیست، بلکه تعبیری است برای تعلیم آن؛ یعنی همان طور که بر ابراهیم و آل او صلوات می‌فرستید بر محمد و آل او نیز صلوات بفرستید، و این دو را از هم جدا نسازید و شگفت آن که در صحیحین و دیگر کتاب‌ها، نامی از صحابه به میان نیامده، در صورتی که اهل سنت به هنگام فرستادن درود کامل، صحابه را بر آل عطف می‌کنند و می‌گویند: «وعلى آله وصحبه».

ص: ۱۷۵

۴- غلو درباره اهل بیت (ع)

اشاره

سؤال: آیا عقیده شیعه درباره «اهل بیت»، غلو آمیز نیست؟

پاسخ: «غلو» در فرهنگ عربی به معنای «تجاوز از حد و مرز» است؛ مثلاً پزشک عمومی، به عنوان متخصص قلب و عروق معرفی شود، یا در ستایش زیبایی‌های ظاهری و معنوی فردی، بیش از حد سخن گفته شود. و از آنجا که غلو یک امر نکوهیده است، خداوند اهل کتاب را پند می‌دهد که در دین خود زیاده روی نکنند؛ چنان که می‌فرماید:

«يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ». (۱)

«ای اهل کتاب، در دین خود غلو و زیاده روی نکنید»، (چه غلوی بالاتر از این که بشر را خدا و فرزند خدا بدانند).

امیرمؤمنان، رفتار و گفتار اهل بیت پیامبر را حد و مرز شریعت و عقیده معرفی می‌کند و می‌فرماید:

«ما جایگاه میانه و حد وسط هستیم. عقب ماندگان باید به ما ملحق شوند و تدروان غلو کننده، باید به سوی ما بازگردند». (۲) متهم کردن پیروان اهل بیت به غلو، اندیشه باطلی است که بر اثر ناآگاهی از عقاید آنان و یا مبانی و دلایل آنها پدید می‌آید.

۱- نساء / ۱۷۱، مائده / ۷۷.

۲- نهج البلاغه، کلمات قصار، شماره ۱۰۹.

ص: ۱۷۶

در قلمرو توحید، غالی کسی است که امامان را از مقام عبودیت و بندگی فراتر ببرد و آنها را خدا و یا مصدر افعال خدا بپندارد؛ مثلاً بگوید: آنان خالق زمین و آسمانند (شرک در خالقیت) یا معتقد باشد که تدبیر نظام آفرینش - پس از ایجاد - به دست آنها است و آنها «رازق»، «محيی» و «ممیت» می‌باشند. (شرک در تدبیر).

یا بگوید: امر تشریح به آنان واگذار شده و تحریم و تحلیل در دست آنها است (شرک در تقنین).

پیروان اهل بیت در تمام مراتب توحید که برخی را یادآور شدیم، ذره‌ای از مرز توحید حقیقی تجاوز نکرده، تنها خدا را خالق، مدبر و مشرّع می‌دانند و امامان را انسان‌های برتر و والا می‌شمارند.

به عقیده شیعیان، اگر در یک مورد خاص و در پرتو دعای آنان، تحوّل در جهان آفرینش رخ دهد و یا بیماری شفا پیدا کند، همگی به اذن خدا بوده و شبیه کارهای معجزه آسای حضرت مسیح (ع) می‌باشد.

شفاعت آنان در روز رستاخیز هم به اذن خدا است و توسل به آنان، به خاطر موقعیتی است که آنان نزد خدا دارند. ذکر فضایل و مناقب آنان نیز نوعی اظهار مهر و مودت به خاندان رسالت است که مورد تأکید قرآن و سنت پیامبر می‌باشد. حب عترت و مودت ذوی القربی از اصولی است که قرآن و سنت بر آن تأکید دارند. (۱) اعتقاد به آگاهی آنان از غیب نیز به معنای آن است که آنان به اذن الهی و تعلیم وی از غیب خبر می‌دهند.

امیرمؤمنان پس از فتح بصره برفراز منبر رفت و از رویدادهای بزرگی که در آینده در شهر بصره رخ خواهد داد، خبر داد.

فردی از یاران گفت: «قد اعطيت علم الغیب؟»: آیا به شما علم

۱- سنن ترمذی، کتاب مناقب، شماره‌های ۳۷۷۲ و ۳۷۷۵؛ مستدرک حاکم: ۳/ ۱۷۷.

ص: ۱۷۷

غیب داده شده؟ امام خندید و فرمود: آنچه گزارش می‌دهم علم غیب نیست، بلکه آموزشی از صاحب علم (پیامبر) است. (۱)

بنابراین «علم غیب» ذاتی، (نه اکتسابی و آموزشی) از آن خدا است و آگاهی دیگران از غیب به صورت اکتسابی و آموزشی می‌باشد.

اگر قرآن، علم غیب را از آن خدا دانسته و می‌فرماید:

«قُلْ لَا يَغْلَمُ الْغَيْبُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا اللَّهُ». (۲)

«بگو کسانی که در آسمان‌ها و زمین هستند، غیب را نمی‌دانند، جز خدا».

مقصود، علم غیب ذاتی و نامحدود است که از آن آفریدگار هستی است و غیر او، در همه چیز نیازمند او می‌باشند.

بنابراین، به هیچ عنوان نمی‌توان این عقاید را نشانه غلو و زیاده روی درباره آنان دانست.

امامان ما پیوسته از غالیان تبرّی جسته و آنان را از ساحت خود طرد می‌کردند.

امام هشتم (ع)، در یکی از دعاهای خویش، از غالیان زمان خود تبرّی و دوری می‌گزیند. آن حضرت در این دعا از عقیده غالیان، که خلقت جهان و روزی دادن بندگان را به دست امامان می‌دانستند، تبرّی می‌جوید. این دعا حاکی است که برخی از کوتاه‌نظران با مشاهده امور خارق‌العاده از آنان، اندیشه‌های ناروا و غیر صحیحی را به خود راه می‌دادند- لذا- امام برای تبرّی از اندیشه‌های باطل، دعایی به شرح زیر دارد:

«پروردگارا! من از گفتار کسانی که در حق ما مطالبی را می‌گویند

۱- نهج البلاغه، خطبه ۱۲۸.

۲- نمل / ۶۵.

ص: ۱۷۸

که ما نگفته‌ایم، تبرّی می‌جویم. پروردگارا! خلقت جهان و روزی بندگان از آن تو است. تو را می‌پرستیم و از تو کمک می‌طلبیم...»

«بارالها! تو آفریدگار ما و آفریدگار پدران و فرزندان ما هستی. پروردگارا! ربوبیت و الوهیت شایسته تو است، از کسانی که تصور می‌کنند که ما پروردگار آنها هستیم و یا می‌اندیشند که خالق و رازق آنها هستیم، براثت و بیزاری می‌جوئیم. بارالها! ما این سخنان را به آنان نگفته‌ایم، ما را به گفتار آنان مؤاخذه نکن!» (۱) امام با این راز و نیاز، به انتقاد از آن اندیشه‌های باطل برخاسته و از کسانی که معتقدند سرپرستی و قیمومت جهان هستی به پیامبر و امامان تفویض شده و آنان از جانب خداوند، آفریننده زمین و آسمان، روزی دهنده بندگان و زنده کننده و میراننده آنان در جهان و روز رستاخیز می‌باشند، بیزاری جسته است.

امامان و بهره‌گیری از اسباب طبیعی

هیچ یک از افراد بشر، هر چند که در مقام بالا قرار داشته باشد، جانشین هیچ‌یک از واسطه‌های فیض نمی‌گردد، بلکه خود او فیض را از همان واسطه‌ها می‌گیرد، اشعه خورشید، ریزش برف و باران و شکفته شدن غنچه‌ها، همگی تأمین کننده زندگی پیامبران و پیشوایان معصوم و اولیای الهی است، همچنانکه وحی را فرشته به پیامبر می‌رساند و جان او را ملک الموت می‌گیرد (۲) و از روز نخست حافظان و نگهبانان برای

۱- بحار الأنوار، ج ۲۵، ص ۲۴۳.

۲- در این مورد قرآن کریم در سوره انعام آیه ۶۱ چنین می‌گوید: «وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا»: «نگهبانانی بر شما می‌گمارد و هنگامی که اجل شما فرا رسد مأموران ما جان او را می‌گیرند».

ص: ۱۷۹

حفاظت جان او و تکمیل ملکات و فضایل اخلاقی او گمارده می‌شوند. (۱) بنابراین، تمام افراد بشر، حتی انسان‌های کامل، از نظام علی و معلولی گیتی بهره‌مند بوده و هرگز جانشین هیچ یک از وسایط فیض مادی و معنوی نمی‌گردند، ولی این حقیقت، مانع از آن نیست که آنان گاهی بنا بر مصلحت و به دور از هوی و هوس، مبدأ کرامات و تصرفاتی در جهان گردند و به اشاره غیبی، در جهان خلقت، تصرفاتی انجام دهند.

۱- امیرمؤمنان علیه السلام در نهج البلاغه خطبه ۲۳۴ قاصعه می‌فرماید «وَلَقَدْ قَرَنَ اللَّهُ بِهٖ ص مِنْ لَدُنْ أَنْ كَانَ فَطِيماً أَعْظَمَ مَلِكٍ مِنْ مَلَائِكَتِهِ يَسْئَلُكَ بِهٖ طَرِيقَ الْمَكَارِمِ وَمَحَاسِنِ أَخْلَاقِ الْعَالَمِ»: «از روزی که پیامبر از شیر گرفته شد، فرشته‌ای از جانب خدا مأمور گردید که او را به راه‌های بزرگواری و اخلاق نیکو رهبری کند».

ص: ۱۸۲

فصل ششم: مهدویت در اسلام

۱- امام زمان (ع) و تولد او

ص: ۱۸۳

سؤال: آیا امام مهدی (ع) متولد شده است؟ و اصولاً آیا امام حسن عسکری (ع) فرزندی داشته است؟

پاسخ: تمامی علمای شیعه اتفاق دارند که آن حضرت در شب نیمه شعبان سال ۲۵۵ ق. و به قولی ۲۵۶ از مادری به نام نرجس خاتون در سامرا و در خانه امام حسن عسکری (ع) دیده به جهان گشود و در این مورد، روایات زیادی از پدر ارجمندش حضرت عسکری (ع) وارد شده که با نقل آنها سخن به درازا می‌کشد.

از آنجا که تولد حضرت مهدی (ع) زنگ خطری برای تمام نظام‌های فاسد آن روز بود، پیوسته عباسیان در صدد بودند که از تولد او جلوگیری کرده و در صورت تولد، به حیاتش خاتمه دهند. یکی از علل این که حضرت عسکری (ع) را در سامرا تحت نظر گرفته بودند، این بود که از تولد فرزند او آگاه شوند.

تولد او مانند تولد موسی (ع) اعجاز آمیز بود. با مراقبت‌های پیاپی مأموران حکومت عباسی، خدا آخرین وصی خود را از نسل امام عسکری (ع) پیش از تولد و پس از آن، از گزند دشمنان محفوظ نگاه داشت. اسامی برخی از کسانی که در زمان تولد آن حضرت حضور داشته و یا آن حضرت را پس از تولد مشاهده نموده‌اند، از این قرار است:

حکیمه خاتون دختر امام محمد تقی و عمه امام حسن عسکری

ص: ۱۸۴

است. او می‌گوید: روزی به خانه امام حسن (ع) مشرف شدم. می‌خواستم شبانگاه نیمه شعبان سال ۲۵۵ به منزل بازگردم که امام حسن عسکری (ع) فرمود: عمه جان! امشب در خانه ما باش؛ زیرا ولی خدا و جانشین من در این شب متولد خواهد شد، پرسیدم از کدام یک از کنیزانت؟ فرمود: از سوسن.

من هر چه جستجو کردم اثری از بارداری در وی ندیدم، بعد از افطار با سوسن در یک اتاق خوابیدم، طولی نکشید که بیدار شدم، به فرمایش امام حسن (ع) می‌اندیشیدم. مشغول نماز شب شدم. سوسن هم از خواب برخاست و به نماز شب پرداخت. حتی نزدیک سپیده دم، باز هم اثری از وضع حمل نبود. نزدیک بود درباره سخن امام (ع) به شک و تردید دچار شوم که صدای امام (ع) از اتاق دیگر آمد که فرمود: عمه جان! تردید نداشته باش، تولد فرزندم نزدیک شده است.

لحظاتی بعد ولی خدا پاک و پاکیزه به دنیا آمد، ... کودک را نزد امام بردم ... (۱) به خاطر مراقبت‌های عباسیان، کمتر کسی موفق شد در حیات حضرت عسکری (ع) امام را از نزدیک ببیند، ولی در عین حال گروهی از افراد بسیار نزدیک و مورد اعتماد به زیارت آن حضرت در حیات والدش موفق شدند. اکنون به ذکر اسامی شمار اندکی از آنان می‌پردازیم:

۱. ابوغانم خادم می‌گوید: فرزندی برای امام حسن (ع) متولد شد که او را «محمد» نامیدند. روز سوم آن کودک را به اصحابش نشان داد و فرمود: این فرزندم پس از من صاحب و امام شماست و این همان قائمی است که همه در انتظارش می‌باشند. (۲)

۱- غیبت، شیخ طوسی، ص ۱۴۱.

۲- اثبات الهداء، ج ۶، ص ۴۳۱.

ص: ۱۸۵

۲. حسن بن حسین بن علوی می گوید: در سامرا خدمت امام عسکری (ع) رسیدم، تولد فرزندش را تبریک گفتم. (۱) ۳. حسن بن منذر می گوید: روزی حمزه بن ابی فتح نزد من آمد و گفت: بشارت باد که دیشب خدا به امام حسن (ع) فرزندی عطا کرد، لیکن دستور داد که امرش مخفی باشد. نامش را پرسیدم، گفت: نامش «محمد» است. (۲) ۴. احمد بن اسحاق می گوید: روزی خدمت امام حسن عسکری (ع) رسیدم. قصد داشتم از جانشینش سؤال کنم. آن جناب، خود سخن آغاز کرد و فرمود: ای احمد بن اسحاق! خداوند متعال از هنگامی که آدم (ع) را آفرید تا قیامت، زمین را هرگز از حجت خالی نگذاشته و نمی گذارد، به برکت وجود حجت خداست که بلا از زمین دفع می شود و باران نازل می گردد و زمین بر کاتش را بیرون می دهد. عرض کردم: یا ابن رسول الله! بعد از شما، امام و جانشین شما کیست؟ آن جناب به درون خانه رفت و کودک سه ساله‌ای را با خود بیرون آورد که از زیبایی مانند ماه شب چهاردهم بود. او را بر دوش گرفته بود. فرمود: احمد! اگر تو نزد خدا و امامان گرامی نبودی، فرزندم را به تو نشان نمی دادم. بدان که این کودک هم نام وهم کنیه رسول خداست؛ همان کسی است که زمین را پر از عدل و داد می کند. (۳) اینها برخی از شخصیت‌های برجسته شیعیان بودند که توفیق زیارت امام را در زمان حیات امام عسکری (ع) به دست آوردند، هر چند این توفیق منحصر به ایشان نبود و گروه بیشتری آن حضرت را در زمان

۱- اثبات الهداء، ج ۶، ص ۴۳۳.

۲- همان، ص ۴۳۹.

۳- بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۲۳.

ص: ۱۸۶

زندگی پدرش در خانه وی ملاقات کردند. (۱) در پایان یادآور می‌شویم که گروهی از بزرگان اهل سنت به ولادت او تصریح کرده‌اند. در این مورد به کتاب منتخب الاثر، چاپ جدید، ص ۷۱ تا ۹۲ مراجعه شود. مؤلف این کتاب ۶۸ نفر از اهل سنت را نام برده است که در کتاب‌های خود، به ولادت آن حضرت از حضرت عسکری (ع) تصریح نموده‌اند، علاقمندان می‌توانند به آن مراجعه فرمایند.

۱- بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۲۵ و ۷۸ و ۸۶؛ اثبات الهداء بالنصوص والمعجزات، ج ۶، ص ۳۱۱ و ۴۲۵ و ج ۷، ص ۱۶؛ ینابیع الموده، باب ۸۲.

ص: ۱۸۷

۲- علت غیبت امام (ع)

سؤال: علت غیبت حضرت مهدی چیست و چرا مانند دیگر ائمه در میان مردم حضور ندارد؟

پاسخ: غیبت حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - یکی از رازهای الهی بوده و ممکن است ما نتوانیم به کُنه آن پی ببریم. غیبت موقت رهبران الهی از میان مردم، در امت‌های پیشین نیز سابقه داشته است؛ چنان که موسی بن عمران (ع) چهل روز از امت خود غایب شد و در میقات به سر برد. (۱) حضرت مسیح (ع) به مشیت الهی از دیدگاه امت خویش پنهان گردید و دشمنان قادر به کشتن او نگشتند. (۲) حضرت یونس (ع) نیز مدتی از قوم خود غایب گشت. (۳) اصولاً هرگاه مطلبی از طریق نقل متواتر ثابت شود ولی انسان نتواند به راز آن کاملاً پی ببرد، نباید آن را مورد تردید یا انکار قرار دهد؛ زیرا در این صورت بخش عظیمی از احکام الهی، که از مسلمات و ضروریات دین اسلام به شمار می‌رود، مورد تردید قرار می‌گیرد. غیبت حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - نیز از این قاعده مستثنی نیست و عدم اطلاع از سرّ یا اسرار حقیقی آن، مجوّز تردید یا انکار آن نمی‌تواند باشد. با این همه،

۱- اعراف / ۱۴۲.

۲- نساء / ۱۵۸.

۳- صافات / ۱۴۰.

ص: ۱۸۸

می‌توان راز غیبت را در حد اندیشه بشر دریافت.

حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - آخرین حجت معصوم الهی است که برای تحقق آرمانی بزرگ (گسترش عدل فراگیر و به اهتزاز درآوردن پرچم توحید در جهان) در نظر گرفته شده است و این آرمان نیاز به گذشت زمان و شکوفایی عقل و دانش بشر و آمادگی روحی بشریت دارد، تا جهان به استقبال موبک آن امام عدل و آزادی رود. ظهور زود هنگام آن حضرت، قیام کلی و گسترده‌ای را به دنبال نخواهد داشت؛ زیرا اگر ایشان پیش از فراهم شدن مقدمات در میان مردم ظاهر شود، سرنوشتی چونان دیگر حجت‌های الهی (شهادت) یافته و قبل از تحقق آن آرمان بزرگ، دیده از جهان برخواهد بست.

پیشوایان معصوم در روایات نیز به این حکمت اشاره کرده‌اند. امام باقر (ع) فرمود: برای حضرت قائم - عجل الله تعالی فرجه الشریف - غیبتی است قبل از ظهور. راوی از علت آن پرسید. امام فرمود: «برای جلوگیری از کشته شدن». (۱) گذشته از این، در برخی روایات مسأله امتحان و آزمودن خلق مطرح شده است؛ بدین معنی که مردم در عصر غیبت در بوته آزمایش الهی قرار می‌گیرند و مراتب استواری آنان در ایمان و اعتقاد سنجیده می‌شود. (۲) اجمال سخن این که حضرت مهدی آخرین وصی از اوصیای الهی است که برای تکامل همه جانبه بشر و ایجاد حکومت واحد الهی آفریده شده است. این ایده و آرزو هنگامی تحقق می‌پذیرد که در جامعه بشری، آمادگی برای پذیرش چنین حجتی وجود داشته باشد و در غیر این صورت، ظهور جز کشته شدن و نابودی نتیجه‌ای نخواهد داشت و آن هدف عالی تحقق نخواهد یافت. از این جهت وجود حضرت، در پس

۱- کمال الدین، شیخ صدوق، باب ۱۴، حدیث ۸، ۹، ۱۰.

۲- مجلسی، بحار الأنوار، ۵۲/۱۰۲-۱۱۳-۱۱۴، باب التمخیص و النهی عن التوقیت.

ص: ۱۸۹

پرده غیبت به سر می‌برد و در حالی که در میان مردم زندگی می‌کند و مردم او را می‌بینند، ولی نمی‌شناسند و از این طریق از گزند دشمنان حق و عدالت مصون می‌ماند.

از این گذشته، از آنجا که حکومت وی حکومت جهانی خواهد بود و تحقق این امر در گرو ایجاد شرایطی است که در هنگام تولد، وجود نداشته است. این شرایط به مرور زمان تحقق پیدا کرده و یا در حال پیدایش است و ما این شرایط را در پاسخ به پرسش ششم توضیح خواهیم داد.

ص: ۱۹۰

۳- بهره مردم در زمان غیبت**اشاره**

سؤال: مردم از حضرت مهدی (ع) در زمان غیبت چه بهره‌ای می‌برند؟

پاسخ: از نظر قرآن کریم، اولیای الهی دو دسته‌اند: ولیّ ظاهر، که مردم وی را می‌شناسند و ولیّ غایب از انظار، که مردم او را نمی‌شناسند، گرچه او در میان آنها بوده و از حال آنان باخبر است.

در سوره کهف، وجود هر دو ولیّ، به طور همزمان بیان شده است: یکی موسی بن عمران و دیگری مصاحب موقت او در سفر دریایی و زمینی که به نام خضر معروف است. این ولی الهی به گونه‌ای بود که حتی موسی با او آشنا نبود و تنها به راهنمایی خدا او را شناخت و از علمش بهره گرفت؛ چنانکه می‌فرماید:

«فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا» قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَني مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا. (۱)

«موسی و همراهش بنده‌ای از بندگان ما را (در لب دریا) یافتند که وی را مشمول رحمت خود قرار داده و از جانب خویش به او علمی آموخته بودیم. موسی به وی گفت: آیا اجازه می‌دهی همراه تو باشم تا از علوم رشد آفرین خویش به من بیاموزی؟»

ص: ۱۹۱

قرآن سپس شرحی از کارهای مفید و سودمند آن ولی الهی بیان می‌کند و نشان می‌دهد که مردم او را نمی‌شناخته، ولی از آثار و برکاتش بهره‌مند بوده‌اند. (۱) حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - نیز به سان مصاحب موسی، ولی ناشناخته‌ای است و در عین حال مبدأ کارهای سودمندی برای امت می‌باشد. بدین ترتیب، غیبت امام به معنی انفصال و جدایی او از جامعه نیست، بلکه او - همان گونه که در روایات معصومین (ع) نیز وارد شده - به سان خورشید در پشت ابر است که دیدگان آن را نمی‌بینند، اما به اهل زمین نور و گرمی می‌بخشد. (۲) پیامبر گرامی (ص) فرمود:

«آری سوگند به خدایی که مرا به نبوت برگزید، مردم از او سود می‌برند و از نور ولایتش در دوران غیبت، بهره می‌گیرند؛ چنان که از خورشید به هنگام قرار گرفتن پشت ابرها بهره می‌برند». (۳) اشعه معنوی وجود امام (ع) در حالی که در پشت ابرهای غیبت نهان است، دارای آثار قابل ملاحظه‌ای است که علی‌رغم تعطیل مسأله تعلیم و تربیت و رهبری مستقیم، حکمت وجودش را آشکار می‌سازد. در این جا به بیان برخی از این آثار می‌پردازیم:

الف) پاسداری از آیین الهی

با گذشت زمان و آمیختن سلیقه‌ها و افکار شخصی به مسائل مذهبی و گرایش‌های مختلف به مکتب‌های انحرافی و دراز شدن دست مفسده‌جویان به سوی مفاهیم آسمانی، اصالت پاره‌ای از این قوانین از

۱- سوره کهف، آیات: ۷۱-۸۲.

۲- کمال الدین، شیخ صدوق، باب ۴۵، حدیث ۴، ص ۴۸۵.

۳- بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۹۳ به نقل از کمال الدین شیخ صدوق.

ص: ۱۹۲

دست می‌رود و دست‌خوش تغییرات زیان‌بخشی می‌گردد.

این آب زلال که از آسمان وحی نازل شده، با عبور از مغزهای این و آن، به تدریج تیره و تار گشته، صفای نخستین خود را از دست می‌دهد. این نور پرفروغ، با عبور از شیشه‌های ظلمانی افکار تاریک، کم‌رنگ‌تر می‌گردد. خلاصه با آرایش‌ها و پیرایش‌های کوتاه بینانه افراد و افزودن شاخ و برگ‌های تازه به آن، چنان می‌شود که گاهی انسان در بازشناسی مسائل اصلی، دچار اشکال می‌گردد. آن شاعر، خطاب به پیامبر (ص) می‌گوید:

شرح تو را در پی آرایشند دین تو را از پی پیرایشند

بس که افزودند بر آن برگ و بر گر تو بینی شناسی دگر

با این حال، آیا ضروری نیست که در میان جمع مسلمانان کسی باشد که مفاهیم فناپذیر تعالیم اسلامی را به شکل اصلی‌اش حفظ و برای آیندگان نگه‌داری کند؟

می‌دانیم در هر مؤسسه مهمی، صندوق نسوزی وجود دارد که اسناد مهم را در آن نگه‌داری می‌کنند تا از دستبرد دزدان محفوظ بماند و در صورت آتش‌سوزی، از خطر حریق مصون باشد؛ چرا که اعتبار و حیثیت آن مؤسسه در گرو حفظ آن اسناد و مدارک دارد.

سینه امام و روح بلند او، صندوقچه حفظ اسناد آیین الهی است که همه اصالت‌های نخستین و ویژگی‌های آسمانی این تعلیمات را در خود نگاه‌داری می‌کند، «تا دلایل الهی و نشانه‌های روشن پروردگار باطل نگردد و به خاموشی نگراید»؛ و این یکی دیگر از آثار وجود او است.

ب) تربیت منتظران آگاه

بر خلاف آنچه بعضی می‌پندارند، رابطه امام در زمان غیبت به کلی از مردم بریده نیست، بلکه آن گونه که از روایات اسلامی برمی‌آید،

ص: ۱۹۳

شمار اندکی از آماده‌ترین افراد- که سری پر شور از عشق خدا و دلی پر ایمان و اخلاص فوق العاده برای تحقّق بخشیدن به آرمان اصلاح جهان دارند- با حضرتش در ارتباطاند.

معنای غیبت امام (ع)، این نیست که آن حضرت به شکل روح نامرئی و یا شعاعی ناپیدا در می‌آید، بلکه او از یک زندگی طبیعی و آرام برخوردار است؛ به طور ناشناخته در میان همین انسان‌ها رفت و آمد دارد. دل‌های بسیار آماده را برمی‌گزیند و در اختیار می‌گیرد و آنها را بیش از پیش آماده می‌کند و می‌سازد. افراد مستعد، به تفاوت میزان استعداد و شایستگی خود، توفیق درک این سعادت را پیدا می‌کنند. بعضی از آنان چند لحظه و برخی چند ساعت یا چند روز و جمعی سال‌ها با حضرت بقیه الله (ع) در تماس بوده‌اند.

آنان کسانی هستند که آن چنان بر بال و پر دانش و تقوا قرار گرفته و بالا رفته‌اند که همچون مسافران هواپیماهای دور پرواز، بر فراز ابرها قرار می‌گیرند، آن جا که هیچ‌گاه حجاب و مانعی بر سر راه تابش جهان‌بخش آفتاب نیست، در حالی که دیگران در زیر ابرها و در تاریکی و نور ضعیف به سر می‌برند.

به درستی حساب صحیح نیز همین است. کسی انتظار داشته باشد که آفتاب را به پایین ابرها فرود آورد تا چهره آن را ببیند. چنین انتظاری، اشتباهی بزرگ و پنداری باطل بیش نیست. این ما هستیم که باید بالاتر از ابرها پرواز کنیم، تا شعاع جاودانه آفتاب را جرعه جرعه بنوشیم و سیراب گردیم.

به هر حال، تربیت این گروه منتظر، یکی دیگر از حکمت‌های نهفته در غیبت آن حضرت است.

ج) نفوذ روحانی و نا پیدا

چنان که می‌دانیم، خورشید یک پرتو مرئی دارد که از تجزیه آن‌ها، هفت رنگ معروف پیدا می‌شود؛ و یک سلسله اشعه نامرئی نیز دارد که «اشعه ماوراء بنفش» و «اشعه مادون قرمز» نامیده شده است. هم‌چنین یک رهبر بزرگ آسمانی، خواه پیامبر باشد یا امام، علاوه بر تربیت تشریحی - که از طریق گفتار و رفتار و تعلیم و تربیت عادی صورت می‌گیرد - تربیت روحانی دارد که از راه نفوذ معنوی در دل‌ها و فکرها اعمال می‌شود و می‌توان آن را تربیت تکوینی نام گذاشت. در آن جا الفاظ و کلمات و گفتار و کردار به کار نمی‌آید، بلکه تنها جاذبه و کشش درونی مؤثر است.

وجود مبارک امام (ع) در پشت ابرهای غیبت نیز، این اثر را دارد که از طریق شعاع نیرومند و پردامنه «نفوذ شخصیت» خود، دل‌های آماده را در نزدیک و دور، تحت تأثیر جاذبه مخصوص قرار داده، به تربیت و تکامل آن‌ها می‌پردازد و از آنان انسان‌هایی کامل‌تر می‌سازد. ما قطب‌های مغناطیسی زمین را با چشم خود نمی‌بینیم، ولی اثر آن‌ها روی عقربه‌های قطب‌نما، در دریاها، راهنمای کشتی‌هاست و در صحراها و آسمان‌ها، راهنمای هواپیماها و وسایل دیگر است. در سرتاسر کره زمین، از برکت این امواج، میلیون‌ها مسافر راه خود را به سوی مقصد پیدا می‌کنند. وسایل نقلیه بزرگ و کوچک به فرمان همین عقربه ظاهراً کوچک از سرگردانی رهایی می‌یابند.

آیا تعجب دارد اگر وجود مبارک امام (ع) در زمان غیبت، با امواج جاذبه معنوی خود، افکار و جان‌های زیادی را که در دور یا نزدیک قرار دارند، هدایت کند و از سرگردانی رهایی بخشد؟ البته نباید فراموش کرد که امواج مغناطیسی زمین، روی هر آهن پاره بی‌ارزش اثر نمی‌گذارد،

ص: ۱۹۵

بلکه تنها بر عقربه‌های ظریف و حساسی که خاصیت آهن‌ربایی یافته‌اند و یک نوع سنخیت و شباهت با قطب فرستنده امواج مغناطیسی پیدا کرده‌اند، اثر می‌گذارد. بدین ترتیب دل‌هایی که ارتباطی با امام (ع) دارند و شباهتی را در خود ایجاد نموده‌اند، تحت تأثیر آن جذبه روحانی قرار می‌گیرند.

آثار وجودی و برکات آن حضرت در زمان غیبت بیش از آن است که در این مختصر بگنجد، از این رو به همین مختصر بسنده می‌کنیم. خوشبختانه محققان اسلامی در این باره به نگارش و شرح و بسط پرداخته‌اند که مطالعه آنها را به علاقمندان توصیه می‌کنیم.

ص: ۱۹۶

۴- امام زمان و عمر طولانی**۱. روش غیبی**

۴- امام زمان و عمر طولانی

سؤال: حضرت مهدی (ع) در سال ۲۵۵ ق. دیده به جهان گشوده است و اکنون از تولد او بیش از ۱۰۰۰ سال می‌گذرد. چگونه بشر می‌تواند چنین عمر طولانی داشته باشد؟
پاسخ: این سؤال را از دو راه می‌توان پاسخ گفت:

۱. روش غیبی

با توجه به آنچه که قرآن مجید و روایات از طولانی بودن عمر گروهی گزارش می‌دهد که هرگز با مقیاس‌های ما تطبیق نمی‌کند. می‌توان به این سؤال پاسخ داد. قرآن درباره نوح (ع) می‌فرماید:

«فَلَيْتَ فِيهِ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا» (۱)

«او در میان قوم خود ۹۵۰ سال زیست.»

این آیه تنها به دوران تبلیغ آن حضرت اشاره دارد. امّا این که پس از طوفان چه مقدار عمر کرد و یا قبل از تبلیغ چه مقدار عمر کرده بود، آیه متذکر آن نیست.

همچنین قرآن درباره یونس (ع) یادآور می‌شود که اگر او در شکم

ص: ۱۹۷

ماهی خدا را تسبیح نمی‌گفت، تا روز رستاخیز در شکم آن ماهی می‌ماند:

«وَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ * لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ». (۱)

«اگر از تسبیح‌گویان نبود، تا روز رستاخیز در شکم آن می‌ماند».

بنابراین، همان خدایی که این دو ولی را تا این حد زنده نگاه داشته یا می‌توانست زنده نگاه دارد، چرا آخرین وصی و ذخیره خود

را تحت عنایات خود، زنده نگاه ندارد؟ در این مورد به آیه شریفه توجه کنید:

«وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ». (۲)

«آنها خدا را چنان که شایسته اوست نشناختند».

مسأله طول عمر حضرت ولی عصر، مسأله عنایات الهی است و اگر عنایات او نبود، رویدادهای بی‌شمار و مصائب روزگار و

پیامدهای بد در کمین آن حضرت بود. خداست که او را از این حوادث حفظ کرده و عمر طولانی بخشیده است و به قول شاعر:

خدایی که جهان پاینده دارد تواند حجتی را زنده دارد

۲. روش طبیعی

۲. روش طبیعی

از آنجا که در علم طب و زیست‌شناسی، برای عمر انسان حدی معین نشده که تجاوز از آن امکان نداشته باشد، می‌توان با یافتن

علل پیری و مرگ زودرس و مقابله با آنها، طول عمر بشر را افزایش داد، چنان که هم اکنون بر اثر پیشرفت‌های علم طب و بهداشت

عمومی در

۱- صافات / ۱۴۳-۱۴۴.

۲- انعام / ۹۱.

ص: ۱۹۸

کشورهای پیشرفته، متوسط طول عمر انسان‌ها افزایش یافته است، مثلاً در آمریکا در سال ۱۹۰۱، عمر متوسط مردان ۴۸/۲۳ سال و زنان ۵۱/۸۰ سال بوده، ولی در سال ۱۹۴۴ عمر متوسط مردان به ۶۳/۵۰ و زنان به ۶۸/۹۵ سال رسیده است. این افزایش بیشتر شامل وضع تغذیه و بهداشت در دوران کودکی و بهبود وضع درمان و پیشگیری مخصوصاً در بیماری‌های واگیردار است ولی در بیماری‌های استحال‌ه‌ای مانند تصلب شرایین هنوز پیشرفت چندانی حاصل نشده است. (۱) این آمار مربوط به اعصار پیشین است، ولی اکنون وسایل بهداشت و درمان و تغذیه بهبود یافته و حتی در ایران، میانگین عمر بالا رفته است.

طول عمر بیشتر به وراثت، محیط زیست، نوع کار و شغل از نظر فشار روحی و عصبی و نیز تغذیه صحیح بستگی دارد. افزایش طول عمر به خودی خود علت مرگ نیست، بلکه بر اثر بیماری‌ها و عادات مضر، اعضای اصلی بدن فرسوده شده و از کار می‌افتند. هم اکنون عمر بالای صد سال فراوان دیده می‌شود و در کشورهای نظیر ترکیه و قفقاز و کشورهای بالکان، به علت شرایط زیست محیطی و تغذیه طبیعی و سالم، افراد بالای صد سال فراوان دیده می‌شوند. در تاریخ زندگی انسان، افراد معمر فراوان دیده شده‌اند، حتی کتاب‌هایی تحت عنوان «المعمرین» نوشته شده است.

۱- دادگستر جهان، ص ۱۷۷ تا ۱۸۲.

ص: ۱۹۹

۵- تأخیر در ظهور**۱. آمادگی روحی**

۵- تأخیر در ظهور

سؤال: چرا حضرت مهدی (ع) ظهور نمی‌کند؟

پاسخ: برنامه حضرت مهدی (ع) با برنامه پیامبران و سایر پیشوایان یک تفاوت کلی دارد و آن این که برنامه وی قانونگذاری نیست، بلکه یک برنامه به تمام معنی اجرایی در تمام جهان است. به این معنی که او مأموریت دارد تمام اصول تعالیم اسلام را در جهان پیاده کند و اصول عدالت و دادگری و حق و حقیقت را در میان جامعه بشری بگستراند.

روشن است که پیاده شدن چنین برنامه انقلابی جهانی، که به وسیله آن اصول عدالت و دادگری و حق و حقیقت در میان همه مردم جهان گسترش یابد، به شرایط و مقدماتی نیاز دارد که تحقق آنها جز با مرور و تکامل همه جانبه اجتماع ممکن نیست؛ برخی از آن مقدمات عبارتند از:

۱. آمادگی روحی

در درجه نخست باید مردم جهان برای اجرای این اصول، تشنه و آماده گردند و تا زمانی که در مردم جهان تقاضایی نباشد، «عرضه» هر نوع برنامه مادی و معنوی مؤثر نخواهد بود. قانون عرضه و تقاضا نه تنها در نظام زندگی اقتصادی حکمفرماست، بلکه مشابه این نظام در عرضه برنامه‌های معنوی و اصول اخلاقی و مکتب‌های سیاسی و انقلابی نیز حاکم می‌باشد و تا در اعماق دل مردم- برای این نوع امور- تقاضا و

ص: ۲۰۰

درخواستی نباشد، عرضه آن با شکست رو به رو شده و کاری از پیش نخواهد رفت.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

«روزی که قائم آل محمّد (ص) قیام کند، خدا دست خود را بر سر بندگان می‌گذارد، در پرتو آن خردها را جمع می‌گرداند و شعور آنان به حد کمال می‌رسد». (۱) البته گذشت زمان و شکست قوانین مادی و پدید آمدن بن‌بست‌های جهانی و کشیده شدن بشریت بر لب پرتگاه جنگ، مردم جهان را به تنگ آورده و آنان را به این حقیقت واقف خواهد ساخت که اصول و قوانین مادی و سازمان‌های به اصطلاح بین‌المللی، نه تنها نمی‌توانند مشکلات زندگی را حل کنند و عدالت را در جهان حکمفرما سازند، بلکه همین خستگی و یأس، مردم دنیا را برای پذیرش یک انقلاب بنیادی مهیا و آماده می‌سازد و می‌دانیم که این موضوع نیاز به گذشت زمان دارد تا تجربه‌های تلخ زندگی ثابت کند که تمام نظامات مادی و سازمان‌های بشری در اجرای اصول عدالت و احقاق حق و برقراری امنیت و آرامش، عاجز و ناتوان می‌باشند و سرانجام باید بر اثر یأس و نومیدی، این تقاضا در مردم گیتی برای تحقق چنان آرمان الهی پدید آید و زمینه برای عرضه یک انقلاب جهانی به وسیله یک مرد الهی و آسمانی، از هر نظر مساعد گردد. (۲)

۱- کافی: ۲۵/۱، کتاب العقل، ح ۲۱.

۲- یکی از نشانه‌های روشن قیام امام زمان که احادیث اسلامی همگی بر آن اتفاق دارند این است که سراسر اجتماع بشری را جور و ستم و تعدی و بیدادگری فرا می‌گیرد و ابرهای یأس و نومیدی زندگی جامعه انسانی را تیره می‌سازد و در حقیقت فشار ظلم و تعدی آن چنان بر دوش آنان سنگینی می‌کند که انسان را برای پذیرش انقلاب دیگر، انقلابی عمیق و بنیادی به دست توانا و نیرومند یک مرد الهی آماده می‌سازد.

ص: ۲۰۱

۲. تکامل علوم و فرهنگ‌های انسانی

از سوی دیگر برای برقرار ساختن یک حکومت جهانی بر اساس عدل و داد، نیاز فراوان به پیشرفت علوم و دانش‌ها و فرهنگ‌های اجتماعی و مردمی است که آن نیز بدون پیشرفت فکری و گذشت زمان، ممکن و میسر نمی‌گردد. برقراری حکومت جهانی که در پرتو آن، در سراسر جهان عدل و داد و قانون حکومت کند و همه مردم جهان از کلیه مزایای فردی و اجتماعی اسلامی بهره‌مند گردند وجود یک فرهنگ پیشرفته در کلیه شئون بشری امکان‌پذیر نیست و هرگز بدون یک فرهنگ کامل، جامعه عمل به خود نمی‌پوشد. این نیز احتیاج به گذشت زمان دارد.

۳. تکامل وسایل ارتباط جمعی

از سوی دیگر، چنین حکومتی به وجود وسایل کامل ارتباط جمعی نیاز دارد تا در پرتو آن بتواند مقررات و احکام و اصول انسانی را از طرق مختلف در مدت کوتاهی به مردم جهان اعلام کند. این امر نیز بدون تکامل صنایع انسانی و گذشت زمان محقق نمی‌شود.

۴. پرورش نیروی انسانی

از همه اینها گذشته، پیشبرد چنین هدفی و پی‌ریزی چنان انقلابی، به یک نیروی فعال و سازنده انسانی نیاز دارد که در واقع ارتش انقلاب جهانی را تشکیل می‌دهد. تشکیل چنین ارتشی و به وجود آمدن چنین افراد پاکبخته و فداکاری، که در راه هدف و حقیقت از همه چیز بگذرند، به گذشت زمان نیاز دارد.

اگر در برخی از روایات می‌خوانیم که فلسفه طولانی شدن غیبت امام زمان، همان امتحان و آزمایش مردم است، ممکن است ناظر به همین

ص: ۲۰۲

نکته باشد؛ زیرا امتحان و آزمایش در منطق اسلام به معنی آزمون‌های معمولی و کشف امور پنهانی نیست؛ بلکه مقصود از آن پرورش روحيات پاک و پديد آوردن حداکثر ورزیدگی در افراد می‌باشد. (۱) مجموع این جهات چهارگانه (۲) نیاز به این دارد که زمان قابل ملاحظه‌ای بگذرد و جهان از بسیاری جهات پیش برود؛ و آمادگی روحی و فکری برای پذیرش حکومت جهانی بر اساس حق و عدالت در مردم پدید آید؛ آنگاه این برنامه با وسایل و امکانات خاصی در سطح جهانی وسیله حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - پیاده گردد و این است گوشه‌ای از فلسفه غیبت طولانی امام (ع).

- ۱- تمام آزمون‌های الهی که درباره پیامبران و اولیای وی انجام می‌گیرد برای همین منظور است. اگر خدا ابراهیم را با تکالیف و وظایف سنگینی آزمود، چنان که می‌فرماید: «وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ» سوره بقره، آیه ۱۲۴ برای همین هدف بوده است تا این رادمرد الهی به قدری در کوران حوادث قرار گیرد که در صلابت و استقامت به صورت فولاد آب دیده در آید.
- ۲- مجموع این جهات چهارگانه را می‌توان در امور زیر خلاصه نمود: ۱. تکامل روحی، ۲. تکامل فرهنگی، ۳. تکامل وسایل ارتباط جمعی، ۴. تشکیل یک ارتش انقلاب جهانی از یک جمعیت پاک‌باخته و فداکار.

ص: ۲۰۴

فصل هفتم: مسائل فقهی

۱- کیفیت شستن دست‌ها

ص: ۲۰۵

سؤال: چرا شیعیان دست‌ها را از بالا به پایین می‌شویند در حالی که دیگران از پایین به بالا می‌شویند؟!

پاسخ: همگی می‌دانیم که وضو یکی از مقدمات نماز است. در سوره مبارکه مائده می‌خوانیم:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ». (۱)

«ای افراد با ایمان هر گاه برای نماز به پا خاستید، صورت و دست‌های خود را تا آرنج بشوید و سر و پاها را تا کعبین (دو برآمدگی) مسح کنید».

در جمله نخست «فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ» لفظ «أیدی» به کار رفته که جمع «ید» به معنی دست است و با در نظر گرفتن دو مطلب روشن می‌شود که چرا باید دست‌ها را از بالا به پایین شست.

۱. کلمه «ید» در زبان عربی استعمالات مختلفی دارد و گاه صرفاً به انگشتان دست، گاه به انگشتان تا مچ، گاه به انگشتان تا آرنج، و بالأخره

ص: ۲۰۶

گاه به کل دست از سر انگشتان تا کتف، اطلاق می‌شود.

۲. مقدار واجب از شستن دست در وضو فاصله میان مرفق تا سر انگشتان است، لذا قرآن لفظ «إِلَى الْمِرْفَقِ» را به کار برده تا مقدار واجب را بیان کند.

نتیجه می‌گیریم: چون لفظ «ید» کاربردهای گوناگونی دارد، کلمه «إلی» در «إِلَى الْمِرْفَقِ» بیانگر مقداری از اجزاء عضو است که باید شسته شود یعنی باید دستها تا آرنج شسته شود نه کمتر و نه بیشتر و هرگز ناظر به «کیفیت» غسل و شستوی دست (که مثلاً از بالا به پایین صورت گیرد یا از پایین به بالا) نیست، اما کیفیت شستشو چگونه است؟ آن مربوط به عرف و عادت است و معمولاً از بالا به پایین می‌شویند.

فی‌المثل اگر پزشک دستور دهد پای بیمار را تا زانو بشوید، پای وی را از بالا به پایین می‌شویند، نه بالعکس یا اگر انسانی به رنگ کاری بگوید این اتاق را تا سقف رنگ کن، هیچ‌گاه از پایین دیوار آغاز نمی‌کند، بلکه از بالا شروع کرده تا به پایین برسد. از این رو، شیعه امامیه معتقد است که در هنگام وضو، صورت و دست‌ها را بایستی از بالا به پایین شست و خلاف آن را صحیح نمی‌داند. زیرا کلمه «تا» در زبان فارسی، و یا «إلی» در زبان عربی، در این موارد، ناظر به بیان مقدار محل عمل است نه کیفیت انجام آن.

گذشته از این، سیره ائمه اهل بیت، که عدل قرآنند، بیانگر کیفیت شستن است و آنان دست‌ها را از بالا به پایین می‌شستند.

ص: ۲۰۷

۲- مسح پا به جای شستن

اشاره

سؤال: چرا شیعیان به جای شستن، پاها را مسح می‌کنند؟

پاسخ: مسح پاها در وضو پشتوانه قرآنی و حدیثی دارد، اکنون هر دو را به صورت موجز بیان می‌کنیم: ظاهر آیه ششم سوره مائده حاکی از آن است که انسان نمازگزار به هنگام وضو دو وظیفه دارد: یکی شستن (در مورد صورت و دست) و دیگری مسح (در مورد سر و پاها). این مطلب از تقارن و مقایسه دو جمله زیر روشن می‌شود:

۱. «فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ»؛

۲. «وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ».

چنانچه ما این دو جمله را به فرد عرب زبانی که ذهن او مسبوق به اختلافات فقهی نباشد ارائه کنیم، بی‌تردید خواهد گفت که طبق این آیه وظیفه ما نسبت به صورت و دست، شستن؛ و نسبت به سر و پاها، مسح است.

از نظر قواعد ادبی، لفظ «أرجلكم» باید عطف بر کلمه «رؤسکم» باشد که نتیجه آن همان مسح پاهاست، و نمی‌توان آن را بر لفظ پیشین «وَأَيْدِيكُمْ» عطف کرد که نتیجه آن شستن پاها می‌باشد؛ زیرا لازمه آن

ص: ۲۰۸

این است که میان معطوف «وَأَرْجُلِكُمْ» و معطوفٌ علیه «وَأَيْدِيكُمْ» جمله معترضه‌ای «فَامَسَحُوا بِرُؤْسِكُمْ» قرار گیرد، که از نظر قواعد عربی صحیح نیست و گذشته از این مایه اشتباه در مقصود می‌باشد.

ضمناً در این قسمت (مسح کردن پاها) فرقی میان قرائت جزّ و قرائت نصب وجود ندارد و بر مبنای هر دو قرائت، کلمه «أَرْجُلِكُمْ» عطف بر کلمه «رُؤْسِكُمْ» است؛ با این تفاوت که اگر بر ظاهر رؤسکم عطف شود مجرور، و اگر بر محلّ آن عطف شود منصوب خواهد بود.

علمای امامیه در تحقیق مفاد آیه وضو بحث‌های گسترده‌ای دارند که طبری در مجمع البیان به برخی از آنها اشاره کرده است. (۱)

ریشه اختلاف

۱. سلطه‌ها و حکومت‌ها

ریشه اختلاف

بی تردید ظاهر آیه، حاکی از آن است که وظیفه نماز گزار به هنگام وضو، مسح پاهاست، و مفاد آیه، دو کلمه بیش نیست:

۱. غسلتان: شستن دستها و صورت.

۲. مسحتان: مسح بر سر و پاها.

هرگاه از ابن عباس در مورد کیفیت وضو می‌پرسیدند، او در پاسخ می‌گفت:

نَزَلَ الْقُرْآنُ بِالْمَسْحِ: وحی الهی بر مسح بر پا وارد شده است.

و نیز می‌گفت:

«مردم اصرار بر شستن کردند، در حالی که مسح فرمان داده است». (۲) ولی باید دید چگونه این اختلاف با ظهور آیه در مسح پدید آمد،

۱- مجمع البیان: ۱۶۳/۲-۱۶۷؛ الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف: ۱/ ۱۰-۴۰.

۲- الدر المنثور: ۳/ ۱-۴.

ص: ۲۰۹

از بررسی روایات و تاریخ تشریح وضو به دست می‌آید که دو عامل سبب پیدایش انحراف از ظاهر آیه شده است:

۱. سلطه‌ها و حکومت‌ها

سلطه‌ها و حکومت‌ها بیشترین تأثیر را در تغییر حکم مسح پاها داشتند، بالاخص حجاج بن یوسف که اصرار می‌ورزید باید پاها شسته شود، زیرا آلودگی پاهای نمازگزاران که غالباً پا برهنه بودند، بسیار ناراحت کننده بود.

انس بن مالک، از اصحاب پیامبر که عمری طولانی داشت، مدتی در کوفه زندگی می‌کرد. به وی خبر دادند که حجاج می‌گوید: فَاغْيِثُوا بَطُونَهِمَا وَظَهْرَهُمَا: ظاهر و باطن، پاها را بشویند، وقتی وی این جمله را شنید، سخت شورید و گفت: صَدَقَ اللَّهُ وَكَذَّبَ الْحِجَّاجُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: «وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ». (۱)

دعوت مردم بر شستن پا از طرف اموی‌ها بسیار جدی و سرسختانه بود به گونه‌ای که فقیهان معاصر، جرأت مخالفت نداشتند. احمد بن حنبل از اصحاب رسول خدا از ابومالک اشعری نقل می‌کند که وی به بستگان خود گفت: همدیگر را خبر کنید تا من نماز رسول خدا را برای شما بخوانم، وقتی همگان گرد آمدند، وی گفت: در میان شما بیگانه‌ای نیست؟ گفتند: خیر، وی ظرف آبی طلبید، پس از شستن دهان و بینی، سه بار صورت و دست‌ها را شست، آنگاه بر سر و روی پا مسح کشید و نماز گزارد. (۲)

۱- تفسیر طبری: ۸۲/۶، تفسیر قرآن ابن کثیر: ۲/۲۰.

۲- مسند احمد: ۵/۳۴۲؛ معجم کبیر طبرانی: ۳/۲۸، شماره ۳۴۱۲.

۲. تقدیم مصلحت اندیشی بر ظهور آیه

۲. تقدیم مصلحت اندیشی بر ظهور آیه

تقدیم مصلحت بر نص قرآنی و حدیث پیامبر، اساس بسیاری از بدعت‌ها است و ما به قسمتی از آنها در کتاب خاصی به نام «بدعت» اشاره کرده‌ایم، اتفاقاً همین نظریه، انگیزه عدول از مسح و روی آوردن به غسل شده است.

ابوبکر رازی، معروف به جصاص (-) در کتاب «احکام القرآن» می‌نویسد: آیه وضو از نظر وجوب مسح یا غسل، مجمل است، لازمه احتیاط این است که پاها شسته شود؛ زیرا در این صورت، هر دو احتمال انجام می‌گیرد. (۱) ادعای اجمال در آیه با هدف آن که در مقام بیان وظیفه است، سازگار نیست؛ به علاوه اگر بنا بر احتیاط باشد، باید دوباره وضو گرفته شود، زیرا ماهیت مسح با غسل متفاوت است.

مؤلف «المنار» از جمله کسانی است که ظهور آیه در لزوم مسح بر پا را انکار نمی‌کند، ولی از طرف دیگر می‌گوید: تر کردن پاهای کثیف و آلوده چه سودی دارد؟! (۲) او از یک نکته غفلت کرده که آیه وضو تنها از آن بدوی‌ها و انسان‌های غیر نظیف نیست، بلکه وحی الهی شهری و بدوی را همزمان شامل می‌شود و این نور الهی تا روز رستاخیز تابنده است.

جا دارد از مؤلف المنار بپرسیم: مسح بر سر، با یک انگشت (که شافعی آن را کافی می‌داند)، چه سودی دارد؟ به چه دلیل یکی از آن دو، جایز و عقلانی و دیگری نامشروع معرفی می‌شود؟ گذشته از این، وضو تنها نظافت نیست بلکه آمیخته با عبادت است، نظیف‌ترین افراد باید

۱- احکام القرآن: ۲/ ۳۴۶.

۲- المنار: ۶/ ۲۳۴.

ص: ۲۱۱

برای نماز وضو بگیرند، و انسان غیر نظیف هم باید ابتدا پاها را بشوید و سپس وضو بگیرد. تا این جا گفتگوی ما مربوط به آیه‌ای از قرآن بود، اکنون دلایل مسح را در روایات مطرح می‌کنیم:

روایات مسح از پیامبر گرامی

شاید برخی تصور کنند که در کتب اهل سنت، روایتی از پیامبر درباره لزوم مسح بر پا وارد نشده است، در حالی که با یک بررسی، بیش از سی روایت یافتیم که بسیاری از آنها بیانگر وضوی رسول خدا و اصحاب او است. دلالت روشن آیه وضو بر لزوم مسح و روایات چشم گیر در این مورد، ایجاب می‌کند که فقیهان اهل سنت در این مسأله تجدید نظر کنند و از این طریق گامی به سوی وحدت در رفتار بردارند و در این مورد از گروه کثیری از بزرگان صحابه و تابعان که وضوی آنان بر اساس مسح بر پا بود، پیروی کنند، اکنون اسامی برخی از آنان را در این جا می‌آوریم:

۱. امام علی بن ابی طالب (ع) فرمود: «

رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَمْسَحُ ظَاهِرَهُمَا» (۱).

۲. جابر بن عبدالله گوید: امام محمد بن علی بن الحسین (ع) - معروف به باقرالعلوم که عظمت و جلالت علمی و فقاهاست او مورد اتفاق همگان است (۲) - به من فرمود:

«امسح علی رأسک وَقَدَمَکَ»، «بر سر و پاهایت مسح بکش». (۳)

۳. بسر بن سعید می‌گوید: عثمان وضو گرفت و بر سر و پاها سه بار

۱- مسند احمد: ۱/ ۱۵۳، شماره ۷۳۹، و ص ۱۸۳ شماره ۹۱.

۲- تذکره الحفاظ: ۱/ ۱۲۴.

۳- تفسیر طبری: ۶/ ۸۲.

ص: ۲۱۲

مسح کشید و گفت: رسول خدا این چنین وضو می گرفت. (۱) ۴. حمران بن أبان- غلام عثمان- از او نقل می کند: پیامبر خدا پس از شستن صورت و دست، بر سر و پاها مسح می کشید. (۲) ۵. عبدالله بن زید مازنی، معروف به ابن عماره می گوید: پیامبر وضو گرفت و «مسح رأسه ورجلیه»؛ سر و پاهایش را مسح کشید. (۳) ۶. عبدالله بن عباس، پیوسته می گفت: إِنَّ الْوُضُوءَ غَسْلَتَانِ وَمَسْحَتَانِ. (۴) ۷. عامر الشعبي، می گفت: اساس وضو را دو شستن و دو مسح کشیدن تشکیل می دهد و لذا در تیمم بدل از وضو، مواضع شستن برای تیمم محفوظ مانده و جایگاه مسح الغاء شده است. (۵) ۸. رفاعه بن رافع از اصحاب رسول خدا، از آن حضرت چنین نقل می کند: پیامبر بر سر و پاها، تا دو برآمدگی مسح می کشید. (۶) ۹. ابو مالک اشعری، صحابی رسول خدا، به عشیره خود وضوی رسول خدا را آموزش داد و در پایان بر روی پاها مسح کشید. (۷) ۱۰. رفاعه بن رافع، صحابی رسول خدا، از آن حضرت نقل می کند که فرمود:

«نماز هیچ یک از شما پذیرفته نمی شود تا وضوی کامل بگیرد، صورت و دستها را بشوید و سر و پاها را تا دو برآمدگی مسح کند». (۸)

۱- مسند احمد: ۱/ ۱۰۹، حدیث ۴۸۹.

۲- کنز العمال: ۹/ ۴۳۶، شماره ۲۶۸۶۳.

۳- کنز العمال: ۹/ ۴۵۱، حدیث ۲۶۹۲۲.

۴- تفسیر طبری: ۶/ ۸۲.

۵- تفسیر طبری: ۶/ ۸۲.

۶- سنن ابن ماجه: ۱، حدیث ۴۶۰؛ سنن نسائی: ۲/ ۲۲۶.

۷- مسند احمد: ۵/ ۳۴۲.

۸- مستدرک حاکم: ۱/ ۲۴۱.

ص: ۲۱۳

ما از میان اعلام صحابه و تابعان به ذکر ده نفر اکتفا کردیم، اسامی شخصیت‌هایی که مسح بر سر را از پیامبر و بزرگان صحابه و تابعان نقل کرده‌اند، در کتاب «الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف»، ج ۱، ص ۵۶-۹۵ وارد شده است.

ص: ۲۱۴

۳- «حَيَّ عَلِيَّ خَيْرُ الْعَمَلِ» در اذان

سؤال: چرا شیعیان در اذان و اقامه، ذکر «حَيَّ عَلِيَّ خَيْرُ الْعَمَلِ» را اضافه می‌کنند؟!

پاسخ: در اذان شیعه، پس از «حَيَّ عَلِيَّ الْفَلَاحِ»، دوبار «حَيَّ عَلِيَّ خَيْرُ الْعَمَلِ» گفته می‌شود. در روایات ائمه اهل بیت (ع) این جمله جزو اذان معرفی شده است، در حالی که در اذان کنونی اهل سنت چنین جمله‌ای نیست. اکنون باید دید ریشه این اختلاف کجا است و چگونه این جمله از اذان حذف شده است.

یادآور می‌شویم که در عصر خلیفه دوم، «مصلحت اندیشی» رواج بیشتری داشت، چه بسا مصلحت‌اندیشی، بر حکم خدا در قرآن و سنت مقدم شمرده می‌شد.

از باب نمونه، در عصر پیامبر و عصر خلیفه نخست و حتی بخشی از خلافت خلیفه دوم، سه طلاق در یک مجلس، تنها یک طلاق محسوب می‌شد، امّا در نیمه دوم خلافت خلیفه دوم این حکم دگرگون گشت و سه طلاقه کردن زن در یک مجلس، سه طلاق واقعی تلقی گردید و هر نوع رجوع از شوهر سلب شد. (۱)

۱- تفسیر این بخش را در کتاب «الاعتصام بالکتاب والسنه» قرائت بفرمایید، ص ۱۷۵ تا ۲۱۰ و در این مطلب میان مورخان و محدثان اتفاق نظر هست؛ به صحیح مسلم: ۴، باب الطلاق الثلاث، حدیث ۱، ۳؛ سنن بیهقی: ۳۳۹/۷؛ الدر المنثور: ۲۷۹/۱ مراجعه شود.

ص: ۲۱۵

در ادامه ثابت خواهیم کرد که حذف «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ» از فصول اذان، در عصر خلیفه دوم رخ داده است. بررسی تاریخ اذان و اقامه به روشنی ثابت می‌کند که جمله «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ» از فصول قطعی اذان بوده است و مؤذنان در عصر پیامبر و مدتی پس از آن حضرت، این جمله را ضمن فصول دیگر می‌گفتند. سپس به علت و یا عللی از اذان حذف گردید. الف. سید مرتضی می‌گوید: علمای اهل سنت نقل کرده‌اند که در برخی سال‌های رسالت، جمله «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ»، گفته می‌شد ولی بعداً نسخ شده است. (۱) ب. ابن عربی در فتوحات می‌گوید: در جنگ خندق، آنگاه که صحابه پیامبر خندق می‌کنند، چون وقت نماز فرا رسید، یک نفر از آنان ندا سر داد: «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ» و از آن زمان سنت حسنه شد. (۲) ج. شرف الدین معروف به سیاهی (متوفای ۱۲۲۱) در کتاب «الروض النضیر» می‌گوید: صحیح آن است که اذان با «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ» تشریح شده است، گذشته بر این همگان اتفاق نظر دارند بر این که در روز خندق، این جمله جزو اذان بوده است. (۳) د. سه طایفه بزرگ امامیه، زیدیه و اسماعیلیه که پیرو مکتب اهل بیت هستند، آن را جزو اذان می‌دانند. (۴) اکنون به برخی از روایات در این مورد اشاره می‌کنیم:

۱. متقی هندی در کنز العمال از معجم طبرانی نقل می‌کند: کان بلال یؤذن بالصبح فیقول: «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ» (۵): بلال در اذان صبح

۱- الانتصار: ۱۳۷، باب وجوب قول «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ».

۲- الفتوحات المکیه: ۴۰۰ / ۱.

۳- الروض النضر: ۵۴۲ / ۱.

۴- حافظ علوی در کتاب الاذان به «حَيَّ عَلَيَّ خَيْرَ الْعَمَلِ»: ۹۱.

۵- کنز العمال: ۳۴۲، ح ۲۳۱۷۴.

ص: ۲۱۶

«حَى عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ» می گفت.

۲. حافظ علوی زیدی (۳۶۷-۴۴۵) در رساله خاص خود به نام «الأذان بحی علی خیر العمل» به طور مسند از «ابی محذوره» صحابی رسول خدا نقل می کند که پیامبر به وی اذان آموخت و یکی از فصول آن «حَى عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ» بود. (۱) و سیره نویسان اتفاق نظر دارند که پیامبر اذان را پس از بازگشت از جنگ «حنین» به وی آموخت. (۲) و غزوه حنین در اواخر سال هشتم هجری، پس از فتح مکه رخ داد و این حاکی است که این فصل از اذان تا آن روز، جزو این فریضه الهی بوده است. این دو نمونه از روایاتی است که بیانگر وجود این فصل از اذان در عصر رسول خدا بوده است. در دو رساله بسیار محققانه که به قلم فاضلانۀ دو عالم زیدی نگارش یافته است به نام‌های الأذان بحی علی خیر العمل، نگارش حافظ علوی زید (۷۲-۴۴۵). الاعتصام بحبل الله، تألیف امام قاسم بن محمد الزیدی (م ۱۰۲۹)؛ از شخصیت‌های بزرگی از صحابه و تابعان نقل شده که همگی در اذان و اقامه خود ملتمز به گفتن این فصل از اذان بودند. ذکر اسامی و گفته‌های آنان، در این مختصر نمی گنجد و محققان می توانند به این دو کتاب مراجعه فرمایند. بنابراین، نباید در اصل مشروعیت این فصل از اذان شک کرد. در واقع کسانی که آن را از فصول اذان حذف کرده‌اند، باید علت آن را بیان کنند. متأسفانه این کار جز «مصلحت اندیشی شخصی» دلیل دیگری نداشته است.

۱- الأذان بحی علی خیر العمل: ۲۶، ۲۷، ۲۹ و الاعتصام بحبل الله تألیف الإمام قاسم بن محمد الزیدی المتوفی عام ۱۰۲۹، نشر مطابع الجمعیه عمان.

۲- مسند احمد: ۳/ ۴۰۸.

ص: ۲۱۷

حافظ علوی در کتاب «الأذان بحیّی عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ» به سندی از «حسن بن یحیی بن الحسین بن زید بن علی» نقل می‌کند که آل رسول خدا بر وجود آن در اذان اتفاق نظر دارند و مؤذنان در عصر ابوبکر نیز به همین شیوه اذان می‌گفتند، امّا وقتی عمر زمام خلافت را به دست گرفت، گفت: «دعوا حیّی عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ لثَلَاثًا- یشتغل الناس عن الجهاد فکان أول من ترکها». (۱) «گفتن حیّی عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ را ترک کنید تا مردم به بهانه این که نماز بهترین عمل است، جهاد را ترک نکنند». او (عمر) نخستین فردی بود که این فصل از اذان را ترک کرد».

محقق شهیر، سعدالدین تفتازانی (۷۱۲-۷۹) در شرح مقاصد؛ و متکلم معروف اشعری به نام علاء الدین قوشجی (متوفای ۸۷۹) می‌گویند: عمر بن خطاب نسبت به سه چیز هشدار داد و گفت:

«سه چیز در عهد رسول خدا رسمیت داشت و من از آنها باز می‌دارم، و انجام دهنده آن را مؤاخذه می‌نمایم: ۱. متعه زنان، ۲. متعه حج، ۳. گفتن حیّی عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ». (۲) مصححت اندیشی خلیفه، علاوه بر این که نوعی اجتهاد در مقابل نص به شمار می‌آید، تنها می‌تواند برای خود او حجت باشد نه برای دیگران و آیندگان. اگر آیندگان از حقیقت امر آگاه شدند، باید سنت را بر بدعت مقدم بدانند، به ویژه آن که ملاک دگرگون گردیده است و دیگر جهادی بر ضد کفر و شرک نیست.

از آنجا که تثبیت چنین بدعتی کار آسانی نبود، تنی چند از بزرگان بر این نهی ارزش قائل نشده و همچنان به هنگام اذان این جمله را می‌گفتند.

برهان الدین حلبی (۹۷۵-۱۰۴۴) در سیره خود می‌نویسد: عبدالله

۱- الأذان بحیّی عَلِيٍّ خَيْرُ الْعَمَلِ: ۲۹.

۲- شرح مقاصد: ۲۸۳۵، شرح تجرید قوشجی: بحث امامت.

ص: ۲۱۸

ابن عمر و علی بن الحسین در اذان پس از «حَيَّ عَلِيَّ الْفَلَاحِ» جمله «حَيَّ عَلِيَّ خَيْرِ الْعَمَلِ» می‌گفتند (۱) و از آنجا که گفتن این جمله نوعی شعار مخالفت بود، پیوسته در طول تاریخ، موافق و مخالف از آن بهره می‌گرفتند.

در انتفاضه حسنی‌ها، آنگاه که حسین بن علی بن حسن (صاحب فخ) بر مدینه مسلط شد، عبد الله بن حسن أفضس بر بالای مناره‌ای که روی مرقد پیامبر گرامی است، قرار گرفت و به مؤذن گفت: بگو: «حی علی خیر العمل» مؤذن نیز این جمله را به زبان راند. (۲)

و نیز در دولت آل بویه که تمایلات شیعی داشتند، شعار شیعیان بغداد در اذانها جمله «حَيَّ عَلِيَّ خَيْرِ الْعَمَلِ» بود، آنگاه که سلجوقی‌ها روی کار آمدند این شعار ممنوع گردید، و شگفت این است که فرمان دادند در اذان صبح، جمله «الصلاة خیر من النوم» را بگویند، و این جریان در سال ۴۴۸ رخ داد. (۳)

۱- سیره حلبی: ۳۰۵ / ۲.

۲- مقاتل الطالبيين: نگارش ابوالفرج اصفهانی ۲۸۴-۳۵۶، ۴۴۶، چاپ دار المعرفه.

۳- سیره حلبی: ۳۰۵ / ۲.

۴- شهادت به ولایت علی (ع)

سؤال: چرا شیعیان در اذان بر ولایت علی (ع) شهادت می‌دهند؟

پاسخ: شیعیان در اذان پس از شهادت بر رسالت پیامبر گرامی، بر ولایت امیرمؤمنان علی بن ابی طالب (ع) گواهی می‌دهند، و این مسأله در تمام بلاد شیعی مشاهده می‌شود، در این باره توضیح چند نکته ضروری است:

۱. تمامی فقهای شیعه بر این نکته اتفاق نظر دارند که شهادت ثلثه «شهادت بر ولایت علی (ع)» جزو اذان نیست و لذا هنگامی که فصول اذان را می‌شمارند، آن را هجده فصل بیشتر نمی‌دانند که عبارتند از:

۴ تکبیر، ۲ بار شهادت بر وحدانیت خدا، ۲ بار شهادت بر رسالت پیامبر، ۲ بار «حیّ علی الصلاة»، ۲ بار «حیّ علی الفلاح»، ۲ بار «حیّ علی خیر العمل»، ۲ تکبیر و ۲ بار تهلیل و این سخنی است که فقهای شیعه جملگی بر آنند.

۲. اگر فردی شهادت سوم را به عنوان جزئی از اذان بگوید، کار حرامی مرتکب شده و گناه کرده است.

۳. شهادت سوم در اذان، بدون قصد جزئیت جایز و یا مستحب است و این استحباب، دو مبنا دارد:

الف: علی (ع) به حکم قرآن و حدیث رسول گرامی، ولی

ص: ۲۲۰

خداست.

ب: امام صادق (ع) فرمود: هر گاه به رسالت پیامبر شهادت دادید، بر ولایت علی (ع) نیز گواهی دهید.

در اثبات اصل نخست و این که علی (ع) ولی خداست، گذشته از حدیث متواتر غدیر و روایات متواتر که پیامبر گرامی کراراً

فرموده است: یا علیُّ أنت ولیُّ کلِّ مؤمن بعدی، (۱) قرآن مجید نیز بر ولایت علی (ع) تصریح کرده است، آنجا که می‌فرماید:

«إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ * وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ». (۲)

«تنها ولی و سرپرست شما خداست و پیامبر او و آنها که ایمان آورده‌اند؛ همانها که نماز را برپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند و کسانی که ولایت خدا و پیامبر او و افراد با ایمان را بپذیرند، حزب و جمعیت خدا پیروز است».

مفسران اتفاق نظر دارند که این آیه در حق امیرمؤمنان علی (ع) وارد شده است، آنگاه که فقیری وارد مسجد شد و از مردم درخواست کمک کرد و حضرت که در حال رکوع بود، با انگشت خود به فقیر اشاره کرد که انگشت را از دست او بگیرد و در آن هنگام دو آیه یاد شده فرود آمد.

مدارک نزول این حدیث فزونتر از آن است که در اینجا ذکر شود،

۱- کنز العمال: ۶/ ۳۹۶، حدیث ۶۰۴۸.

۲- مائده/ ۵۵-۵۶.

ص: ۲۲۱

امّا به عنوان نمونه به چند مورد در پاورقی اشاره می‌کنیم. (۱) بدین ترتیب، با توجه به آیه مذکور و آیات و روایات متعدد دیگر، آشکار می‌گردد که امیرمؤمنان (ع) ولی و سرپرست مؤمنان از جانب خدا است.

در خصوص نکته دوم نیز قاسم بن معاویه، از اصحاب امام صادق و کاظم، از آن حضرت چنین نقل کرده است: «هر گاه کسی از شما به وحدانیت خدا و رسالت پیامبر گواهی داد، برای تکمیل شهادت به ولایت علی (ع) نیز گواهی دهد». (۲) بنابراین آنچه گفته شد، احدی از شیعیان آن را به عنوان جزئی از اذان نمی‌گوید و حتی برخی در اقامه برای اینکه از دیگر اجزا تمیز داده شود، فقط یک بار آن را می‌گویند و در این صورت مشکلی در این مورد نخواهد بود.

۱- تفسیر طبری: ۸۶/۶؛ ابو بکر جصاص: أحكام القرآن: ۲/۵۴۲؛ ابوالحسن واحدی نیشابوری در اسباب النزول: ۱۴۸؛ زمخشری در کشاف: ۱/۴۲۲ و مرحوم علامه امینی نزول آیه را در حقّ علی ابن ابی طالب علیه السّلام از ۶۶ منبع سنی نقل کرده است، حتّی حسان بن ثابت که در واقعه حاضر بود، چند بیتی درباره این رویداد گفت که یکی را یادآور می‌شویم:

فأنت الذی أعطیت إذ أنت راکع فدتک نفوس القوم یا خیر راکع

تو کسی هستی که در حال رکوع بخشیدی.

ارواح دیگران فدای تو گردد، ای بهترین رکوع کننده.

۲- احتجاج طبرسی: ۸۳.

ص: ۲۲۲

۵- شیعیان و نماز با دست باز**اشاره**

سؤال: چرا شیعیان با دست باز نماز می‌خوانند؟

پاسخ: قرار دادن دست راست بر روی دست چپ در نماز (دست بسته نماز خواندن) از اموری است که استحباب آن بین فقهای سه مذهب از مذاهب چهارگانه اهل سنت مشهور است:

حنفی‌ها می‌گویند: روی هم گذاشتن دست‌ها در نماز، سنت است و واجب نیست، و برای مرد بهتر است که کف دست راستش را بر پشت دست چپ، زیر ناف قرار دهد، و زن دست‌ها را بر سینه‌اش بگذارد.

شافعی‌ها می‌گویند: گذاشتن دست روی یکدیگر، در نماز، برای مرد و زن سنت است و بهتر است که کف دست راست را بر پشت دست چپ زیر سینه و بالای ناف به سمت چپ قرار دهد.

حنبل‌ها می‌گویند: گذاشتن دست‌ها روی هم، سنت است و بهتر است که کف دست راست را بر پشت دست چپ نهاده، زیر ناف قرار دهند.

فرقه مالکیه بر خلاف سه مذهب فوق می‌گویند: آویختن دست‌ها در نمازهای واجب، مستحب است، قبل از مالکی‌ها نیز جماعتی همین قول را گفته‌اند که از آن جمله‌اند: عبدالله بن زبیر، سعید بن مسیب، سعید بن جبیر، عطاء، ابن جریح، نخعی، حسن بصری، ابن سیرین و جماعتی از فقها.

از امام اوزاعی منقول است که نماز گزار، بین آویختن دست‌ها یا

ص: ۲۲۳

روی هم قرار دادن آنها مخیر است. (۱) اما مشهور بین شیعه امامیه آن است که قرار دادن دست‌ها روی یکدیگر در نماز، حرام، و موجب بطلان نماز است و به ندرت از فقهای شیعه کسی قائل به کراهت شده، مانند ابو الصلاح حلبی در کافی. (۲)

کیفیت نماز پیامبر

اشاره

با این که به جز مالکی‌ها، مذاهب دیگر اهل سنت، قرار دادن دست چپ بر دست راست در نماز را جایز شمرده‌اند و درباره این مسأله سخن بسیار گفته‌اند، با این حال دلیل قانع کننده‌ای حتی بر جواز آن ندارند، چه رسد بر استحباب. بلکه می‌توان ادعا کرد که دلایلی بر خلاف ادعای آنان وجود دارد و روایاتی که از فریقین (شیعه و سنی) بیانگر طریقه نماز گزاردن رسول اکرم است، از گذاشتن دست‌ها بر یکدیگر سخنی به میان نیاورده است و امکان ندارد که پیامبر امر مستحبی را در طول حیات خود (یا بخشی از آن) ترک نماید. اکنون سه نمونه از این روایات، دو مورد از طریق اهل سنت و دیگری از طریق شیعه امامیه را ذکر می‌کنیم که هر دو روایت، چگونگی نماز پیامبر را بیان می‌کند و در هیچ‌یک کوچکترین اشاره‌ای به روی هم قرار دادن دست نشده، چه رسد به چگونگی آن:

الف: حدیث ابی حمید ساعدی

حدیث ابی حمید ساعدی را برخی از محدثان (سنی) روایت کرده‌اند و ما از کتاب سنن بیهقی نقل می‌کنیم که گفت: او رو به

-
- ۱- محمد جواد مغنیه: الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۱۱۰، وملاحظه شود «رساله مختصره السدل» از دکتر عبدالحمید، ص ۵.
  - ۲- محمد حسن نجفی، جواهر الکلام: ۱۱/۱۵-۱۶.

ص: ۲۲۴

اصحاب پیامبر کرد و گفت: من داناترین شما به نماز رسول خدا هستم. گفتند: به چه سبب؟ زیرا تو نه بیش از ما پیرو آن حضرت بوده‌ای و نه افزونتر از ما مصاحبتش کرده‌ای. گفت: چرا، گفتند: پس (کیفیت نماز آن حضرت را) بر ما عرضه کن. ابو حمید گفت: رسول خدا هر گاه می‌خواست به نماز بایستد، دست‌ها را تا برابر شانه‌هایش بالا می‌برد، سپس تکبیر می‌گفت و هنگامی که همه اعضایش به حال اعتدال در جای خود قرار می‌گرفت به قرائت می‌پرداخت، آنگاه تکبیر می‌گفت و دست‌ها را تا برابر شانه بالا می‌برد، پس از آن به رکوع می‌رفت و دو کف دست را بر زانوها می‌گذاشت و در حال اعتدال که نه سرش را بالا می‌گرفت و نه پایین می‌انداخت، رکوع را انجام می‌داد. سپس از رکوع سر بلند می‌کرد (می‌ایستاد) و می‌گفت: *سمع الله لمن حمده*. آنگاه دست‌ها را تا برابر شانه‌ها بالا می‌برد و تکبیر می‌گفت، سپس (برای سجده) متوجه زمین شده و دست‌هایش را (در سجده) از پهلوهایش جدا می‌گرفت، آنگاه سر از سجده برمی‌داشت و پای چپش را خم می‌کرد و بر آن می‌نشست. انگشتان پاهایش را در سجده باز می‌نمود و سجده دوم را نیز همین گونه انجام می‌داد و پس از سجده، تکبیر می‌گفت، سپس پایش را خم کرده بر آن می‌نشست در حالی که هر عضوی به حال اعتدال قرار می‌گرفت. رکعت بعدی را هم به همین کیفیت انجام می‌داد و پس از دو رکعت در حال قیام تکبیر می‌گفت و دست‌هایش را تا برابر شانه‌ها بالا می‌برد همانگونه که تکبیر افتتاحیه را انجام می‌داد و در بقیه نمازش نیز همین‌طور عمل می‌کرد تا به سجده آخر. پس از آن سلام می‌گفت، پای چپ را عقب قرار می‌داد و بر سمت چپ بر وَرَك (۱) می‌نشست.

۱- تورک عبارت است از این که انسان در حال نشستن بر روی پای چپ بنشیند، و روی پای راست را بر کف پای چپ قرار دهد.

ص: ۲۲۵

همه گفتند: ابوحمید راست گفت، رسول خدا بدین گونه نماز می‌گزارد. (۱) این بود حدیثی در مقام بیان کیفیت نماز رسول خدا که از طریق اهل سنت روایت شده که وجه دلالت آن را دانستیم. اکنون به حدیثی که شیعه امامیه روایت کرده توجه کنید:

ب: حدیث حمّاد بن عیسی

حمّاد بن عیسی از امام جعفر صادق* روایت کرده که آن حضرت فرمود: چه قدر ناپسند است برای مردی که ۶۰ یا ۷۰ سال از عمرش بگذرد و یک نماز با شرایط کامل انجام نداده باشد. حمّاد گفت: (از این سخن امام*) در دلم احساس حقارت کردم و عرض کردم: فدایت شوم، نماز را (با شرایط کامل) به من تعلیم فرما.

پس ابو عبدالله* (جعفر بن محمد) راست قامت رو به قبله ایستاد و دست‌هایش را با انگشتان بسته بر روی رانهایش انداخت و پاهایش را نزدیک به هم به فاصله سه انگشت باز قرار داد و انگشتان پاهایش همه رو به قبله بود و آنها را از قبله منحرف نمی‌کرد و با خشوع و فروتنی تمام بود، پس تکبیر گفت و سوره حمد و قل هو الله احد را با ترتیل قرائت کرد، سپس به اندازه نفس کشیدنی در حال قیام صبر کرد و پس از آن تکبیر گفت در حالی که هنوز ایستاده بود، آنگاه به رکوع رفت و دو کف دستش را با انگشتان باز روی کاسه زانوهایش قرار داد و زانوها را به عقب داد تا پشتش صاف شد به طوری که اگر قطره‌ای آب یا روغن بر پشتش ریخته می‌شد به واسطه راست بودن پشتش به هیچ طرف مایل نمی‌گشت، امام گردنش را (در رکوع) راست گرفت و

۱- سنن بیهقی: ۷۲/۲، ۷۳، ۱۰۱، ۱۰۲؛ سنن ابی داود: ۱۹۴/۱، باب افتتاح الصلوة، حدیث ۷۳۰-۷۳۶؛ سنن ترمذی: ۹۸/۲، باب صفة الصلوة.

ص: ۲۲۶

چشمانش را بست و سه مرتبه با ترتیل تسبیح (سبحان رَبِّ العظیم و بحمده) گفت، سپس راست قامت ایستاد و چون کاملاً به حال قیام درآمد، گفت: «سمع الله لمن حمده» و بعد از آن در همان حال قیام، تکبیر گفت و دستها را تا مقابل صورت بالا آورد، و آنگاه به سجده رفت و دستهایش را قبل از زانوهای بر زمین گذاشت و سه مرتبه گفت: سبحان رَبِّی الأعلی و بحمده، و (در سجده) عضوی از بدنش را بر عضو دیگر نگذاشت و بر هشت موضع سجده کرد: پیشانی، دو کف دست، دو کاسه زانو، دو انگشت ابهام پا، و بینی، (گذاشتن هفت موضع در سجده بر زمین واجب و گذاشتن بینی بر خاک سنّت است که ارغام نامیده می‌شود). سپس سر از سجده برداشت و هنگامی که راست نشست، تکبیر گفت و ساق پای چپ را خم کرده، روی آن نشست و پشت پای راستش را بر کف پای چپش گذاشت و گفت: «أستغفر الله رَبِّی و أتوب إليه»، و در همان حال نشسته تکبیر گفت و بعد سجده دوم را مانند سجده اول بجا آورد و همان ذکر تسبیح را در سجده دوم نیز گفت و از عضوی از بدنش برای عضو دیگر در رکوع و سجود کمک نگرفت و در حال سجده دست‌هایش را به صورت بال از بدنش جدا گرفت و ذراع دستها را بر زمین نگذاشت و بدین ترتیب دو رکعت نماز بجا آورد.

سپس فرمود: ای حَمَّاد، این گونه نماز بخوان، و در نماز به هیچ سویی التفات مکن و با دست‌ها و انگشتانت بازی مکن و آب دهان به راست و چپ یا پیش رویت مینداز. (۱) چنان که ملاحظه می‌شود هر دو روایت در صدد بیان کیفیت نماز واجب است و در هیچکدام کوچکترین اشاره‌ای به روی هم گذاشتن دست‌ها نشده است، زیرا اگر گرفتن دست سنّت بود، امام صادق* در

۱- شیخ حرّ عاملی: وسائل الشیعه، ۴، باب ۱ از ابواب افعال نماز، حدیث ۱، و باب ۱۷، حدیث ۱ و ۲.

ص: ۲۲۷

بیان خود آن را ترک نمی‌کرد و حال این که آن حضرت با عمل خود، نماز رسول خدا را برای ما مجسم می‌کرد، چون او از پدرش امام باقر* و امام باقر* از پدرانش و آنها از امیرمؤمنان* و او از رسول اعظم صلوات الله علیهم اجمعین گرفته‌اند. بنابراین، دست روی دست گذاشتن در نماز بدعت است؛ زیرا گرفتن دست در واقع داخل کردن چیزی است در شریعت که از شریعت نیست.

ج. آموزش نماز به کسی که نماز صحیح نمی‌خواند

در میان محدثان اهل سنت حدیثی است به نام «حدیث المسیء صلاته» یعنی حدیث کسی که نماز خود را صحیح نمی‌خواند، در این حدیث چنین آمده است:

ابوهریره می‌گوید: پیامبر وارد مسجد شد، مردی نیز وارد مسجد شد و نماز گزارد، سپس به حضور پیامبر آمد و سلام کرد. پیامبر سلام او را پاسخ گفت و فرمود: برگرد و دو مرتبه نماز بخوان، رفت و نماز گزارد و به سوی پیامبر بازگشت، پیامبر نیز فرمود: برگرد باز نماز بگزار، این کار سه بار تکرار شد، سرانجام آن مرد عرض کرد: سوگند به خدایی که تو را به حق مبعوث کرده است، من جز آنچه انجام می‌دهم، چیزی نمی‌دانم، چه بهتر که نماز را به من بیاموزی.

در این هنگام پیامبر فرمود: هرگاه به نماز ایستادی تکبیر بگو، سپس آنچه از آیات قرآن می‌دانی، بخوان، سپس رکوع کن به گونه‌ای که بدنت آرام گردد، آنگاه پیامبر دیگر اجزا و شروط نماز را به او می‌آموخت (۱) و هیچ اشاره‌ای به گذاردن دست راست بر دست چپ نمی‌کند، در حالی که اگر این کار واجب و یا مستحب مؤکد بود، از گفتن آن خودداری نمی‌کرد.

۱- صحیح بخاری، ج ۱، ص ۱۸۹، شماره ۷۹۳؛ صحیح مسلم: ۱۱ / ۲.

ص: ۲۲۸

نظر ائمه اهل بیت

با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، روشن گردید که سنت بودن دست روی دست گذاشتن در نماز ثابت نشده است، بدین جهت می‌بینیم که ائمه اهل بیت از این عمل (گرفتن دست در نماز)، احتراز می‌کردند و آن را از افعال مجوس در مقابل پادشاه می‌دانستند.

محمد بن مسلم از امام جعفر صادق یا امام محمد باقر روایت کرده، می‌گوید: به آن حضرت عرض کردم: حکم کسی که دستش را در نماز بر دست دیگر می‌گذارد، چیست؟ فرمود: این عمل، تکفیر است و نباید انجام شود. (تکفیر به معنی تعظیم در مقابل پادشاهان است).

زراره از حضرت امام محمد باقر* روایت کرده که فرمود: بر تو باد توجه به نماز، و در نماز تکفیر مکن (دستهایت را بر هم مگذار)، زیرا مجوس این عمل را انجام می‌دهند.

صدوق به سندی از امیر مؤمنان علی* روایت کرده که آن حضرت فرمود: مسلمان دستهایش را در نماز جمع نمی‌کند و در حالی که در مقابل خدای عزّ و جلّ ایستاده است، تشبّه به اهل کفر (یعنی مجوس) نمی‌ورزد. (۱) در خاتمه یادآوری می‌کنیم که آقای دکتر علی سالوس بعد از نقل نظریات و فتاوی‌های فقهای شیعه و سنی، (در مورد نهادن دست‌ها بر یکدیگر در حال نماز) به کسانی که دست روی دست گذاشتن را حرام می‌دانند حمله کرده و می‌گوید: «کسانی که قائل به حرمت و مبطل بودن این عمل هستند یا تنها آن را حرام می‌دانند، به واسطه تعصب مذهبی، بین

۱- شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه: ۴، باب ۱۵ از ابواب قواطع الصّلاة، حدیث ۱، ۲ و ۷.

ص: ۲۲۹

مسلمین اختلاف و تفرقه ایجاد می‌کنند». (۱) جا دارد از ایشان پرسیده شود: اگر تلاش و بررسی و تحقیق در کتاب و سنت، شیعه را به این نتیجه رسانده که گرفتن دست در نماز، امری است که بعد از نبی اکرم پیدا شده و مردم در زمان خلفا به آن امر می‌شدند، گناه شیعه چیست؟ و در این صورت هر کس گمان کند که آن عمل جزئی از نماز است چه واجب باشد یا مستحب، تحقیقاً در دین امری را بدعت نهاده که از دین نیست. آیا جزای کسی که در کتاب و سنت اجتهاد و تحقیق نماید این است که با تیر اتهام به تعصب مذهبی و ایجاد اختلاف، مورد هدف قرار گیرد؟

اگر این اتهام بجا باشد، آیا امام مالک را نیز می‌توان این گونه متهم کرد؟ زیرا او گرفتن دست را مطلقاً، یا در نماز واجب، مکروه می‌داند. آیا می‌توان امام دارالهجره را به تعصب مذهبی و ایجاد خلاف متهم کرد؟

به چه دلیل دست بسته نماز خواندن را نشانه تعصب مذهبی و میل به اختلاف بین مسلمین نمی‌دانید؟ قضاوت با شماست.

۱- فقه الشیعه الإمامیه ومواضع الخلاف بینة و بین المذاهب الأربعة: ۱۸۳.

ص: ۲۳۰

۶- سجده بر تربت**اشاره**

سؤال: چرا شیعه امامیه، در نماز، بر تربت سجده می‌کند؟

پاسخ: از نظر شریعت مقدس اسلام، سجده فقط برای خدا شایسته و جایز است، و بر غیر او نمی‌توان پیشانی بر زمین سایید، و این سخنی است که همه فقهای اسلام بر آن اتفاق نظریه دارند.

اگر اختلافی وجود دارد، به مورد دیگر مربوط می‌شود و آن این که از نظر فقه شیعی فقط می‌توان بر دو چیز سجده کرد:

۱. زمین، مانند خاک و سنگ و مانند آن دو.

۲. چیزی که از زمین می‌روید، مشروط بر این که پوشیدنی و خوردنی نباشد.

از نظر فقه سنی، دایره حکم وسیع‌تر است، آنها سجده بر منسوجاتی از پشم و پنبه و مو را جایز می‌دانند، تنها شافعی است که می‌گوید: بر گوشه دستار و اطراف جامه و آستین پیراهن سجده جایز نیست. (۱) اکنون باید دید روایاتی که از پیامبر گرامی در قلمرو گفتار و رفتار وی وارد شده است، کدام یک از دو نظریه را تأیید می‌کند. مسلماً

۱- خلاف شیخ طوسی ۱/ ۳۵۷-۳۵۸، مسأله ۱۱۲، ۱۱۳ و مدارک دیگر.

ص: ۲۳۱

پیامبر گرامی به حکم قرآن، «اسوه و الگو» است و هیچ فردی نمی‌تواند رأی خود را بر گفتار و رفتار او مقدم بدارد. بررسی احادیث اسلامی که در صحاح و سنن وارد شده، این مطلب را ثابت می‌کند که حکم نهایی سجدگاه و به تعبیر فقیهان «ما یصحّ علیه السجود»، در سه مرحله بیان گردیده است.

در مرحله نخست فقط سجده بر زمین تشریح گردید و سجده بر غیر آن جایز نبود، و هر چه هم یاران پیامبر از گرمی سنگریزه‌های مسجد نبوی شکایت می‌کردند رسول گرامی به شکایت آنان ترتیب اثر نمی‌داد، و حتی اگر شخصی بر گوشه دستار خود سجده می‌کرد، رسول گرامی آن را از زیر پیشانی او می‌کشید و کراراً می‌فرمود: «ترب!» یعنی صورت خود را خاک آلود کن. به خاطر الزامی بودن سجده بر زمین، یاران رسول خدا برای پرهیز از گرما، سنگریزه‌ها را در دست خود نگاه می‌داشتند تا مقداری خنک شود آنگاه به هنگام فرود برای سجده، بر آنها سجده می‌کردند.

در این مرحله فقط و فقط سجده بر زمین، آن هم به صورت طبیعی جایز بود.

در مرحله دوم، وحی الهی بنا بر مصلحت، موضوع را توسعه داد و سجده بر حصیر و بوریا نیز تشریح شد، و همگی می‌دانیم که حصیر و بوریا از رویدنی‌ها است و از این جهت گشایشی در امر سجده پدید آمد.

در مرحله سوم اجازه داده شد که به هنگام ضرورت و ناچاری، مانند گرمای شدید و غیره، بر گوشه دستار و مانند آن سجده کنند، و در غیر ضرورت از سجده کردن بر غیر زمین و رویدنی‌ها بپرهیزند.

این مراحل سه‌گانه تشریح در موضوع سجده است

فلسفه سجده بر خاک در بیانات پیامبر

نکته لازم به ذکر آن است که شخص رسول گرامی فلسفه سجده بر خاک را در حدیثی بیان کرده است و به روشنی می‌رساند که اصرار تشریح اسلامی بر سجده بر زمین، جنبه تربیتی داشته است.

حضرتش فرمود:

«هرگاه کسی از شما نماز گزارد، پیشانی و بینی خود را بر زمین قرار دهد تا ذلت و خضوع خود را آشکار سازد». (۱) هشام بن حکم از امام صادق* فلسفه سجده بر زمین را پرسید. امام در پاسخ او چنین فرمود:

زیرا سجده، خضوع و فروتنی در برابر خدا است و هرگز شایسته نیست انسان پرستشگر، بر خوردنی‌ها و پوشیدنی‌ها سجده کند؛ زیرا معبود دنیاپرستان خوراک و پوشاک است. بنابراین نباید بر آنچه معبود دنیا پرستان است سجده کرد، در حالی که سجده بر خاک و زمین، بالاترین و برترین مظهر فروتنی و خضوع در برابر خداست. (۲) از آنجا که سجده بر خاک مظهر کامل عبودیت و اظهار بندگی است، عمر بن عبدالعزیز بر حصیر تنها اکتفا نمی‌کرد، بلکه مقداری خاک بر حصیر می‌ریخت و بر آن سجده می‌نمود.

ابن حجر در شرح صحیح بخاری می‌گوید:

كَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْخَلِيفَةَ الْأُمَوِيَّ لَا يَكْتَفِي بِالْحَمْرَةِ، بَلْ كَانَ يَضَعُ عَلَيْهَا التُّرَابَ وَيَسْجُدُ عَلَيْهِ. (۳)

۱- نه‌ایه ابن اثیر: ۲، ماده رغم.

۲- بحار الأنوار: ۱۴۷/۸۲، باب ما یصحّ السجود علیه.

۳- فتح الباری: ۱/ ۴۱۰؛ شرح الاحوذی: ۱/ ۲۷۲.

ص: ۲۳۳

حَتَّى عروءَ بن زبیر نیز جز بر زمین بر چیز دیگر سجده نمی کرد. (۱) مسروق که یکی از تابعان است، به هنگام سفر، خشتی را با خود برمی داشت تا در کشتی بر آن سجده کند. (۲) ابن ابی شیبیه، شیخ بخاری می گوید: نماز بر «طنفسه» (که نوعی فرش کرک دار است) امری است جدید؛ و از رسول خدا به سند صحیح روایت شده است که بدترین امور، امر بی سابقه است و هر امر بی سابقه بدعت است. (۳)

سجده بر تربت امام حسین*

در اینجا سؤالی مطرح است که چرا شیعیان از میان سرزمین‌های جهان، خاک کربلا را برگزیده‌اند و ترجیح می دهند به هنگام نماز بر آن سجده نمایند و چرا قطعه‌هایی از تربت یاد شده را در مساجد و خانه‌های خود یا به هنگام مسافرت با خویش به همراه دارند؟

پاسخ

پاسخ این پرسش روشن است و آن این که سجدگاه باید از هر آلودگی پاک باشد، و چون در همه شرایط سجده بر زمین پاک امکان پذیر نیست، به پیروی از تابعی بزرگ «مسروق بن أجدع» بخشی از خاک پاک را به صورت قطعه در آورده و همراه دارند تا در همه جا سجده بر خاک پاک امکان پذیر باشد، درست مانند کسانی که در حال سفر، مقداری خاک همراه خود می‌برند که اگر نیازی به تیمم پیدا کردند، بر آن تیمم کنند.

۱- فتح الباری: ۱/ ۴۱۰؛ شرح الاحوذی: ۱/ ۲۷۲.

۲- طبقات کبری: ۶/ ۷۹، چاپ بیروت.

۳- المصنف: ۲.

ص: ۲۳۴

و امّا اینکه چرا از میان خاک‌ها، تربت کربلا- را انتخاب کرده‌اند، علت آن است که وقتی نمازگزار پیشانی خود را بر آن خاک مقدس می‌گذارد، فداکاری‌های بی‌نظیر بزرگ‌مرد تاریخ از خاندان رسالت را به یاد می‌آورد که جان و مال و فرزندان خود را در راه اعتلای اسلام فدا نمود و زیر بار ظلم و ستم نرفت و درس آزادگی و حمیت و غیرت دینی به جهانیان آموخت.

سجده بر تربت حسین* نه تنها انسان را از مسیر توحید خارج نمی‌سازد، بلکه به سجود او اخلاص می‌بخشد و او را برای فداکاری در راه دین که نماز جزئی از آن است آماده می‌سازد.

علی بن عبدالله بن عباس که از تابعان است به «رزین» نوشت: *أَنْ أَبْعَثُ إِلَيْ بِلُوحٍ مِنْ أَحْجَارِ الْمَرَوْهَ أَسْجُدُ عَلَيْهِ (۱)*: «قطعه سنگی از سنگ‌های کوه مروه را برای من بفرست تا بر آن سجده کنم.»

چراکه کوه مروه شاهد فداکاری‌های زن باایمانی است که برای تهیه آب، هفت بار میان دو کوه دوید، و در راه خدا، سختی‌ها تحمل نمود.

شیخ طوسی با سند خود از معاویه بن عمار نقل می‌کند امام صادق (ع) کیسه زرد رنگی از جنس «دیبا» داشت که مقداری از تربت امام حسین (ع) در آن کیسه بود، به هنگام نماز آن را بر روی سجاده خود می‌ریخت و بر آن سجده می‌کرد. (۲) کسانی که سجده بر تربت کربلا را نوعی پرستش انسان تلقی می‌کنند، «مسجود له» را از «مسجود علیه» باز نشناخته‌اند، در تمام احوال سجده برای خدا است و او «مسجود له» است، و چیزی که پیشانی بر آن می‌نهدیم «مسجود علیه» است؛ خاک باشد یا فرش، خاک کربلا باشد، یا خاک مدینه و یا سنگ مروه.

۱- اخبار مکه، تألیف ازرقی ۳/ ۱۵۱.

۲- وسائل: ۳/ ۶۰۸، باب ۱۶ از ابواب ما یصحّ علیه السجود.

ص: ۲۳۵

۷- جمع بین دو نماز

سؤال: چرا شیعیان نمازهای پنجگانه را در سه وقت می‌خوانند؟

پاسخ: مسأله «جمع بین الصلاتین» از مسائل مهم فقهی و حساس است که اخیراً از طرف دانشمندان محقق شیعه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ زیرا برخی تصور می‌کنند که جمع بین دو نماز نوعی خواندن نماز در غیر وقت شرعی است، برای روشن شدن موضوع ابتدا نکاتی را یادآور می‌شویم: (۱) همه گروه‌های اسلامی در این مسأله اتفاق نظر دارند که در «عرفات» می‌توان هر دو نماز ظهر و عصر را در وقت ظهر، با هم و بدون فاصله ادا کرد، و در «مزدلفه» نیز جایز است نماز مغرب و عشا را در وقت عشا بجا آورد.

۲. حنفی‌ها می‌گویند: جمع بین نماز ظهر و عصر در یک وقت، و نماز مغرب و عشا در یک وقت، تنها در همان دو مورد «عرفه» و «مزدلفه»

۱- درباره جمع بین صلاتین رساله‌های ارزنده‌ای نوشته شده است، مانند: رسائل فقهیه نگارش علامه شرف الدین عاملی، و الجمع بین الصلاتین، نگارش نجم الدین عسکری، و الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف، از این قلم. آنچه در اینجا می‌خوانید عصاره‌ای از تحقیقات گذشتگان، به قلم آقای سید رضا حسینی‌نسب در کتاب «شیعه پاسخ می‌دهد»، است.

ص: ۲۳۶

جایز است و در سایر موارد، جایز نیست.

۳. حنبلی‌ها، مالکی‌ها و شافعی‌ها می‌گویند: جمع بین نماز ظهر و عصر و یا جمع میان نماز مغرب و عشا در یک وقت خاص، علاوه بر دو مورد یاد شده، در حال سفر نیز جایز است. برخی از این گروه‌ها، با هم خواندن دو نماز را در موارد اضطراری؛ مانند زمانی که باران بیارد و یا نماز گزار بیمار یا در هراس از دشمن باشد، جایز می‌دانند. (۱) ۴. شیعه بر آن است که هر یک از نمازهای ظهر و عصر و نمازهای مغرب و عشا، یک «وقت خاص» دارند و یک «وقت مشترک»؛ الف. وقت خاص نماز ظهر، از آغاز ظهر شرعی (وقت زوال) است تا مقدار زمانی که چهار رکعت نماز خوانده می‌شود، در این مدت محدود، تنها نماز ظهر را می‌توان بجا آورد.

ب. وقت خاص نماز عصر، زمانی است که از آن لحظه تا وقت غروب، تنها به اندازه مدت خواندن نماز عصر، فرصت باشد.

ج. وقت مشترک بین دو نماز ظهر و عصر، از انتهای وقت خاص نماز ظهر، تا ابتدای وقت خاص نماز عصر است.

سخن شیعه آن است که در تمام این وقت مشترک، می‌توان نماز ظهر و عصر را با هم و بدون فاصله خواند.

اهل سنت به خاطر دیدگاه خاصی که در تقسیم وقت (از زوال تا غروب) دارند، هیچ‌گاه به وقت مشترک میان ظهر و عصر مثلاً قائل نیستند، زیرا معتقدند که از اول زوال تا سایه شاخص به اندازه آن گردد، وقت مختص نماز ظهر است و نمی‌توان نماز عصر را در این وقت به جا آورد، از آن به بعد وقت نماز عصر آغاز می‌گردد تا غروب، و مختص به آن می‌باشد با چنین دیدگاهی هرگز نمی‌توان بین دو نماز جمع کرد،

۱- با اقتباس از: «الفقه علی المذاهب الأربعة»، کتاب الصلاة، الجمع بین الصلاتین تقدیماً وتأخیراً.

ص: ۲۳۷

زیرا لازمه آن این است که انجام یکی از آن در غیر وقت خود باشد.

شیعیان معتقدند که این تقسیم‌بندی، مربوط به وقت فضیلت هر دو نماز است، نه وقت اجزاء، یعنی بهتر است نماز عصر را موقعی خواند که سایه شاخص به اندازه آن باشد، ولی اگر کسی قبل از آن هم بخواند مجزی است، دقت فرمایید.

از طرف دیگر روایات زیادی حاکی است که رسول خدا، در سفر و احیاناً در حضر بدون کوچک‌ترین عذر، میان دو نماز جمع نموده است و آنان برای حفظ دیدگاه خود در تقسیم وقت ناچار شدند که این روایات را به نحو بسیار بعید از واقع توجیه کنند، به تفسیر این روایات از دیدگاه شیعیان و اهل سنت توجه کنید:

الف. شیعه بر آن است که بر مبنای این روایات، پس از اتمام نماز ظهر، می‌توان نماز عصر را بجا آورد و همچنین پس از خواندن نماز مغرب، می‌توان نماز عشا را ادا نمود و این مسأله به زمان یا مکان یا شرایط خاصی بستگی ندارد، بلکه در همه جا و همه وقت، جایز است.

ب. دیگران به خاطر نفی وقت مشترک و منحصر کردن وقت به وقت اجزاء می‌گویند: مقصود روایت این است که نماز ظهر، در آخر وقت آن، و نماز عصر در اول وقت آن بجا آورده شود.

دقت در فلسفه جمع بین دو نماز، بی‌پایگی این تفسیر را روشن می‌سازد، زیرا علت تجویز جمع بین الصلاتین، ایجاد سهولت بر امت اسلامی است که بتوانند در تمام حالات هر دو نماز ظهر و عصر را - مثلاً - در یک زمان بخوانند و این در صورتی تحقق پیدا می‌کند که جز به مقدار چهار رکعت از اول و چهار رکعت از آخر، بقیه زمان‌ها «وقت مشترک» هر دو نماز باشد.

اما اگر جمع بین دو نماز را مطابق با نظر اهل سنت تفسیر کنیم و بگوییم پیامبر (ص) ظهر را در وقتی بجا آورد که با پایان آن، سایه

ص: ۲۳۸

شاخص به اندازه خود آن شود و سپس بلافاصله نماز عصر را بخواند، در این صورت به جای تسهیل، کار را مشکل و پیچیده‌تر کرده‌ایم، زیرا شناخت اول وقت و آخر آن در تمام اعصار، خصوصاً در مناطقی که ابزار و ادوات دقیق موجود نباشد، بسیار کار مشکلی است.

ص: ۲۳۹

۸- خمس در غیر غنائم جنگی**اشاره**

سؤال: فقیهان سنی خمس را فقط در غنائم جنگی واجب می‌دانند، چرا فقیهان شیعه آن را توسعه داده‌اند؟
پاسخ: خمس، همان گونه که در غنائم جنگی واجب است، در دیگر درآمدهای مشروع نیز، با شرایطی که فقها در کتاب خمس گفته‌اند، واجب و لازم است. اکنون مسأله را بر قرآن و سنت پیامبر (ص) عرضه می‌کنیم.

قرآن کریم می‌فرماید:

«وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ». (۱)

«بدانید هرگونه غنیمتی که به دست آوردید، یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و نزدیکان و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه است، اگر به خدا و آنچه که بر بنده خود در روز جدایی حق از باطل و روز درگیری دو گروه نازل کرده، ایمان دارید، خداوند بر هر کاری تواناست».

ص: ۲۴۰

آیا آیه مبارکه تنها ناظر به غنائم جنگی است، یا مدلول وسیع و گسترده دارد؟ برای پاسخ به این پرسش، باید ماده «غنم» از نظر لغت مورد بررسی قرار گیرد.

در کتاب‌های فقهی هر گاه که لفظ غنیمت به کار رود، معمولاً مورد آن، غنائم جنگی است، ولی این سبب نمی‌شود که ما دلالت آیه را محدود به درآمدهای جنگی کنیم، بلکه اطلاق آیه که هر درآمدی را شامل است، برای ما حجت می‌باشد.

لغت نویسان عرب برای لفظ غنیمت معنی وسیعی ذکر می‌کنند که اختصاص به غنائم جنگی ندارد. برخی را یادآور می‌شویم:

۱. خلیل بن احمد فراهیدی (م ۱۷۰ هـ) می‌گوید:

«هر چه را که انسان بدون رنج به دست آورد، غنیمت است». (۱) ۲. ازهری می‌گوید:

«غنم به دست آوردن چیزی است و اغتنام، بهره‌برداری از غنیمت است». (۲) ۳. ابن فارس می‌نویسد:

«غنم یک ریشه بیش نیست که حاکی از به دست آوردن چیزی است که پیش‌تر دارای آن نبوده است و بعد، در مورد غنائم جنگی به کار می‌رود». (۳) در این جا به همین مقدار از گفتار بزرگان ادب اکتفا می‌کنیم، با ذکر این نکته که تفسیر غنیمت به مطلق «درآمد»، در اغلب لغتنامه‌های عربی وارد شده است. (۴)

۱- کتاب العین، ج ۴، ص ۴۲۶، ماده غنم.

۲- تهذیب اللغه، ماده غنم.

۳- مقایس اللغه، ماده غنم.

۴- نهاییه ابن اثیر، و قاموس فیروز آبادی، تاج العروس زبیدی، ماده غنم مراجعه فرمایید.

ص: ۲۴۱

اتفاقاً قرآن این واژه را در مطلق «سود بردن» به کار می‌برد، آنجا که می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعَيِدَ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً» (۱)

«ای افراد با ایمان، هنگامی که در راه خدا گام می‌زنید- برای جهاد سفر می‌کنید- تحقیق کنید. و به کسی که بر شما سلام می‌کند نگویند مؤمن نیستی، تا بخواهید از این راه به کالاهای دنیوی دست یابید، زیرا نزد خداوند بهره‌های فراوانی است».

جمله «فعند الله مغانم» در این آیه، پاداش‌های دنیوی و اخروی را شامل می‌شود، هر چند مربوط به درآمدهای جنگی نباشد، بلکه می‌توان گفت مراد از آن، پاداش اخروی است، در مقابل «عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»، «کالاهای زندگی دنیوی».

ابن ماجه در سنن خود، از رسول خدا (ص) نقل می‌کند که پیامبر (ص) به هنگام دریافت زکات می‌فرمود:

«خداوند! این زکات را برای پردازنده آن سود و پاداش قرار ده و آن را ضرر و زیان قرار مده». (۲) احمد بن حنبل از رسول خدا (ص) نقل می‌کند:

«سود مجالس یاد خدا، بهشت است». (۳) حضرتش ماه رمضان را چنین توصیف می‌کند: «غنم للجنة» (۴)

۱- نساء / ۸۹۴.

۲- سنن ابن ماجه، کتاب زکات، باب ما يقال عند اخراج الزكاة، حدیث ۱۷۹۷.

۳- مسند احمد، ج ۲، ص ۳۳۰ و ۳۷۴ و ۵۲۴.

۴- همان، ج ۲، ص ۳۷۷.

ص: ۲۴۲

«سودی برای بهشت است».

روشن‌ترین گواه بر این که آیه هر چند در مورد غنائم جنگی نازل شده است، ولی حکم آن اختصاص به مورد نزول ندارد، این است که فقهای چهار مذهب اهل سنت، در مواردی که مال به دست آمده از غنائم جنگی نبوده است، پرداخت خمس را لازم دانسته و با آیه شریفه استدلال نموده‌اند.

خمس در معادن

خمس در معادن یکی از مالیات‌های اسلامی است که اسلام آن را واجب کرده است و فقیهان حنفی به هنگام استدلال بر وجوب خمس در معادن با دو چیز استدلال کرده‌اند:

۱. آیه غنیمت (که پیش‌تر آن را ذکر کردیم).
۲. حدیث پیامبر (ص): «وفی الرِّكَازِ الخُمْسُ» (۱) «در چیزهای زیر خاکی - معدن و گنج - خمس واجب است».

بررسی کتب حدیث بیانگر آن است که در روایات متعددی جمله یاد شده از پیامبر (ص) وارد شده است.

خمس در آمد کسب و کار

از نظر شیعه به کلیه درآمدهای کسبی یک فرد، پس از کسر هزینه سال، خمس تعلق می‌گیرد. البته در این مسأله شرایط دیگری لازم است که اینجا مجال بیان آن نیست، بلکه هدف این است که نشان دهیم قول امامیه در این جا با روایاتی که اهل سنت از پیامبر اکرم (ص) نقل می‌کنند، کاملاً موافق است. از آنجا که در این مختصر نمی‌توانیم همه

۱- الفقه الإسلامی وأدلته، ج ۲، ص ۷۷۶؛ مسند احمد، ج ۱، ص ۳۱۴؛ سنن ابن ماجه، ج ۲، ص ۸۳۹، چاپ ۱۳۷۳.

ص: ۲۴۳

آنچه را که در این مسأله آمده است، نقل کنیم، به نقل برخی از آنها بسنده می‌کنیم:

۱. هیئت اعزامی «عبدالقیس»

قبیله عبدالقیس در منطقه شرق عربستان زندگی می‌کردند، و امروز نیز مردم قطیف و احساء و حتی بحرین منتسب به همین قبیله می‌باشند. رئیس قبیله به نام عبدالقیس به حضور پیامبر (ص) رسید و گفت: میان ما و شما، قبایلی زندگی می‌کنند که مشرک هستند و اجازه نمی‌دهند ما، جز در ماه‌های حرام، به حضور شما برسیم. از شما می‌خواهیم آموزش‌های لازم را به ما بدهید و ما نیز آنها را به دیگران منتقل کنیم، پیامبر (ص) فرمود:

«من شما را به چهار کار فرمان می‌دهم و از چهار کار باز می‌دارم: ۱. فرمان می‌دهم به ایمان به خدا- و می‌دانید ایمان به خدا چیست؟- شهادت به یگانگی او، ۲. به برپایی نماز، ۳. پرداخت زکات، ۴. پرداخت خمس از غنیمت». (۱) باید دقت شود که مقصود از مغنم چیست؟ در اینجا دو احتمال وجود دارد:

ا. غنائم جنگی.

ب. درآمدهای حلال.

مسئلاً احتمال نخست منفی است، زیرا هیئت عبدالقیسی آشکارا می‌گفتند که ما توان ملاقات با شما را جز در ماه‌های حرام نداریم؛ زیرا خروج ما از منطقه و عبور از میان قبایل، مایه خطر و خونریزی است. چنین مردمی چگونه می‌توانستند به جنگ با دشمن پردازند و از آنها

۱- صحیح بخاری، ج ۴، ص ۲۵۰، باب «والله خلقکم وما تعملون» از کتاب توحید؛ صحیح مسلم، ج ۱، ص ۳۵-۳۶، باب الأمر بالایمان.

ص: ۲۴۴

غنیمت بگیرند؟! از این گذشته جهاد با دشمن بدون اذن پیامبر و جانشین او جایز نیست.

ممکن است تصوّر شود که مقصود، شیخون زدن و غارت کردن است. این احتمال نیز صحیح نیست، زیرا پیامبر اکرم (ص) از هر نوع غارت نهی کرده و سخن ایشان در کتب حدیث وارد شده است که: «نهی النبّی عن النهب...»؛ (۱) «پیامبر از غارت‌گری نهی کرد.»

در این صورت جز درآمدهای حلال انسان، پس از کسر هزینه‌ها، چیز دیگری مورد نظر نخواهد بود.

۲. پیامبر (ص) آنگاه که عمرو بن حزم را به یمن اعزام کرد، فرمانی برای او نوشت که بخشی از آن چنین است:

«أَمْرُهُ بِتَقْوَى اللَّهِ فِي أَمْرِهِ كُلِّهِ، وَأَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْمَغَانِمِ خُمْسَ اللَّهِ وَمَا كَتَبَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الصَّدَقَةِ مِنَ الْعِقَارِ عَشْرًا مَا سَقَى الْبَعْلَ، وَسَقَتِ السَّمَاءُ، وَنِصْفُ الْعُشْرِ مِمَّا سَقَى الْغَرْبَ.» (۲)

نخست برخی از واژگان به کار رفته در فرمان را توضیح می‌دهیم:

الف. «العقار» به معنی زمین است و در این جا مقصود، زمین‌های کشاورزی است.

ب. «البعل» درختانی است که نیاز به آبیاری ندارند؛ زیرا ریشه‌های آنان از آب‌های سطحی مجاور رودخانه‌ها استفاده می‌کند.

ج. «الغرب» به معنی دلو بزرگ است و منظور درختانی است که با کشیدن آب با دلو، آبیاری می‌شوند.

پیامبر گرامی (ص) در این حدیث، پس از امر به تقوا، دو نوع

۱- التاج الجامع للاصول، ج ۴، ص ۳۳۴، به نقل از صحیح بخاری.

۲- فتوح البلدان، ج ۱، ص ۸۱، باب یمن؛ سیره ابن هشام، ج ۴، ص ۲۶۵.

ص: ۲۴۵

مالیات اسلامی را یادآور می‌شود:

۱. خمس غنائم.

۲. زکات زمین، گاهی یک دهم و گاه یک بیستم زمینی که به وسیله باران یا آبهای مجاور سیراب می‌شود. به خاطر کمتر بودن هزینه یک دهم و زمینی که با دلو و کشیدن آب از چاه آبیاری می‌شود، یک بیستم.

پیامبر (ص)، عمرو بن حزم را به عنوان فرماندار یمن اعزام کرد، نه به عنوان یک فرد نظامی که در آنجا با مشرکان جهاد کند، زیرا اهل یمن اسلام را پذیرفته بودند، طبعاً مقصود از جمله «وَأَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْمَغَانِمِ خُمُسَ اللَّهِ» درآمدهای حلال کسب است.

در این مورد، عهدنامه‌های فراوانی از جانب پیامبر (ص) به شخصیت‌هایی که در اطراف شبه جزیره زندگی می‌کردند، نوشته شده و در همه آنها پرداخت خمس از غنائم وارد شده است، در حالی که این افراد، فرماندهان نظامی و رجال جنگی نبودند، بلکه در منطقه خود رهبری و ریاست داشتند و پیامبر (ص) به آنها دستور می‌دهد که خمس درآمدها را جمع کنند و برای او بفرستند.

۳. پیامبر (ص) در ضمن عهدی به جهینه بن زید چنین نوشت:

«زیر زمین و روی آن و کف دره‌ها و روی آنها از آن شما باشد، از چراگاه‌های آن استفاده کنید و از آب آنها مصرف کنید، به شرط آن که یک پنجم درآمد خود را بپردازید». (۱) گذشته از این، ائمه اهل بیت (ع) که همتای قرآن و هم سنگ آن هستند، در روایات فراوانی پرداخت یک پنجم درآمدها را ضروری و واجب دانسته‌اند. کسانی که بر حدیث ثقلین مهر صحت نهاده‌اند، باید پیروی از سخن آنان را لازم و واجب بدانند.

۱- الوثائق السياسية، ص ۲۶۵، شماره ۱۵۷.

ص: ۲۴۸

فصل هشتم: مسائل تاریخی

۱- صلح امام حسن (ع)

ص: ۲۴۹

سؤال: آیا صلح امام حسن (ع) با معاویه نشان دهنده حسن روابط اهل بیت با معاویه نبود؟

پاسخ: صلح امام حسن از رویدادهای تاریخی صدر اسلام است که محققان درباره آن زیاد سخن گفته و کتاب‌ها و رساله‌ها نوشته‌اند و حقایقی را روشن ساخته‌اند. همه آنها به این نتیجه رسیده‌اند که امام (ع) از روز نخست آماده قیام و دفاع از حریم خلافت بود و هرگز صلح و سازش در برنامه او نبود، لذا وقتی خبر حرکت معاویه از شام به کوفه رسید، دستور داد که در مسجد جمع شوند، آنگاه خطبه‌ای آغاز کرد و پس از اشاره به بسیج نیروهای معاویه، مردم را به جهاد در راه خدا و ایستادگی در مبارزه با پیروان باطل دعوت نمود و لزوم صبر و فداکاری و تحمل دشواریها را گوشزد کرد. امام (ع) با اطلاعی که از روحیه مردم داشت، نگران بود که دعوت او را اجابت نکنند. اتفاقاً همین طور شد و پس از پایان خطبه مهیج حضرت، همه سکوت کردند و احدی سخنان آن حضرت را تأیید نکرد!

این صحنه به قدری اسف‌انگیز و تکان دهنده بود که یکی از یاران دلیر و شجاع امیرمؤمنان (ع) که در مجلس حضور داشت، مردم را به خاطر این سستی و افسردگی به شدت توبیخ کرد و آنها را قهرمانان دروغین و مردمی ترسو و فاقد شجاعت خواند و از آنها دعوت کرد که

ص: ۲۵۰

در رکاب امام برای جنگ با اهل شام آماده گردند. (۱) این سند تاریخی نشان می‌دهد که مردم عراق تا چه حد به سستی و بی‌حالی گراییده بودند و آتش شور و سلحشوری و مجاهدت، در آنها خاموش شده بود و حاضر نبودند در جنگ شرکت کنند. سرانجام پس از فعالیت‌ها و سخنرانی‌های عده‌ای از یاران بزرگ حضرت مجتبی به منظور بسیج نیروها و تحریک مردم برای جنگ، امام (ع) با عده کمی کوفه را ترک کرد و محلی در نزدیکی کوفه به نام «نُخَيْلَه» را اردوگاه قرار داد و پس از ده روز اقامت در «نخیله» به انتظار رسیدن قوای تازه، جمعا «چهارهزار نفر» در اردوگاه حضرت گرد آمدند! به همین جهت امام ناگزیر شد دوباره به کوفه برگردد و اقدامات تازه و جدی‌تری جهت گردآوری سپاه به عمل آورد. (۲) خستگی مردم عراق پس از سه جنگ جمل، صفین و نهروان از یک طرف و وجود عناصر متضاد در سپاه امام از طرف دیگر و خیانت فرماندهان او از طرف سوم سبب شد که صلح بر امام تحمیل شود.

این حقیقت را امام در یکی از سخنان خود بیان کرده و می‌فرماید:

من به این علت حکومت و زمامداری را به معاویه واگذار کردم که اعوان و یارانی برای جنگ با وی نداشتم. اگر یارانی داشتم، شبانه روز با او می‌جنگیدم تا کار یکسره شود. من کوفیان را خوب می‌شناسم و بارها آنها را امتحان کرده‌ام. آنها مردمان فاسدی هستند که اصلاح نخواهند شد، نه وفادارند، نه به تعهدات و پیمان‌های خود پایبندند و نه دو

- ۱- ابوالفرج اصفهانی، مقاتل الطالبیین، ط ۲، نجف، منشورات المكتبة الحیدریه، ۱۳۸۵ هـ. ق، ص ۳۹- احمد بن یحیی البلاذری، انساب الأشراف، ط ۱، ص ۶۰، تحقیق: شیخ محمد باقر محمودی، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۳۹۷ هـ. ق، ص ۳۲.
- ۲- آل یاسین، شیخ راضی، صلح الحسن، ط ۲، منشورات دارالکتب العراقیه فی الکاظمیه، ص ۱۰۲.

ص: ۲۵۱

نفر از آنان با هم موافقتند. برحسب ظاهر به ما اظهار اطاعت و علاقه می‌کنند، ولی در عمل با دشمنان ما همراهند. (۱) پیشوای دوم که از سستی و عدم همکاری یاران خود به شدت ناراحت و متأثر بود، روزی خطبه‌ای ایراد فرمود و در آن چنین گفت:

«درشگفتم از مردمی که نه دین دارند و نه شرم و حیا. وای بر شما! معاویه به هیچ یک از وعده‌هایی که در برابر کشتن من به شما داده، وفا نخواهد کرد. اگر من بامعاویه بیعت کنم، وظایف شخصی خود را بهتر از امروز می‌توانم انجام بدهم، ولی اگر کار به دست معاویه بیفتد، نخواهد گذاشت آیین جدم پیامبر را در جامعه اجرا کنم.

به خدا سوگند (به علت سستی و بی‌وفایی شما) ناگزیر شدم زمامداری مسلمانان را به معاویه واگذار کنم، یقین بدانید زیر پرچم حکومت بنی امیه هرگز روی خوش و شادمانی نخواهید دید و گرفتار انواع اذیت‌ها و آزارها خواهید شد.

اکنون گویی به چشم خود می‌بینم که فردا فرزندان شما بر در خانه فرزندان آنها ایستاده و درخواست آب و نان خواهند کرد؛ آب و نانی که از آن فرزندان شما بوده و خداوند آن را برای آنها قرار داده است، ولی بنی امیه آنها را از در خانه خود رانده و از حق خود محروم خواهند ساخت».

آنگاه امام افزود:

«اگر یارانی داشتم که در جنگ با دشمنان خدا با من همکاری می‌کردند، هرگز خلافت را به معاویه واگذار نمی‌کردم، زیرا خلافت بر بنی امیه حرام است...» (۲)

۱- مجلسی، بحار الأنوار، تهران، المكتبة الإسلامية، ۱۳۹۳ هـ. ق، ج ۴۴، ص ۱۴۷- طبرسی، احتجاج، نجف، المطبعة المرتضویه، ص ۱۵۷.

۲- شُبَّر، سید عبدالله، جلاء العیون، قم، مکتبه بصیرتی، ج ۱، ص ۳۴۵-۳۴۶.

ص: ۲۵۲

این بیان، پرده از چهره این رویداد تاریخی برمی‌دارد و نشان می‌دهد که:
اولاً، امام خواهان صلح نبود، بلکه به خاطر فقدان یاور و سستی مردم کوفه و دیگر عواملی که به آنها اشاره شد، صلح را پذیرا شد.
ثانیاً، صلح حضرت نشانه حسن روابط با معاویه و پیروان او نبوده است.

ص: ۲۵۳

۲- ازدواج امّ کلثوم**اشاره**

سؤال: آیا ازدواج عمر با ام کلثوم- دختر علی (ع)- گواه بر حسن روابط نیست؟

پاسخ: پرسش یاد شده، یک سؤال تاریخی محض نیست بلکه پیوند ناگسستنی با عقاید و اندیشه‌های شیعی درباره خلفا دارد. ما در گذشته در پاسخ برخی از پرسش‌ها به روشنی ثابت کرده‌ایم که پس از درگذشت پیامبر (ص)، خانه حضرت زهرا، مورد تجاوز قرار گرفت؛ به گونه‌ای که خلیفه نخست، در آخرین روزهای زندگی، آرزو می‌کرد که ای کاش، به خانه وحی تجاوز نمی‌کرد. خلیفه دوم نیز با آتش در برابر خانه دخت گرامی پیامبر (ص) حاضر شد ....

با این شرایط چگونه می‌توان، به آسانی پذیرفت که فرد متجاوز، از دختر زهرا خواستگاری کرده و پدر و کسان دختر با دست و دل باز، دسته گل زهرا را به وی اهدا کرده باشند؟!

از این جهت چنین مسائلی به خاطر تعدد ابعاد، بیش از هزار سال مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و چون صفحات کتاب محدود است، تنها نظریات گوناگون پی افکنان کلام و حدیث شیعی را در اینجا می‌آوریم:

ص: ۲۵۴

۱. نظریه شیخ مفید

شیخ مفید (۳۳۶-۴۱۳)، در رساله ویژه‌ای که در این موضوع نوشته، در صحت آن تشکیک کرده و می‌گوید: خبر تزویج از طریق زبیر بن بکار (۱) نقل شده و او مورد اعتماد نیست، به خصوص که او از دشمنان علی (ع) بود، طبعاً نقل وی، به ویژه آنچه مربوط به بنی‌هاشم است، قابل پذیرش نخواهد بود.

آنچه مایه انتشار این خبر گردید، این است که ابومحمد، حسن بن یحیی علوی آن را در کتاب «النسب» خود نقل کرده و از آنجا که فردی علوی آن را نقل کرده است، گروهی آن را پذیرفتند.

آنگاه شیخ مفید، استاد عقاید شیعه، به وجود تناقض‌ها و اختلاف‌های عجیب و غریب در نقل این قطعه از تاریخ اشاره می‌کند و می‌گوید: نقل‌های مختلفی در این باره وجود دارد، از جمله این که:

۱. علی (ع) او را به عقد عمر درآورد.
۲. این کار به وسیله عباس عموی علی (ع) صورت پذیرفت.
۳. این کار از روی تهدید انجام گرفت.
۴. عروسی صورت پذیرفت و عمر از او دارای فرزندی به نام «زید» شد.
۵. خلیفه پیش از مراسم عروسی کشته شد.
۶. زید نیز دارای فرزندی بود.
۷. او کشته شد و وارثی نداشت.
۸. او و مادرش در یک روز کشته شدند.
۹. مادرش پس از وی زنده بود.

۱- زبیر بن بکار از اولاد زبیر صحابی، قاضی عصر معتصم عباسی است که در مکه به سال ۲۵۶ درگذشت.

ص: ۲۵۵

۱۰. مهریه او چهل هزار درهم بود.

۱۱. مهریه او چهار هزار درهم بود.

۱۲. مهریه او پانصد درهم بود.

این اختلاف‌ها شک و تردید را در ذهن انسان زنده کرده و اصل تزویج را زیر سؤال می‌برد. (۱)

۲. امّ کلثوم ربیبه امام (ع) بود

برخی از نویسندگان معتقدند امّ کلثومی که به تزویج خلیفه در آمد، ربیبه امام علی (ع) بود، نه دختر صلیبی او؛ زیرا اسماء بنت عمیس پس از درگذشت جعفر بن ابی طالب، با ابوبکر ازدواج کرد و از این ازدواج دختری به نام امّ کلثوم متولد شد. پس از درگذشت خلیفه نخست، اسماء با علی (ع) ازدواج کرد و دختر خود را به عنوان ربیبه به خانه امام آورد، سپس همین ربیبه به عقد عمر بن خطاب درآمد.

این نظریه چندان استوار نیست؛ زیرا درست است که ابوبکر دختری به نام امّ کلثوم داشت، ولی مادر او «حبیبه» دختر یکی از انصار، به نام زید بن خارجه بود. امّ کلثوم دختر ابی بکر را طلحه بن عبیدالله تزویج کرد و از او فرزندان به نام‌های محمد و زکریا و عایشه به دنیا آمدند. پس از کشته شدن طلحه، عبدالرحمن بن عبدالله وی را تزویج کرد.

خلاصه این که اسماء بنت عمیس با ازدواج با ابی بکر، جز یک فرزند به نام «محمد» به دنیا نیاورد. بنابراین، نمی‌توان گفت امّ کلثوم مورد گفتگو، دختر اسماء بنت عمیس است؛ زیرا اصلاً اسماء دختری از ابوبکر نداشت و امّ کلثوم که دختر ابوبکر بود، از مادری به نام «قتیله»

۱- مصنفات الشیخ المفید: ۷، ۸۶، ۹۰، اختلافات بحث انگیز که شیخ به آن اشاره کرده، در کتاب «الذریه الطاهره» نگارش ابی بشر دولا بی ۲۲۴-۳۱۰، صفحات: ۱۵۷، ۱۶۲ آمده است.

ص: ۲۵۶

متولد شده و او هم با طلحه بن عبیدالله (نه عمر ابن خطاب) ازدواج کرد. (۱)

۳. واکنش‌های مختلف در برابر خواستگاری خلیفه

انگیزه ظاهری خلیفه برای ازدواج، حدیثی بود که از پیامبر نقل می‌کرد:

«هر نوع پیوند نسبی و سببی روز قیامت از هم گسسته می‌شود، جز پیوند با من از طریق نسب یا سبب». (۲) آنگاه خلیفه افزود: من با پیامبر مدت‌ها زندگی کرده‌ام، می‌خواهم این کار انجام بگیرد.

ولی در باطن انگیزه دیگری در کار بود و آن این که از این طریق می‌خواست بر اعمال گذشته خود سرپوش بگذارد و با آن پیوند خویشاوندی، گذشته به فراموشی سپرده شود.

آنگاه که خواستگاری انجام گرفت، امیرمؤمنان به صورت‌های مختلف عذر خواست که این کار انجام نگیرد:

الف. فرمود: دخترم کوچک است (فعلاً هنگام ازدواج او نیست).

خلیفه پاسخ داد: به خدا سوگند منظور تو آن نیست، ما می‌دانیم منظور تو چیست، تو خواستی از این کار جلوگیری کنی». (۳) ب. بار دیگر عمر بر خواستگاری اصرار کرد، حضرت این بار عذر دیگری آورد.

با توجه به آنچه در کتاب‌های فریقین وارد شده، ازدواج رخ داده و متصدی آن عموی امام، عباس بن عبدالمطلب بوده است، ولی سخن

۱- اسدالغابه، ج ۵، ص ۳۹۵.

۲- الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۴۶۳.

۳- الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۴۶۴؛ الذریه الطاهره، ابی بشر دولابی ۲۲۴-۳۶۰، ص ۱۵۵.

ص: ۲۵۷

این جا است که آیا این پیوند، با طیب خاطر انجام گرفته و یا فشارهایی از خارج و داخل در آن مؤثر بوده است. شما با یک محاسبه کوتاه و داوری وجدان می‌توانید پایه این ازدواج را از منظر طیب نفس و طوع و رغبت به دست بیاورید.

۱. شکی نیست که روابط خاندان رسالت با خلیفه وقت کاملاً تیره و تار بود و یورش به خانه وحی و هتک حرمت دخت گرامی پیامبر (ص) چیزی نیست که بتوان آن را انکار نمود و ما مدارک آن را در پاسخ به یکی از پرسش‌ها ارائه کردیم.

۲. عمر فردی خشن و تندخو بود، هنگامی که خلیفه او را بر خلافت برگزید، گروهی از صحابه بر این امر اعتراض کردند و گفتند: یک فرد خشن و تندخو را بر ما مسلط کردی؟

۳. طبری می‌نویسد: خلیفه، نخست از دختر ابوبکر به نام «ام کلثوم» خواستگاری کرد ولی دختر ابوبکر به خاطر تندی اخلاق خلیفه، دست رد بر این خواستگاری زد. (۱) بنابراین نمی‌توان این ازدواج را نشانه حسن روابط دانست.

آنچه از مدارک شیعی استفاده می‌شود، تنها عقدی بوده و بس. و اما این که مراسم دیگری انجام گرفته یا نه، چندان روشن نیست. حتی امام صادق (ع) می‌فرماید: روزی که عمر بن خطاب در گذشت، امیرمؤمنان، دخترش ام کلثوم را به خانه خود آورد. (۲) مسعودی می‌نویسد: عمر از این ازدواج طرفی نسبت و ثمره‌ای به نام فرزند نداشت. (۳)

۱- تاریخ طبری، ج ۵، ص ۵۸.

۲- کافی، ج ۶، ص ۱۱۵.

۳- مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۲۱، چاپ دارالاندلس، می‌گوید: عاصم و عبیدالله وزید از یک مادر متولد شده‌اند در حالی که دیگران می‌گویند: زید از ام کلثوم متولد شده است.

ص: ۲۵۸

در کنار این حادثه، بسیاری از مورخان و رجال نویسان مطالبی را متذکر شده‌اند که هیچگاه قابل پذیرش نیست و با کرامت و عفت خاندان رسالت سازگار نمی‌باشد. از این گذشته اسانید آنها نیز مخدوش و مردود است، و لذا از آوردن آنها خودداری می‌کنیم.

ص: ۲۶۰

فصل نهم: صحابه

۱- روایات صحابی

ص: ۲۶۱

سؤال: چرا شیعه روایات صحابه را نمی‌پذیرد؟

پاسخ: روایاتی که از پیامبر گرامی (ص) به وسیله راویان نقل می‌شود، بر سه دسته‌اند:

۱. خبر متواتر.

۲. خبر مقرون به قرائن مفید علم.

۳. خبر واحد.

همه عقلای جهان به دو قسم نخست عمل می‌کنند و هرگز به وضع راوی و شرایط او نمی‌نگرند؛ زیرا خبر از نظر قوت و قدرت، به حدی است که علم آفرین بوده و هر نوع شک و تردید را از بین می‌برد.

اما خبر متواتر چیست و چه شرایطی دارد و یا خبر مقرون به قرائن که علم آفرین است، کدام است؟

در کتاب‌های علم اصول و به ویژه علم درایه درباره آنها سخن گفته شده و شیعه هم به عنوان گروهی از عقلای جهان بر این دو دسته از روایات عمل می‌کند.

سخن درباره دسته سوم از روایات است:

از آنجا که در مسائل اعتقادی، هدف ایمان و اعتقاد است و خبر واحد در این عرصه فاقد ارزش است؛ زیرا نتیجه مطلوب از آن حاصل نمی‌شود، ولی اگر خبر مربوط به احکام و مسائل عملی باشد، هرگاه

ص: ۲۶۲

سلسله سند، همگی عادل و پاکدامن و پرهیزگار باشند، شیعه به این حدیث عمل می‌کند و در این مورد، فرقی میان تابعی و صحابی قائل نیست. ولی اگر یکی از راویان، مخدوش و ضعیف باشد، چنین خبری حجت نبوده و قابل احتجاج نیست، همین ضابطه در روایاتی که به وسیله راویان از ائمه اهل بیت (ع) نقل می‌شود نیز حاکم و صادق است.

خوشبختانه قسمتی از روایات پیامبر اکرم (ص) از طرق صحیح در اختیار ماست، بخشی از آنها از طریق امامان اهل بیت (ع) از پیامبر (ص) نقل شده و برخی دیگر از طریق راویان معتبر و با تقوا، و شیعه به همه اینها عمل می‌کند.

آنچه در سؤال آمده، خیالی بیش نیست. برخی از روایاتی که مورد عمل فقیهان شیعه است، در صحیح بخاری و مسلم و دیگر سنن نیز آمده است، ولی مهم این است که سند پیراسته از نقد و جرح باشد.

در پایان یادآوری می‌کنیم که از نظر فقه ما، کسانی که ناصبی هستند و بغض اهل بیت (ع) را در دل دارند، کافر و غیر قابل اعتمادند، ولی متأسفانه این میزان در برخی از کتاب‌های حدیثی نادیده گرفته شده، مثلاً عمران بن حطان، که در رأس خوارج قرار دارد، در سلسله سندهای صحیح بخاری و غیره وجود دارد که از نظر ما قابل اعتماد نمی‌باشد.

ص: ۲۶۳

۲- انتقاد از صحابه

سؤال: با انتقاد از صحابه، دین متزلزل می‌شود، چون دین به وسیله آنها به ما رسیده است؟!

پاسخ: چنین سخنی بر پایه و اساس پذیرفته نشده‌ای استوار است و آن این که روایات همه صحابه پیامبر، مردود و غیر مقبول است؛ در حالی که این اصل، صحت ندارد.

در گذشته یادآور شدیم که یاران پیامبر نیز همانند تابعان، به صالح و ناصالح؛ و مقبول و غیر مقبول تقسیم می‌شوند و پذیرفتن روایات صنف دوم، دلیل بر این نیست که همه روایات صحابه پیامبر از درجه اعتبار ساقط است.

از این گذشته، روایات پیامبر (ص) از طریق پیشوایان معصوم (ع) یعنی علی بن ابی‌طالب (ع) و خاندان رسالت، که خود از برترین صحابه بوده‌اند، در اختیار ما قرار گرفته است و پذیرفتن روایات انسان‌های ضعیف یا مجهول و مبهم دلیل بر نفی کلی نیست و سبب تزلزل دین نمی‌گردد، زیرا پیامبر گرامی (ص) دو حجت گرانبها از خود به یادگار نهاده و امت اسلامی با تمسک به این دو، از هر مرجعی بی‌نیاز خواهند بود.

اصولاً این پرسش شگفت‌آور است، سؤال کننده به جای این که پایه‌های دین را محکم و استوار سازد، می‌گوید: اگر صحابه نقدپذیر

ص: ۲۶۴

باشند، دین متزلزل می‌شود، در حالی که دینی که اساس آن به وسیله خداوند متعال و پیامبر گرامی (ص) گذاشته شده و با وعده الهی تا روز قیامت باقی است، «با نقد چند نفر» هرگز متزلزل نخواهد شد.

ص: ۲۶۵

۳- امام علی (ع) و تأیید خلفا

سؤال: امام علی (ع) خلفا را تأیید می‌کرد، به چه دلیل شما شیعیان خلافت آنان را نمی‌پذیرید؟

پاسخ: رفتار امام علی (ع) با خلفا را باید در دو زمینه مورد بررسی قرار داد:

۱. به رسمیت شناختن خلافت آنان.

۲. همکاری امام با دستگاه خلفا در حل معضلات دینی و مشکلات سیاسی.

و این دو مطلب باید از یکدیگر تفکیک شود.

با قطع و یقین می‌گوییم که موضع امام در مورد اول کاملاً منفی بود و در مورد دوم مثبت.

در مورد دلایل منفی بودن موضع امام در مورد نخست باید گفت:

اولاً: علی (ع) چگونه می‌تواند خلافت دیگران را به رسمیت بشناسد، در حالی که وی از جانب خدا در مواضع مختلف و به ویژه

روز غدیر، به عنوان ولی مسلمانان و سرپرست آنان معرفی شده است؟ ولایت امام، یک حکم آسمانی بود که جز خدا، هیچ فردی

نمی‌تواند آن را دگرگون سازد، چنان که می‌فرماید:

«وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ

ص: ۲۶۶

يَكُونُ لَهُمُ الْخَيْرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ». (۱)

«هیچ مرد و زن با ایمانی حق ندارد هنگامی که خدا و پیامبر او درباره امری حکمی کنند، اختیاری (در برابر فرمان خدا) داشته باشد».

امامت امام حق شخصی وی نبود که از آن چشم پوشی کند، بلکه حکم الهی بود که کسی قادر بر تغییر آن نیست، اما اگر شرایط برای اجرای این حکم فراهم نباشد، مصلحت ایجاب می‌کند که درباره آن سکوت کند، نه این که دیگری را جای خود بنشانند. ثانیاً: تاریخ سقیفه و بررسی زندگی امام (ع) حاکی است که آن حضرت با وجود شدیدترین فشارها، دست بیعت به سوی خلفا دراز نکرد.

معاویه در یکی از نامه‌های خود به علی (ع) می‌نویسد: «تو همان کسی هستی که به سان شتر افسار زده به سوی بیعت کشیدند»؛ و این جمله بیانگر آن است که فشار برای بیعت به حدی بود که امام را به زور از خانه خود بیرون کردند و به مسجد بردند. امام (ع) در پاسخ نامه معاویه، این بی‌حرمتی را انکار نمی‌کند، ولی تصریح می‌کند که این نشانه مظلومیت اوست، آنجا که می‌فرماید:

«گفتی که همچون شتر، افسار زدند و کشیدند که بیعت کنم، عجباً! به خدا سوگند خواستی مذمت کنی ولی ناخود آگاه ستودی. خواستی رسوا کنی ولی رسوا شدی. برای یک مسلمان نقص نیست که مظلوم واقع شود، مادام که در دین خود تردید نداشته باشد و در یقین خود شک نکند». (۲) ثالثاً: بخاری، که کتاب حدیثی خود را بر وفق سیاست حاکم بر

۱- احزاب / ۳۶.

۲- نهج البلاغه، نامه ۲۸.

ص: ۲۶۷

عصر خویش نوشته، در کتاب «مغازی» به سندی از عایشه چنین نقل می‌کند:

فاطمه دخت پیامبر کسی را به نزد ابوبکر فرستاد تا سه چیز را برگرداند:

الف. میراث او از رسول خدا (ص).

ب. فدک.

ج. آنچه از خمس غنایم خیبر مانده است.

ابوبکر در پاسخ گفت: از پیامبر شنیده است: «لا- نُورث، ما ترکناه صدقه»: «ما ارث نمی‌گذاریم، آنچه از ما باقی می‌ماند، صدقه است» و زندگی آل محمد (ص) از همین مال تأمین می‌شود. تا این که می‌گوید: فاطمه از موضع‌گیری منفی ابوبکر خشمگین شد. او را ترک کرد و دیگر با او سخن نگفت و پس از پیامبر شش ماه زنده بود. (۱) وقتی فاطمه درگذشت، شوهرش علی (ع) او را شبانه دفن کرد و ابوبکر را از درگذشت او آگاه نساخت و تا فاطمه زنده بود، علی با ابوبکر بیعت نکرد. (۲) حدیث یاد شده حاکی است که امام و همسرش، مدت شش ماه از بیعت با او سرباز زدند. اگر خلافت ابوبکر، شرعی و به اصطلاح جامع شرایط بود، چرا دختر گرامی پیامبر، فاطمه در حالی که بر او خشمگین بود، جهان را وداع کرد و همسر او نیز تا شش ماه با او دست بیعت نداد؟

۱- متن حدیث چنین است: «فوجدتُ فاطمةَ علی ابی بکر فی ذلک فهجرته فلم تکلمه حتی توفیت» محقق صحیح بخاری، فعل «فوجدت» را به «غضبت» تفسیر کرده است. بنابراین، فاطمه جان به جان آفرین داد در حالی که از خلیفه وقت خشمگین بود. همچنین بخاری در «باب مناقب قرابه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم: ۳۷۱۴، نقل می‌کند که آن حضرت فرمود: «فاطمة بضعة منی، فمن أغضبها، أغضبنی».

۲- صحیح بخاری، باب غزوه خیبر، حدیث ۴۲۴۱.

ص: ۲۶۸

در این جا نوعی تناقض از نظر اصول اهل سنت وجود دارد؛ زیرا مورخان بر این نظریه‌اند که دخت گرامی پیامبر، با خلیفه بیعت نکرد و

تا آخرین لحظه زندگی، با او سخن نگفت. حتی می‌گویند مادام که دخت گرامی پیامبر در قید حیات بود، علی (ع) با ابوبکر بیعت نکرد، بلکه پس از گذشتن شش ماه از حادثه سقیفه با او بیعت نمود. (۱) از طرفی در صحاح و مسانید نقل می‌کنند که هر کس با امام زمان خود بیعت نکند، مرگ او مرگ جاهلیت است.

مسلم در صحیح خود چنین نقل می‌کند:

«هر کس بمیرد و در گردن او بیعت [امامی] نباشد، با مرگ جاهلیت از جهان رفته است». (۲) و نیز احمد بن حنبل در مسند خود نقل می‌کند:

«هر کس بدون شناخت امام خود بمیرد، مرگ او به سان مرگ افراد در جاهلیت است». (۳) اکنون این دو گزاره را چگونه تصدیق کنیم؟

از یک طرف، رضایت و خشنودی زهرا ملاک خشنودی خدا و خشم او نشانه خشم خداست، و نیز وی از سروران زنان جهان است. (۴) طبعاً یک چنین فردی، پاک و معصوم خواهد بود.

از طرف دیگر او با خلیفه بیعت نکرد و به همان حالت به لقاء الله پیوست.

اکنون باید این تعارض را به یکی از دو طریق حل کرد:

الف. مرگ زهرا اطهر که محور رضا و خشم الهی و سرور

۱- صحیح بخاری، کتاب فرض الخمس، حدیث ۳۰۹۳.

۲- صحیح مسلم، باب اماره، ص ۵۸، حدیث ۸۸.

۳- مسند احمد: ۲/۹۶.

۴- مستدرک حاکم: ۳/۱۵۶.

ص: ۲۶۹

زنان بهشت بود، بر اثر عدم بیعت با امام عصر خود- نعوذ باللّه- مرگ جاهلیت بوده است.

ب. خلیفه وقت، امام زمان خود نبوده و بدون جهت منصب خلافت را اشغال کرده است و امام همان فردی بود که در سرزمین غدیر، بر خلافت او تنصیب شد و زهرا از روز نخست با او بیعت کرده و تا جان بر لب و توان در بدن داشت، از یاری او باز نایستاد. رابعاً: کلمات امام در موارد مختلف حاکی از آن است که او تا آخرین لحظات زندگی، خود را شایسته خلافت می‌دانست و این که خلافت حق مسلم او بود و از وی گرفته شد. در این مورد، علاوه بر خطبه «ششقیه» که همه با او آشنا هستیم، سخنان دیگر او حاکی از غضب خلافت و عقب زدن او است که ما در این جا به برخی از سخنان آن حضرت اشاره می‌کنیم:

الف. «به خدا سوگند از روزی که خدا جان پیامبر خویش را تحویل گرفت تا امروز همواره حق مسلم من از من سلب شده است». (۱) ب: «شخصی در حضور جمعی به من گفت: پسر ابوطالب! تو بر امر خلافت حریصی؛ به او گفتم:

«بلکه شما حریص تر و از پیغمبر دورترید و من از نظر روحی و جسمی نزدیک ترم. من حق خود را طلب کردم و شما می‌خواهید میان من و حق خاص من حائل و مانع شوید و مرا از آن منصرف سازید. آیا آن که حق خویش را می‌خواهد حریص تر است یا آن که به حق دیگران چشم دوخته است؟ همین که او را در برابر حاضران با نیروی استدلال کوییدم به خود آمد و نمی‌دانست در جواب من چه بگوید». (۲)

۱- نهج البلاغه، خطبه ۶.

۲- همان، خ ۱۷۲.

ص: ۲۷۰

معلوم نیست اعتراض کننده چه کسی بوده و این اعتراض در چه وقت مطرح شده است. ابن ابی الحدید می گوید: اعتراض کننده سعد وقاص بوده، آن هم در روز شورا. سپس می گوید: ولی امامیه معتقدند که اعتراض کننده ابو عبیده جراح بوده و در روز سقیفه چنین اعتراض کرده است.

حضرت در ادامه می فرماید:

«خدایا! از ظلم قریش و همدستان آنها به تو شکایت می کنم. اینها با من قطع رحم کردند و مقام و منزلت بزرگ مرا تحقیر نمودند. اتفاق کردند در مورد امری که حق خاص من بود، بر ضد من قیام کنند» (۱) تا این جا روشن گردید که امام هرگز در مسأله خلافت و امامت با خلفا مصالحه نکرد و پیوسته از مظلومیت خود سخن می گفت و نسلها را از حقایق آگاه می ساخت.

نکته دوم، همکاری امام با خلافت در مسائل دینی و سیاسی و حل مشکلات خلفا است که موضع امام در این مورد کاملاً مثبت بود. ایشان در یکی از نامه‌های خود، علت همکاری با دستگاه خلافت را به روشنی بیان می کند. اکنون ترجمه نامه امام را در این جا می آوریم:

«به خدا سوگند هرگز فکر نمی کردم و به خاطرم خطور نمی کرد که عرب بعد از پیامبر؛ امر امامت و رهبری را از اهل بیت او بگردانند (و در جای دیگر قرار دهند و باور نمی کردم) آنها آن را از من دور سازند! تنها چیزی که مرا ناراحت کرد اجتماع مردم اطراف فلاخن ... بود که با او بیعت کنند. دست بر روی دست گذاردم تا این که با چشم خود دیدم گروهی از اسلام بازگشته و می خواهند دین محمد (ص) را نابود سازند. (در این جا بود) که

ص: ۲۷۱

ترسیدم اگر اسلام و اهلش را یاری نکنم، شاهد نابودی و شکاف در اسلام باشم که مصیبت آن برای من از رها ساختن خلافت و حکومت بر شما بزرگ‌تر بود؛ چرا که این بهره دوران کوتاه زندگی دنیا است که زایل و تمام می‌شود. همان طور که «سراب» تمام می‌شود و یا همچون ابرهایی که از هم می‌پاشند. پس برای دفع این حوادث به پا خاستم تا باطل از میان رفت و نابود شد و دین پا برجا و محکم گردید». (۱) این نامه به روشنی بیان می‌کند که امام در عین انتقاد از خلافت، برای صیانت اسلام تا آنجا که امکان داشت با آنان همکاری کرد و معضلات علمی و سیاسی آنان را به نحو احسن، حل و فصل نمود.

۱- نهج البلاغه نامه ۶۲.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیفزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی

دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه
 ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال
 دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان
 تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:
www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور
 کاربران (۰۳۱۱)۲۳۳۳۰۴۵

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده ولی
 جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل
 و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق
 روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۵۳-۰۶۰۹
 به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید
 ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده
 است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار
 شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است،
 هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی
 اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از
 پیروان ما را دارد، اما تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجت های خدای متعال،
 خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی
 همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش
 از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند
 آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

